

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK POLITOLOGIJA

***REFORMA OBAVJEŠTAJNOG SEKTORA
U POSTKONFLIKTNIM DRŽAVAMA:
STUDIJA SLUČAJA – BOSNA I HERCEGOVINA***
-magistarski rad-

Kandidat

Edin Kačar

659/II-PIR

Mentor

Doc.dr. Sead Turčalo

Sarajevo, Septembar 2019. godine

S A D R Ž A J

UVODNO RAZMATRANJE	3
1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI DIO	
1.1 <i>Predmet istraživanja</i>	6
1.2 <i>Problem istraživanja</i>	6
1.3 <i>Ciljevi istraživanja</i>	7
1.4 <i>Značaj istraživanja</i>	7
1.5 <i>Sistem hipoteza</i>	8
1.6 <i>Metode istraživanja</i>	8
1.7 <i>Vremensko određenje predmeta istraživanja</i>	9
1.8 <i>Kategorijalno pojmovni sistem</i>	9
2. EVOLUCIJA OBAVJEŠTAJNOG SEKTORA	
2.1 <i>Značaj i izazovi obavještajnog rada</i>	19
2.2 <i>Obavještajni rad kroz historiju</i>	23
2.3 <i>Obavještajni rad u savremenom svijetu</i>	31
3. OBAVJEŠTAJNE SLUŽBE U POSTKONFLIKTNIM DRŽAVAMA	
3.1 <i>Obavještajne službe u bivšoj Jugoslaviji do 1966.godine</i>	43
3.2 <i>Reforma i zadaci Službe državne bezbjednosti u Jugoslaviji nakon 1966.godine</i>	47
3.3 <i>Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u zemljama regionala nakon raspada Jugoslavije</i>	49
3.3.1 <i>Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u Srbiji</i>	49
3.3.2 <i>Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u Hrvatskoj</i>	53
3.3.3 <i>Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u Crnoj Gori</i>	59
4. REFORMA OBAVJEŠTAJNO-BEZBJEDNOSNOG SEKTORA U BOSNI I HERCEGOVINI	
4.1 <i>Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u BiH (od 1990. do 2004. godine)</i>	65
5. OBAVJEŠTAJNO-SIGURNOSNA / BEZBJEDNOSNA AGENCIJA BOSNE I HERCEGOVINE (OSA / OBA BIH)	
5.1 <i>Nastanak i uloga Obavještajno-sigurnosne agencije BiH</i>	78
5.2 <i>Mjesto OSA-e BiH u obavještajno-bezbjednosnom sistemu Bosne i Hercegovine</i>	80
5.2.1 <i>Sektor bezbjednosti BiH</i>	80
5.2.2 <i>Obavještajno-bezbjednosni sektor BiH</i>	81

5.3 Aktivnosti OSA-e BiH i saradnja s domaćim i međunarodnim institucijama	83
5.4 Zakonska utemeljenost posebnih ovlaštenja OSA-e BiH	87
6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	88
7. BIOGRAFIJA.....	90
8. LITERATURA	91

UVODNO RAZMATRANJE

„Ko hoće da vidi daleko u budućnost, mora da pogleda daleko u prošlost.“

Winston Churchill

Ljudska prava i slobode odnose se na pravnu, filozofsku i političku ideju prema kojoj svako ljudsko biće samim činom rođenja, bez obzira na svoj spol, porijeklo ili državljanstvo, stječe određena neotuđiva prava. Međutim, ako bi morali odabratи „najvažnija“ ljudska prava, velika većina ljudi, ako ne i svi, odabrali bi pravo na život, slobodu i bezbjednost. Kako bi se zaštitila navedena ljudska prava, ponekad je potrebno napraviti određene kompromise, a kada se ti kompromisi prave, to je najčešće na račun prava na privatnost i na zaštitu osobnih podataka. To je razlog zbog kojeg mnogi ne vole tajne službe. Ovakve službe postojale su od nastanka civilizacije, ali nakon industrijske revolucije one su doživjele nagli razvoj, te su svoje poslove počele dijeliti na civilne i vojne, odnosno na prikupljanje važnih i tajnih informacija, otkrivanje neprijateljskih uhoda, zaštitu vlastitih informacija vojne, ekonomski, industrijske i političke prirode.

Tajna služba mnoge ljude asocira na nedemokratske režime, kršenje ljudskih prava i upitne metode kojima se koristi. To je u savremenom svijetu netačno, ali donekle razumljivo, jer su tirani od vajkada zloupotrebljavali špijune kako bi održali svoju moć i vlast, odnosno koristili informacije kako bi stekli prednost nad unutrašnjim ili vanjskim neprijateljem. Aristotel je u svom djelu „Politika“ pisao o Heirou, tiraninu iz Sirakuze koji je preko mreže agenata nastojao saznati šta njegovi podanici rade te, kada mu to je bilo u interesu, „okrenuti žene protiv muževa, a robe protiv gospodara“. Nešto skoriji primjer zloupotrebe „drugog najstarijeg zanata u historiji“ je iz vremena francuskog revolucionara Josepha Fouchea, koji je odgovoran za masovne egzekucije rojalista, a koji je kasnije postao Napoleonov ministar policije. Fouche je stvorio prostranu mrežu agenata, koju su, između ostalih, činili i kriminalci kojima je obećan imunitet za prethodna nedjela, a poznat je i po tome što je izvršio više hapšenja nego svi ministri pod monarhijskim režimima Louisa XIV i Louisa XV zajedno. Govorio je da se u Francuskoj „ništa ne može dogoditi a da on ne zna“.

S obzirom na to da mnogi „ne vole“ tajne službe, zašto ih države, pa čak i one na veoma visokom stepenu demokratije imaju? Jednostavan (ali nepotpun) odgovor bio bi: „Jer ih države trebaju.“ Ako bi se govorilo o osnovnoj funkciji savremenih tajnih, odnosno obavještajnih službi, cilj i svrha njihovog postojanja je da „služe zajedničkom dobru“ na način da prikupljaju neophodne, a drugim sredstvima teško dostupne informacije radi donošenja

važnih odluka državnog rukovodstva, zaštite suvereniteta, teritorijalnog integriteta, ustavnog porekta, ekonomske stabilnosti države i njenih građana od brojnih savremenih bezbjednosnih prijetnji kao što su terorizam, špijunaža, korupcija, organizirani kriminal, nezakonita trgovina oružjem, drogama i dr.

U očuvanju nacionalne bezbjednosti, odnosno u prevenciji i otklanjanju bezbjednosnih prijetnji, krucijalnu ulogu imaju obavještajni i bezbjednosni sektor jedne države. U zavisnosti od toga dolaze li prijetnje izvan ili unutar granica neke države, nacionalna bezbjednost se dijeli na vanjsku i unutrašnju bezbjednost, pa se shodno tome vrši i najvažnija podjela ovog sektora: na obavještajni – vanjski, te bezbjednosni – unutrašnji segment. Iako je održavanje nacionalne bezbjednosti u načelu u domenu kompletног državnog aparata, pa i svih njenih građana; ono u užem smislu podrazumijeva aktivnosti specijaliziranih državnih organa kao što su obavještajne, protuobavještajne i bezbjednosne agencije / službe. U nekim državama ovakve agencije su odvojene, dok u drugim, kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini, postoji samo jedna obavještajno-bezbjednosna agencija čije nadležnosti obuhvataju obavještajni, protuobavještajni i bezbjednosni segment¹.

Protokom vremena, brojne tehnologije i naučna otkrića omogućila su modernom čovjeku da živi drugačijim životom nego što su to prethodne generacije mogle i zamisliti. Rastom i razvojem društva istovremeno dolazi i do promjena na svim poljima razvoja i jačanja moderne demokratske države, koja ima obavezu da stanovništvu, kao jednom od četiri osnovna elementa države (pored teritorije, suvereniteta i postojanja državne vlasti) omogući zaštitu ekonomskih, političkih, ekoloških, socijalnih, kulturnih i drugih interesa, kako društva, tako i opstojnosti same države. Međutim, najveće i najdrastičnije promjene u državama odvijale su se nakon oružanih sukoba i ratova, odnosno nakon perioda u kojem je bezbjednost bila na najnižim nivoima; kako je osnovni zadatak obavještajnog sektora održavanje nacionalne bezbjednosti, u postkonfliktnom vremenu dolazilo je do velikih i drastičnih promjena u strukturi, organizaciji i načinu funkcioniranja agencija koje čine okosnicu ovog sektora.

Na promjene u ovom sektoru nakon raspada Jugoslavije nisu ostale imune ni sada nezavisne države koje su je do 1992. godine činile, ali sama reforma provoђена je u

¹ Obavještajna i bezbjednosna aktivnost može se organizirati preko posebnih i odvojenih institucija kao što je to slučaj u SAD-u, Njemačkoj, Poljskoj, Ujedinjenom Kraljevstvu, Mađarskoj, a može biti integrirana u jedinstvenu ustanovu s obavještajnom i bezbjednosnom komponentom, kao što je to slučaj u Srbiji, Crnoj Gori, Holandiji i drugim državama.

različitom vremenskom periodu i na različit način, što je itekako utjecalo na rad i funkcioniranje obavještajnih službi.

S obzirom na to da je ovaj proces u Bosni i Hercegovini i svim državama regiona odavno okončan (iako se povremeno vrše manje izmjene), vrijeme je pokazalo nedostatke, probleme, ali i brojne pozitivne aspekte „novih“ agencija, koje poduzimaju kontinuirane aktivnosti na prevenciji i borbi protiv terorizma, špijunaže, organiziranog kriminala i drugih prijetnji koje narušavaju nacionalnu bezbjednost.

1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI DIO

1.1 Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja proistječe iz postojanja bezbjednosnih prijetnji i po društvo opasnih posljedica koje one izazivaju, te potrebe da se iste adekvatno suzbiju.

U borbi protiv bezbjednosnih prijetnji, savremene države anagažuju sve subjekte bezbjednosti, među kojima posebno mjesto zauzimaju tajne, odnosno obavještajne službe. Njima se postavljaju novi izazovi i daju šira ovlaštenja, čime ove institucije zauzimaju nezaobilazno mjesto u preventivnom djelovanju protiv bezbjednosnih prijetnji. Zahvaljujući svojoj specifičnoj organizaciji i metodama rada, osnovna uloga obavještajnih službi u suzbijanju bezbjednosnih prijetnji ogleda se u blagovremenom prikupljanju obavještajnih podataka, njihovoj obradi, analizi i distribuciji u cilju pravovremenog razotkrivanja namjera i planova grupa ili pojedinaca čije djelovanje predstavlja bezbjednosnu prijetnju.

Uzimajući u obzir ove i druge činjenice, predmet ovog istraživanja je sagledavanje mjesta reforme obavještajnog sektora u postkonfliktnim državama s aspekta obavještajnih službi, s posebnim akcentom na Bosnu i Hercegovinu.

1.2 Problem istraživanja

Savremeno doba će u historiji biti upamćeno po brojnim naučnim i tehničkim dostignućima, ali i dva svjetska rata. Od početka 20. stoljeća pa do danas došlo je do razvoja nauke, tehnologije, modernih društava, novih država te pojave velikih kompanija i različitih vladinih i nevladinih organizacija. Dolazi do stvaranja globalnog, internacionalnog tržišta, otvaranja granica te razvoja trgovine i industrije, a vodeću politiku u kreiranju svjetske politike imaju ekonomski najrazvijenije zemlje. Ovo doba civilizacije je po mnogo čemu surovije, masovnije, otvorenije i podložnije brojnim bezbjednosnim prijetnjama nego što je to bio slučaj u prošlosti. Savremena tehnološka dostignuća, koja su u velikoj mjeri javno dostupna, pružaju pristup informacijama (bilo koje vrste i iz bilo kojeg dijela svijeta), ekonomija sa svojim ogromnim protokom novca i vrijednostima veoma je ranjiva, pa je samim tim sve prethodno navedeno podložnije organiziranom kriminalu, terorizmu, trgovini drogom, oružjem ili ljudima, špijunaži, te drugim bezbjednosnim izazovima.

Problem istraživanja čini način prevencije i borbe obavještajnog sektora s aspekta obavještajno-bezbjednosnih službi protiv bezbjednosnih prijetnji štetnih po Bosnu i Hercegovinu, te regionalnu i globalnu bezbjednost.

1.3 Ciljevi istraživanja

Naučni cilj istraživanja, polazeći od složenosti predmeta istraživanja je naučna deskripcija s elementima klasifikacije naučnog objašnjenja na nivou povezanosti i predviđanja, tipologija općih teorijskih stavova o savremenim obavještajnim službama, te njihovoj borbi protiv bezbjednosnih prijetnji. Na taj će se način upotpuniti teorijska saznanja o organizaciji i djelovanju obavještajnih službi, s posebnim osvrtom na BiH, njihov međusobni odnos, teorijsko razmatranje obavještajnih službi kao ključnih faktora bezbjednosti.

Društveni cilj ovog istraživanja je sagledati kako se obavještajne službe mogu naći u funkciji borbe protiv bezbjednosnih prijetnji, te kako povećati njihovu efikasnost. On se realizira kroz sve faze ostvarivanja naučnog cilja, i to u dvije sfere: a) u sferi prakticiranja naučnih istraživanja u oblasti bezbjednosnih prijetnji; b) u sferi unapređenja prakse zakonite upotrebe obavještajnih službi u suzbijanju bezbjednosnih prijetnji, na način koji će povećati njihovu efikasnost.

1.4 Značaj istraživanja

Naučni značaj istraživanja proizlazi iz činjenice da savremene bezbjednosne prijetnje predstavljaju izazov, ne samo državnoj već i globalnoj bezbjednosti, koje su ujedno i ozbiljan faktor destabilizacije u savremenom svijetu. Zbog toga, proučavanje ovih društvenih fenomena s naučnog stanovišta, kao i subjekata i načina njihovog suzbijanja, dobija na značaju u aktualnosti. S obzirom na to da je svaka država podložna većem broju bezbjednosnih prijetnji, a njihovo suzbijanje je nužno, zadovoljena su dva ključna kriterija značaja istraživačkog problema: njihova rasprostranjenost i općost, s jedne strane, i njihov faktički, pa time i naučni značaj, s druge strane.

Društveni značaj istraživanja te njegova praktična upotrebljivost proizilaze iz faktičke aktualnosti istraživačkog problema, kao i primjenjivosti saznanja u praksi. Istraživanje obavještajnog sektora u postkonfliktnim državama i bezbjednosnih prijetnji kojima se on bavi, te metoda u suprotstavljanju istima, omogućava naučnu kritiku prakse i usavršavanje naučnih

saznanja o ovim pojavama i njihovom suzbijanju, što za cilj ima povećanu efikasnost subjekata bezbjednosti u borbi protiv ovih društvenih fenomena.

1.5 Sistem hipoteza

Generalna hipoteza

Sprovođenje reforme obavještajnog sektora u postkonfliktnom periodu u BiH i zemljama regiona bilo je nužno kako bi se efikasno odgovorilo na bezbjednosne prijetnje savremenog vremena.

Pomoćne hipoteze

- 1) Efikasno suzbijanje bezbjednosnih prijetnji nije moguće bez dobrog poznavanja njihovih uzroka, specifičnosti, ciljeva i posljedica.
- 2) Jedinstvena obavještajno-bezbjednosna agencija u Bosni Hercegovini, sa svojim specifičnostima i karakteristikama neophodna je kako bi se uspješno odgovorilo na sve prijetnje po bezbjednost Bosne i Hercegovine, kako unutar, tako i van Bosne i Hercegovine.
- 3) Globalizacija donosi nove opasnosti, ali istovremeno predstavlja izazov Obavještajno-sigurnosnoj / bezbjednosnoj agenciji Bosne i Hercegovine i obavještajnim službama iz regiona po pitanju saradnje u borbi protiv organiziranog kriminala, terorizma i drugih bezbjednosnih prijetnji.
- 4) Obavještajno-sigurnosna / bezbjednosna agencija po svome sastavu treba biti izbalansirana, profesionalna, dobro obučena i opremljena za izvršavanje poslova koji su u njenoj nadležnosti.

1.6 Metode istraživanja

Osnovne i općenaučne metode naučnog saznanja koje će biti korištene u ovom istraživanju su:

- analiza – kojom se u radu ustanovljavaju veze, odnosi i značaj obavještajnih službi, njihove specifičnosti, saradnja s institucijama unutar države te internacionalnim partnerskim službama;

- hipotetičko-deduktivna općenaučna metoda, kao uopćeno iskustveno saznanje sadržano u široko prihvaćenim stavovima koji glase: „prijetnje po bezbjednost su...“; „metode obavještajnih službi su...“, „po pravilu, organizirani kriminal je...“ itd.; ti stavovi imaju neka svojstva teorema.
- metoda komparativne analize je opća metoda društvenih nauka pomoću koje će se upoređivati sličnosti obavještajnih službi, te njihova povezanost;

Metode prikupljanja podataka koje će se koristiti pri izradi ovog rada su:

- posmatranje – metod sakupljanja podataka neposrednim čulnim zapažanjem, kroz direktni rad u Obavještajno-bezbjednosnoj agenciji Bosne i Hercegovine.
- metod analize sadržaja dokumenata (empirijska metoda istraživanja) – kroz analizu literature i sadržaja kojima nije određen stepen tajnosti (javno dostupni izvori), a koji osiguravaju relevantne podatke za predmet istraživanja.

1.7 Vremensko određenje predmeta istraživanja

Istraživanje obuhvata period od posljednjih 30 godina, s posebnim akcentom na postkonfliktni period u zemljama bivše Jugoslavije, s kraćim osvrtom na nastanak prvih obavještajnih „zajednica“ te na njihov razvoj kroz historiju.

1.8 Kategorijalno-pojmovni sistem

Prvi dio ovog poglavlja posvećen je uobičajenom izlaganju metodološkog okvira istraživanja, sa svim svojim strukturalnim dijelovima, počev od problema i predmeta istraživanja do očekivanih rezultata i naučnog značaja istraživanja. Beridan I. je stava da se svako znanje utežuje na poznavanju pojmoveva, pa je tako bitan segment ovog rada kategorijalno-pojmovni sistem, jer bez poznavanja uobičajenih pojmoveva koji su sastavni dio obavještajnog rada, navedenu temu nije moguće adekvatno obraditi i elaborirati. Pojmovi koji su navedeni u daljem tekstu ovog poglavlja najčešće su preuzeti od Mirsada Abazovića² i Izeta Beridana³, s tim da su pojedini pojmovi od strane uvaženih profesora veoma obimno i

² Abazović, Mirsad 2002, *Državna bezbjednost: Uvod i temeljni pojmovi*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.

³ Beridan, I., Tomić, I., Kreso, M. 2001, *Leksikon sigurnosti*, DES, Sarajevo.

detaljno obrazloženi, a za potrebe ovog rada isti su djelimično preformulirani ili skraćeni, pritom vodeći računa da sama suština nije značajno izmijenjena.

AGENT: a) lice rukovođeno određenim motivima, koje neprofesionalno, tajno, organizirano, po zahtjevu i za račun obavještajne službe date države ili pokreta prikuplja u strukturama protivnika ili neprijatelja zaštićene (tajne) podatke koje zatim dostavlja obavještajcu, ili izvršava druge zadatke koji mu se stave u dužnost; b) naziv za radno mjesto ili zvanje u policiji i službi bezbjednosti SAD, V. Britanije i drugih država.

BEZBJEDNOST: a) otklanjanje svih aktivnosti i pokušaja koji ugrožavaju lica, javni poredak, objekte ili dati prostor; b) pojam bezbjednosti može se shvatiti u tri smisla: kao funkcija bezbjednosti države – zakonima i drugim normama određeni su organi i subjekti koji je vrše; kao stanje bezbjednosti, na osnovu elemenata, tj. podataka o aktivnostima nosilaca ugrožavajućih djelatnosti u datoj državi, utvrđuje se stepen ugroženosti, odnosno bezbjednosna situacija, i kao služba bezbjednosti – organi čija je dužnost da, vršeći poslove iz svoje nadležnosti, primjenom odgovarajućih metoda i mjera otklanjaju djelatnosti kojima se ugrožava javni poredak ili bezbjednost struktura države.

Masleša je stava da je bezbjednost proizvod društveno-historijskog razvoja i ne predstavlja nikakav spontan proces. Polazeći od toga da je sigurnost zapravo najosnovniji društveni cilj, bez kojeg nema ni opstanka društva, nastojanja idu u pravcu uspostavljanja odgovarajuće ravnoteže između sigurnosti i slobode.⁴

CENTRALNE OBAVJEŠTAJNE SLUŽBE: samostalne obavještajne organizacije organizirane kao razne agencije ili uprave. Svrha im je da obavještajno pokrivaju druge zemlje i da navode ostale tajne operacije i akcije na najvišem nivou. Centralne obavještajne službe velikih svjetskih sila djeluju na svim svjetskim prostranstvima, tj. globalno.

DRŽAVNA BEZBJEDNOST: djelatnost posebno određenih državnih organa na planu zaštite odgovarajućeg društveno-političkog poretku. Obim i okvir ove djelatnosti najčešće se određuju ustavom i zakonima, a objekti zaštite su osnove na kojima počiva dato državno uređenje (npr. politički i pravni poredak, nacionalni suverenitet, oblik vladavine, odnosno zaštita javnog porekla u cjelini). Uobičajeno je razlikovanje bezbjednosti u užem i u širem smislu. Pod bezbjednošću u užem smislu najčešće se podrazumijeva djelatnost koja ima za cilj da osigura i garantira ličnu i imovinsku bezbjednost utvrđenu ustavom i zakonima.

⁴ Masleša, Ramo 2001, *Teorije i sistemi sigurnosti*, Magistrat, Sarajevo, str. 7.

Bezbjednost u širem smislu obuhvata djelatnost čiji je osnovni cilj obezbjeđenje i zaštita osnova na kojima počiva konkretno državno uređenje. Iz ovoga proizilazi da je osnovni zadatak i cilj ovih državnih organa otkrivanje i onemogućavanje svih aktivnosti koje su usmjerenе na ugrožavanje, podrivanje ili nasilnu izmjenu osnova konkretno uzetog društveno-političkog i državnog uređenja. Poslovi državne bezbjednosti ostvaruju se uglavnom preko odgovarajućih organa i službi kao što su: obavještajna i kontraobavještajna služba, policija i neki drugi organi državne uprave i pravosuđa.

INTELIDŽENS SERVIS: od engl. „Intelligence Service“ – uobičajen naziv za obavještajnu službu. Intelligence Service je opći naziv za cijelokupni obavještajni aparat Engleske, koji se kao takav, kao opći naziv, može upotrijebiti za obavještajni aparat bilo koje druge države.

KOLEKTIVNA BEZBJEDNOST: sistem kolektivnih prinudnih mjera organizirane grupe država u slučaju prijetnje miru, povreda mira i u slučaju agresije. Kolektivna bezbjednost je najzrelija koncepcija međunarodne bezbjednosti i suprotna je koncepciji blokovske politike s pozicija sile. Države obuhvaćene u određeni sistem kolektivne bezbjednosti obavezuju se da će svoje sporove rješavati mirno, a zajedničkom akcijom (po potrebi i oružanom) spriječiti upotrebu sile protiv neke od njih. Smisao kolektivne bezbjednosti, prema Povelji UN-a, jeste u tome da opstanak neke države ovisi ne samo od njenih snaga i njenih dvostranih veza i odnosa već i od garancija, volje i snage šire univerzalne međunarodne zajednice, kakve su UN. Kolektivna bezbjednost zasniva se na reciprocitetu. Svaka država je zaštićena, ali i sama pruža zaštitu drugima.

KONTRAOBAVJEŠTAJNA DJELATNOST: obavještajne službe djeluju i kontraobavještajno, bilo samostalno ili u saradnji s određenim organima u vlastitoj zemlji. One učestvuju ili organiziraju zaštitu vlastite zemlje od djelovanja i utjecaja stranih obavještajnih službi i drugih neprijateljskih organizacija. Kontraobavještajna djelatnost obuhvata: organiziranje zaštite vitalnih državnih tajni uz sadejstvo s drugim subjektima u zemlji; otkrivanje, praćenje, izučavanje i onemogućavanje subverzivne aktivnosti stranih obavještajnih službi prema vlastitoj zemlji, uz suradnju s drugim institucijama države i društva; izučavanje uvjeta i osiguravanje tajnosti vlastitoj obavještajnoj djelatnosti koja djeluje u drugim zemljama.

KONTRAOBAVJEŠTAJNA SLUŽBA: specijalizirana služba državnog aparata zemlje za borbu protiv stranih obavještajnih i vojnoobavještajnih službi, diverzija i drugih obavještajno-

subverzivnih djelatnosti. Težište rada kontraobavještajne službe je u oblastima u kojima protivnik primjenjuje tajna, odnosno nedozvoljena sredstva i metode.

KONTRAOBAVJEŠTAJNA ZAŠTITA: skup mjera, radnji, postupaka organa bezbjednosti jedne države, koji se poduzimaju radi zaštite tajnih podataka, dokumenata, objekata, područja, rejona i zona.

KONTRAŠPIJUNAŽA: djelatnost kojom se otkriva, prati i sprečava protivnikova špijunaža. Organiziraju je i sprovode za to osposobljene, opremljene i ovlaštene službe i organizacije (institucije).

LEGENDA: unaprijed osmišljen scenarij koji služi kako bi se zaštitala ličnost obavještajca (i/ili saradnika, agenta); ona mora biti prilagođena izabranom licu, karakteru, njegovim godinama, obrazovanju, vrstama specijalizacije, mjestu i vremenu kada se primjenjuje. Koristi se kao pokriće prilikom ostvarivanja kontakta ili realizacije drugih operativnih aktivnosti na terenu.

OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA: u najširem smislu obavještajnu službu čine obavještajna djelatnost i organizacija (aparat) koja tu djelatnost sprovodi. Pojam obavještajne službe u materijalnom smislu obuhvata obavještajnu djelatnost i ciljeve koji se tom djelatnošću ostvaruju, a pojam u formalno-organizacionom smislu – instituciju i sredstva kojima se obavještajna funkcija obavlja.

OBAVJEŠTAJAC: pripadnik obavještajne službe koji posjeduje opće obrazovanje i stručno znanje stečeno školovanjem i obukom. Angažiran je kao profesionalni radnik na obavještajnim poslovima. Njegovo zanimanje je da radi na prikupljanju određenih podataka preko agenata, informatora, saradnika službe bezbjednosti i povjerenika. Pri regrutiranju ovih kadrova primjenjuju se svi poznati metodi da bi se odabrali ljudi određenih kvaliteta i osobina. Opće je prihvaćeno kod svih obavještajnih službi da se za obavještajce odabiru pojedinci koji su spremni na najveće žrtve. Obavještajcem se smatra i pojedinac koji je snažno motiviran, zadužen da se angažira i radi na obavještajnim poslovima, odnosno da prikuplja određene podatke i izvršava druge zadatke iz programa rada obavještajne službe.

OBAVJEŠTAJNA DJELATNOST: odvija se kroz obavještajni postupak, obavještajni krug ili obavještajni ciklus. Tim postupkom obuhvaćeni su: utvrđivanje obavještajnih zadataka i planiranje obavještajne djelatnosti; prikupljanje određenih podataka angažiranjem; izučavanje, provjeravanje i analiziranje prikupljenih podataka i utvrđivanje njihove

vrijednosti i vjerodostojnosti; procjenjivanje obavještajnih podataka i odvajanje glavnog od sporednog, uz istovremeno zaključivanje i predviđanje razvoja budućih događaja; dostavljanje podataka na korištenje zakonom predviđenim korisnicima kako bi oni na osnovu istih donijeli odgovarajuće odluke.

OBAVJEŠTAJNI PODATAK: vrsta podatka ocijenjenog i protumačenog tako da se može upotrijebiti kao element za donošenje odluke kojom se ostvaruju ciljevi institucije ili države. Podaci se ocjenjuju u pogledu tačnosti i preciznosti sadržine i pouzdanosti izvora. Objasnjavanjem se tumači smisao prikupljenih činjenica u smislu neposrednih potreba za ostvarenje postavljenih ciljeva. Obavještajni podaci jedan su od elemenata koji služe kao osnova korisnicima za donošenje odluka. Obavještajni podatak namijenjen je samo određenim subjektima. Pribavljen je metodologijom obavještajne službe i utvrđen u određenom postupku koji ga čini pouzdanijim elementom u strukturi činjenica na osnovu kojih se odlučuje.

OBAVJEŠTAJNO ISTRAŽIVANJE: stalno i neprekidno otkrivanje, praćenje i izučavanje pojave, aktivnosti, grupe lica ili bezbjednosno interesantnog pojedinca. Organizira se i sprovodi planski i za duži vremenski period, a realiziraju ga najvitalniji dijelovi obavještajnih službi, uz primjenu najsuvremenijih metoda naučnog istraživanja.

OBAVJEŠTAJNI RAT: jače sukobljavanje obavještajnih i kontraobavještajnih službi država ili vojno-političkih blokova između kojih se zaoštravaju međunarodni odnosi. Obavještajni rat predstavlja oblik subverzivnih dejstava i dio je hladnog rata. Pojavljuje se kao posljedica političkih sukobljavanja između država. Karakterizira ga što trka za podacima nagoni obavještajce i agenturu na povećano angažiranje, pri čemu su često (svjesno ili nesvjesno) zanemarene mjere zaštite.

OCJENA PODATKA: intelektualni rad koji obavlja pripadnik obavještajne ili bezbjednosne službe s pribavljenim podatkom koji sadrži nove činjenice. Svrha je da se analiziraju raznovrsni elementi koji, pojedinačno i ukupno, utječu na vjerodostojnost podataka. Ocjenom se određuje pouzdanost izvora i tačnost sadržaja. Razmatraju se objektivne i subjektivne mogućnosti izvora. Kritički se utvrđuje koliko je izvor u stvarnom i neposrednom prostornom dodiru s događajem, posjeduje li lične sposobnosti da objektivno opaža i shvata činjenice i da ih pravilno i precizno iskazuje. Utvrđivanje tačnosti sadržine podatka sastoji se u analizi činjenica iz kojih je sastavljen podatak uz korištenje dijalektičke logike i komparativnog metoda.

OPERATIVNI RAD: konkretan i neposredan rad pojedinaca, grupe radnika ili organa koji obavljaju određenu djelatnost radi ostvarivanja unaprijed određenog cilja. Zavisno od oblasti ljudske djelatnosti, operativom se izvršavaju i realiziraju prethodno postavljeni ciljevi. Odvija se u procesu prema utvrđenom postupku, u kojem se neposrednim radom oživotvoruje postavljeni program u željeno tijelo. Služba bezbjednosti izvršava operativne zadatke iz svoje nadležnosti: otkriva, utvrđuje, presijeca, onemogućava ili prati djelatnost pojedinaca ili organiziranih skupina čije aktivnosti predstavljaju prijetnju po bezbjednost države ili globalnu bezbjednost.

OPERATIVNA AKCIJA: planska, kombinirana i skladna upotreba i korištenje svih raspoloživih operativno-taktičkih metoda, mjera, radnji, sredstava i snaga radi izvršenja složenog operativnog zadatka kojim se ostvaruju program i ciljevi određene službe.

OPERATIVNA MJERA: skup operativnih radnji i aktivnosti kojima se ostvaruje prethodno postavljeni cilj. Kao operativne mjere se označavaju: tajno praćenje, dezinformiranje ili demoraliziranje neprijatelja i dr.

OPERATIVNA RADNJA: skup karakterističnih međusobno povezanih aktivnosti koje doprinose ostvarenju postavljenog cilja. Jedna operativna radnja stvara uvjete za primjenu druge. One se nadgrađuju i povezuju s operativnim mjerama.

OPERATIVNI METOD: smišljen i planski način primjene operativnih mjera, operativnih radnji i operativnih sredstava od službe bezbjednosti uvjetovan predmetom istraživanja.

OPERATIVNO-TEHNIČKA SREDSTVA: tehničke naprave, uređaji i pribori koje obavještajne i kontraobavještajne službe koriste u svom radu za prikupljanje podataka i dokumentiranje djelatnosti lica koja su predmet njihovog interesa i za zaštitu svoje djelatnosti.

PROCJENA BEZBJEDNOSNE SITUACIJE: analiza određenih činilaca koji, pojedinačno i skupno, utječu na stepen bezbjednosti u dатoj sredini, kolektivu ili društvu, kao i raspoloženje građana i njihova organiziranost i spremnost da se suprotstave ugrožavajućim djelatnostima. Praktički, uporedo se posmatraju nosioci ugrožavajućih djelatnosti, njihove snage, utjecaj, stvorena žarišta, negativni činilac s pozitivnim elementima – subjektivne snage i njihova sposobnost da se suprotstave. Prilikom razmatranja bezbjednosne situacije ocjenjuju se razna latentna ili trenutna konfliktna stanja, njihovi uzorci i mogući razvoj. U zaključnom dijelu procjene bezbjednosne situacije potrebno je da se iskaže prognoza budućih ponašanja i aktivnosti nosilaca ugrožavajućih djelatnosti i zadaci cjelokupnog sistema bezbjednosti u

suprotstavljanju neprijateljskoj djelatnosti, otklanjanju uzroka koji pogoduju neprijatelju i sužavaju prostor za njegovo djelovanje. Bezbjednosna situacija prati se i procjenjuje da bi se odredilo poduzimanje mjera kojima će nadležni organi onemogućiti nosioce ugrožavajuće djelatnosti i suzbiti njihov utjecaj na raspoloženje građana i ostvarivanje pogoršanja bezbjednosne situacije.

RESORNE OBAVJEŠTAJNE SLUŽBE: obavještajne organizacije jednog od državnih organa, najčešće ministarstava. One rade za resor kome pripadaju. U obavještajno-bezbjednosnim sistemima pojedinih država mogu postojati i resorne obavještajne službe ministarstva unutrašnjih poslova, ministarstva pravde, ministarstva finansija itd.

SARADNIK: građanin matične države ili strani državljanin koji se neprofesionalno, organizirano i tajno angažira, te usmjerava od obavještajne službe na prikupljanje i dostavljanje podataka o nosiocima ugrožavajućih djelatnosti. Saradnik treba da daje provjerene podatke, da to čini svjesno i voljno, blagovremeno i u kontinuitetu. To lice pri izvršavanju bezbjednosnih zadataka prevazilazi i savlađuje prepreke i teškoće snagom svojih uvjerenja i sposobnosti, te nastoji u određenim okvirima maksimalno ostvariti zadatke u datim uvjetima. Postoje različiti tipovi saradnika, kao što su: informant (daje opće informacije), konsultant (koristi se za prikupljanje ili stručno tumačenje podataka iz visokosofisticiranih oblasti ljudske djelatnosti), rezident (saradnik koji drži na vezi rezidenturu, tj. mrežu saradnika koji ne znaju jedan za drugoga, a svi znaju za rezidenta), dvojni saradnik (koji istovremeno radi za dvije ili više obavještajnih službi), saradnik baza (lice koje ima uvjete da sklanja druge saradnike ili profesionalne pripadnike obavještajne službe, ili materijalno tehnička i operativna sredstva te službe), observator (lice koje je operativno i tehnički obučeno da opservira – stručno posmatra određene objekte), haker (lice koje upada u računarske sisteme za račun jedne obavještajne službe), spavač i dr.

SIGURNOST: pojam koji u najširem smislu podrazumijeva odsustvo potencijalnih i stvarnih opasnosti za pojedinca i društvo. Ako ne postoji zbiljska opasnost, govorimo o objektivnoj sigurnosti. Subjektivna sigurnost, pak, označava odsustvo straha od opasnosti kod pojedinca ili grupe. Unutarnja sigurnost odnosi se na unutrašnje stanje društva ili države, dok vanjska sigurnost znači odsustvo opasnosti ili prijetnji od strane drugih država. Prema teoretičarima društvenog ugovora kao što su Hobbes i Lock, upravo zbog straha za vlastiti život i imovinu, čovjek žrtvuje svoju prirodnu slobodu, napušta prirodno stanje, te sklapanjem društvenog ugovora stvara državu koja mu svojim instrumentima prisile (policija, sudstvo, vojska) garantira unutarnju i vanjsku sigurnost. Nakon prijetnje sveopćim ratom ekološko-

nuklearnom kataklizmom (Černobil, ozonske rupe), u posljednje vrijeme se sve više govori i o globalnoj sigurnosti. Tim se problemom, a sve više i problemom vanjske (lokalni ratovi) i unutrašnje sigurnosti (ljudska i manjinska prava) bave različita tijela UN-a, uključujući Vijeće sigurnosti. U svom radu se oslanjaju na međunarodne standarde, po kojima je sigurnost shvaćena kao društveno stanje u kojem je svakom građaninu zajamčen njegov fizički integritet, opstanak, odgoj i obrazovanje, odgovarajući životni standard, pravna sigurnost, mirovinska sigurnost u starosti itd.

SLUŽBA DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI: specijaliziran državni organ koji ima zadatak da štiti bezbjednost države od ugrožavanja, tj. od inkriminirane djelatnosti štetne po državu, bilo da se ta djelatnost organizira iz inozemstva ili u samoj zemlji.

ŠPIJUNAŽA: prvobitni pojam špijunaže imao je uže značenje nego danas, jer su sredstva i načini dolaženja do povjerljivih podataka bili uži. Špijunaža se svodila na agenturno uhođenje, pregled pošte, potkazivanje. Ukupni razvoj društva, posebno nauke i tehnike, povećao je i mogućnosti (razvio sredstva i metode) dolaženja do povjerljivih podataka protivnika, što je proširilo pojam špijunaže. Špijunaža danas ima sljedeća značenja: političko, koje je šire, te krivično-pravno, koje je uže. U političkom smislu, špijunažom se naziva svaka djelatnost kojom se nastoji doći do podataka o činjenicama koje neko skriva (pojedinac, ustanova, organizacija, država i sl.). Pritom često nije važno na koji način, kojim sredstvima i metodima se to čini. U krivično-pravnom smislu, špijunažu čini samo djelatnost koja je međunarodnim ili domaćim pravom (zakonodavstvom pojedinih zemalja) zabranjena, tj. određena kao krivično djelo špijunaže. Špijunaža se ne može identificirati s obavještajnom djelatnošću. Špijunaža je uža od obavještajne djelatnosti, čini samo njen dio i oblik, tj. špijunaža je samo onaj oblik obavještajne djelatnosti koji se po međunarodnom pravu može, a po unutrašnjem zakonodavstvu određene zemlje kvalificira kao krivično djelo špijunaže. Van toga ima dosta djelatnosti obavještajne službe koja se izričito ne zabranjuje, odnosno ne može podvesti pod krivično djelo špijunaže. Najbitniji je „element inostranosti“, i ako njega nema, nema ni krivičnog djela špijunaže, već se može samo raditi o nekom od krivičnih djela odavanje tajne. U političkom životu, špijunažom se označava pokušaj ili pojava saznavanja akcija, odluka ili drugih činjenica jedne organizacije koje ona ne želi objaviti i taj stav je jasan onima koji se, iz raznih motiva suprotnih interesima te organizacije ili grupa, žele toga dokopati bez obzira na to hoće li ih objaviti.

TAJNA POLICIJA: u pojedinim državama djeluje tajna policija, koja je specijalna grana policije čija je osnovna funkcija borba protiv „političke delinkvencije“, tj. borba protiv djela

uperenih protiv bezbjednosti države (tzv. politička krivična djela). Za ovu granu policije sreću se još i nazivi „politička policija“, „državna zaštita“ ili „odbrana“ ili „odbrana ustava“. Politička policija (za razliku od standardne) po pravilu je direktno povezana s vladajućom strukturom i režimi poklanjaju osobitu pažnju ovoj vrsti policije. Njoj se na raspolaganje stavlja posebni kadrovi, za njen rad se odvajaju znatnija materijalna sredstva, posebno se stimulira njen rad i učvršćuje njena organizacija. Dosadašnje iskustvo nesumnjivo pokazuje da je tajna policija u autoritarnim i totalitarnim režimima, u militariziranim i agresivnim državama, kao i u toku priprema za militarizaciju i agresiju, dobijala široka ovlaštenja i postajala vlast, u nekim slučajevima i osnovni stub i vršilac vlasti, dok je obrnuto ako je jedan sistem demokratskiji i tajna policija je više potčinjena ustavu i ustavnim organima vlasti, pretvorena u sredstvo zaštite, a ne u sredstvo vladanja.

TAJNI PODACI: predstavljaju posebne vrijednosti jednog društva. Zato su određeni zakonom, odlukom ili normativnim aktom organizacije. Odgovorni subjekti za njihovu zaštitu poduzimaju potrebne mjere da ih neprijatelj ili nepozvana lica ne saznaju. To su, uglavnom, podaci političke, vojne i ekonomске vrste i naravi, a od značaja za odbranu, bezbjednost i privredu zemlje. U praksi država prisutna su dva načina uređivanja ove oblasti. Po jednom, zakonom se određuje i navode svi podaci koji predstavljaju tajne podatke. Drugi način su prihvatile one države koje zakonom preciziraju okvire, kriterije za određivanje koji se podaci smatraju tajnim, a drugim aktima nadležnih organa konkretno se određuje koji se podaci tako i smatraju.

U Bosni i Hercegovini na snazi je Zakon o zaštiti tajnih podataka, u kojem su tajni podaci klasificirani stepenima „Interni“, „Povjerljivo“, „Tajno“ i „Vrlo tajno“. Pomenuti zakon definira tajni podatak kao činjenicu ili sredstvo koje se odnosi na javnu sigurnost, odbranu, vanjske poslove ili obavještajnu i bezbjednosnu djelatnost Bosne i Hercegovine, koje je potrebno, sukladno odredbama Zakona, zaštititi od neovlaštenih osoba i koji je ovlaštena osoba označila oznakom tajnosti.

TERORIZAM: prema pravnoj enciklopediji, terorizam je izazivanje terora, straha i nesigurnosti kod građana, grupa građana ili pojedinaca koji se vrši modernim sredstvima razaranja, s velikom bezobzirnošću, uz uzrokovanje gubitaka ljudskih života i velike materijalne štete. Terorizam je doktrina i metod borbe za određene ciljeve sistematskom upotrebom nasilja. Terorizam je najizraženiji oblik političkog nasilja u savremenom svijetu.

VRBOVANJE: privlačenje, nagovaranje ili pridobijanje određenog lica da se prihvati obavljanja dopuštenog ili nedopuštenog posla ili aktivnosti. Lice koje vrši vrbovanje postupa snagom uvjerenja, koristeći se činjenicama koje su tome u prilog, nastoji da privoli vrbovanog da se odluči i prihvati posla, što svojom voljom ne bi činio. Vrbuju se pojedinci da: stupe u neprijateljevu vojsku; pristupe ilegalnoj organiziranoj grupi; stupe u kriminalnu bandu; ili prihvate da rade po zadacima obavještajne ili kontraobavještajne službe. Vrbovanje može da se obavi u jednom momentu ili da teče u procesu. U različitim državama, u zavisnosti od zakonskih i podzakonskih propisa, službe vrbovanju pristupaju na različite načine. Službe u nekim državama legalno mogu vrbovati i na osnovu kompromitirajućeg materijala kako bi se lice pridobilo, te kako bi se prihvatio određene aktivnosti, jer ako to ne prihvati, nastupit će za njega štetne posljedice (pokrenut će se krivični postupak za učinjeno djelo ili će se porodica ili javnost upoznati s njegovim nemoralnim aktima i sl.).

ZAKON: najviši državni pravni akt, nakon ustava, koji sadrži najvažnije pravne norme, koje se razrađuju aktima nižim od zakona – uredbe, odluke, pravilnici. Zakon ima vrlo važnu ulogu – on osigurava jedinstvo pravnih propisa i čvrstinu pravnog poretka, jer se relativno sporo mijenja, a time i jednakost građana podvrgnutih zakonu i pravnu sigurnost, jer građani znaju unaprijed i pouzdano kakve će biti posljedice njihovog ponašanja.

ZLOČIN, ORGANIZIRANI: teško kazneno djelo koje je rezultat planiranog i vođenog djelovanja većeg broja ljudi udruženih u tajne grupe, bande ili organizacije, koje mogu biti povezane s pojedincima i strukturama na vlasti. Obuhvata: terorističke napade (narkoterorizam), ubistva, nezakonito utjerivanje dugova, ucjene, otmice, krađe poslovnih tajni, nelegalnu proizvodnju i trgovinu oružjem, drogama i visokotarifnim robama, trgovinu djecom i odraslima, prostituciju i sl. Nasilje koje prati organizirani kriminal nije samo posljedica posebne metode djelovanja nego i stalne borbe koju zločinačke organizacije vode između sebe i unutar svojih redova kako bi osigurale monopol nad područjem koje nadziru.

2. EVOLUCIJA OBAVJEŠTAJNOG RADA

2.1 Značaj i izazovi obavještajnog rada

Svaka razvijena država danas ima uspostavljenu obavještajnu službu. Međutim, pritom nailazimo na različite nazine i oblike njihovog organiziranja. Ipak, razlog uspostavljanja te njihova osnovna funkcija u svim državama je u osnovi identična, bez obzira na to je li ona uspostavljena i egzistira kao izdvojen specijalizirani aparat ili, pak, u okviru jedne ili više obavještajnih organizacija. Osnovni razlog za organiziranje je potreba za saznavanje tuđih, i efikasna zaštita vlastitih namjera u raznim oblastima života i rada.⁵ Obavještajne informacije, koje su rezultat obavještajnog rada, gotovo su po pravilu zaštićene i/ili teško dostupne, te korisne i neophodne za donošenje važnih odluka. Nije svaki obavještajni podatak zaštićen zakonom, tako da svaki obavještajni podatak nije špijunaža.

Ako se napravi paralela između rada tajnih službi i policije, na polju kažnjavanja zločina (što je uobičajeno za obje institucije), evidentno je da postoje razlike u ciljevima, metodama i tajmingu. Tajne službe obično se suprotstavljaju najvećim prijetnjama, tj. zločinu koji podriva državu, dok se policija bori protiv svake vrste zločina, uključujući i onaj „najsitniji“. Međutim, policija je lošije obučena i opremljena nego tajna služba da otkrije i da se suprotstavi aktivnostima stranih obavještajnih oficira, agenata ili pripadnika terorističkih celija. Primarni cilj tajne službe je otkriti i prekinuti aktivnosti, a policije dokumentirati i procesuirati. Uprošteno rečeno, može se reći da tajna služba posjeduje „luksuz“ da radi na prijetnjama koje se javljaju u fazi planiranja.

Iako nekada premijeri, predsjednici i drugi donosioci odluka imaju na raspolaganju potpuno pouzdane obavještajne podatke, nije uvijek lahko donijeti pravu odluku. U novembru 1940. godine britanski šifrari su se dokopali njemačke naredbe da se uništi grad Coventry, što je značilo da se razbije otpor uništenjem civilnih meta. Ovaj obavještajni podatak bio je u rukama Winstona Churchilla samo nekoliko minuta nakon Hitlerove naredbe. Da je premijer Churchill evakuirao Coventry, on bi odao neprijatelju da zna za njihove planove. Prednost koju su Britanci u tom trenutku imali, a koja je bila od velike važnosti za pobjedu u Drugom svjetskom ratu, da putem mašine Enigme⁶, koju su posjedovali, čitaju njemačke vojne šifre, bila bi izgubljena. Winston Churchill je odlučio da ne upozori Coventry, pa je njemački napad

⁵ Masleša, Ramo 2010, *Obavještajne teorije: (hrestomatija)*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, str. 118.

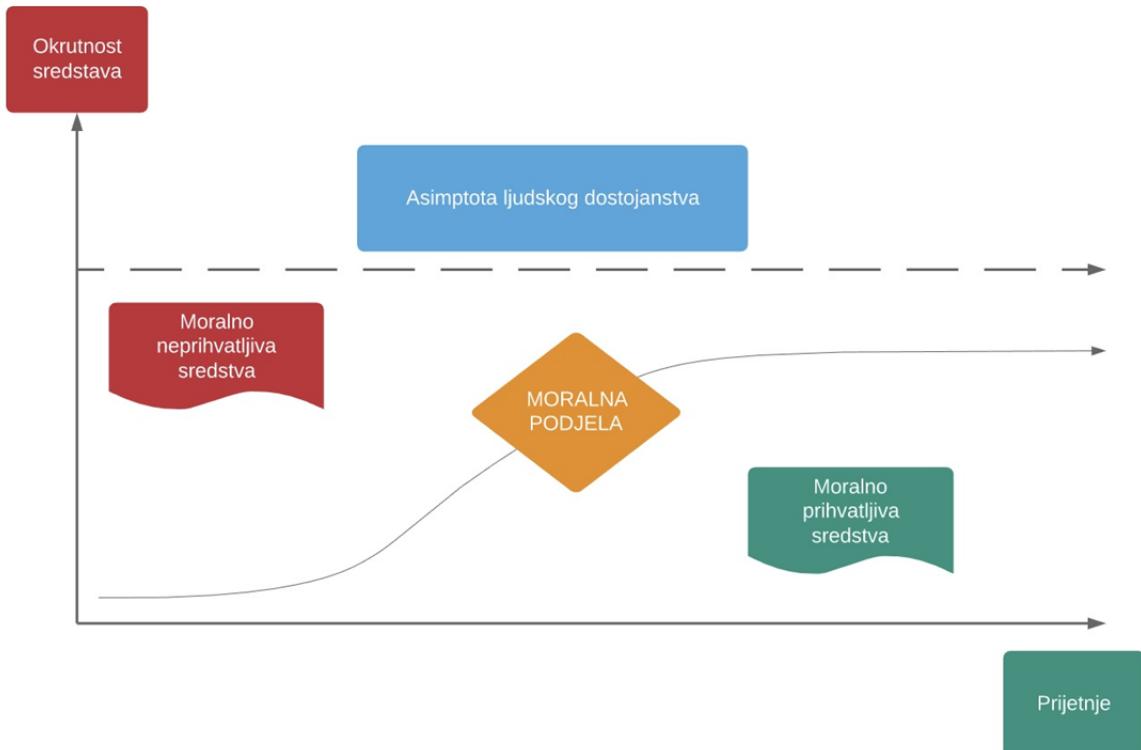
⁶ Enigma je naziv za njemačke mašine koje su se koristile za šifriranje i dešifriranje poruka za vojne i diplomatske svrhe u Drugom svjetskom ratu.

uslijedio kako je i bilo planirano, s razarajućim posljedicama i hiljadama poginulih ljudi. Dugoročno, Britanija je izšla kao pobjednik. I sam Churchill je izjavio da je najveći pojedinačni doprinos za pobjedu Saveznika nad nacistima u Drugom svjetskom ratu dao Alan Turing, matematičar i kriptoanalitičar koji je u tom periodu radio u Bletchley Parku i koji je sagradio mašinu pomoću koje su saveznici mogli čitati njemačke poruke šifrirane preko Enigme.

Iako je bezbroj poteškoća s kojima se obavještajne službe susreću u svom radu, vjerovatno najgora moguća situacija, posebno u demokratijama u razvoju, jeste kada tajna služba prikupi (kao rezultat druge operacije, npr. operacije protiv organiziranog kriminala) podatak o korupciji u vlastitoj vladi. Zavisno od konkretnе situacije, ovo može otvoriti paklene dileme i “Pandorinu kutiju”. Te dileme obuhvataju i pitanje mandata za rad na takvim metama, izvještavanja onih za koje se sumnja da krivo rade, suočavanje s optužbama o političkim naklonostima službe, mogućnost političke osvete koja prijeti paralizom službe itd. Ako je situacija zaista beznadežna, tajnoj službi je dozvoljeno da se ponaša u skladu sa savjetom Sun Tzua: „Postoje putevi koje nećeš pratiti, vojske koje nećeš napasti, gradovi koje nećeš zauzeti, pozicije kojima se nećeš suprotstavljati...“⁷

U obavještajnom radu vrlo je značajan i princip proporcionalnosti, koji je zapravo prirodna potreba za zdravim razumom, odnosno za realnim korištenjem raspoloživih mjera i sredstava. Karikirano rečeno, „ne pucaj iz topa kako bi ubio ptičicu“.

⁷ Sun Tzu 1963, *The art of War*, prijevod na engleski Samuel Griffith, Oxford: Clarendon Press VIII: 3 (prijevod s engleskog).

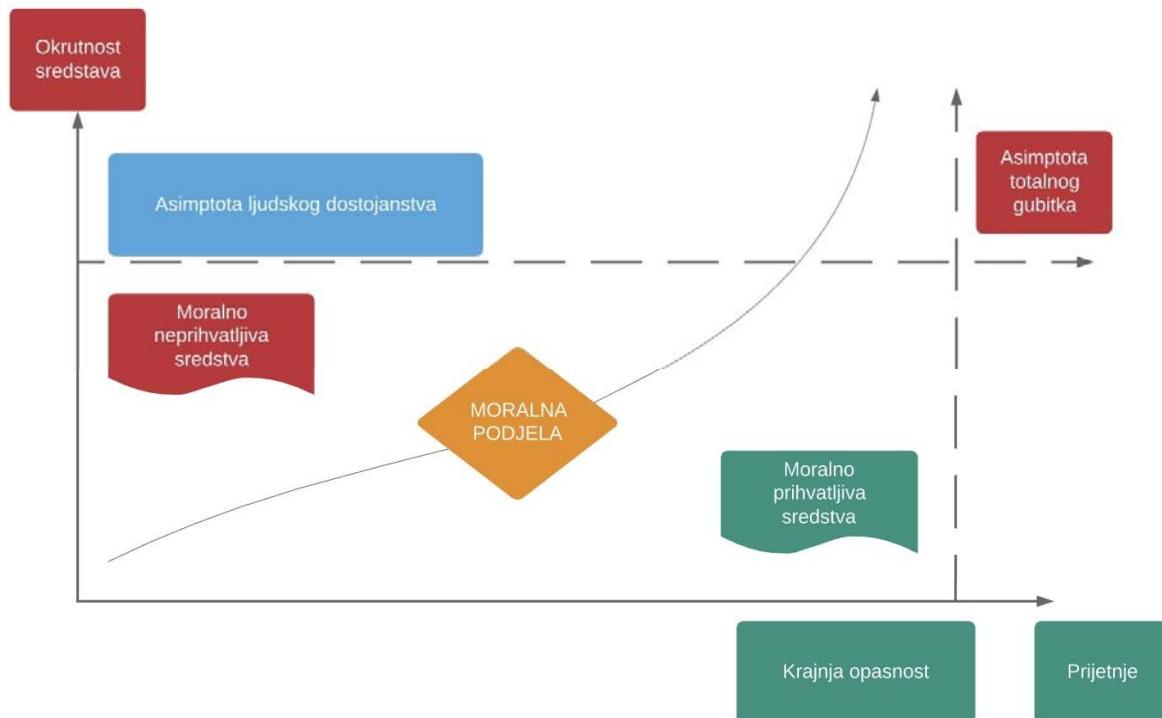
Grafikon 1: Željeni model odnosa prijetnje/sredstva

Na horizontalnoj liniji prvog grafikona, predstavljena je veličina prijetnje državi⁸. Na lijevoj strani su najmanje prijetnje na međunarodnoj sceni, kao što je prijetnja od „priateljske“ vlade ili tajne službe; zatim većih u sredini, kao što je prijetnja koja dolazi od nedemokratskog elementa u susjednoj državi; do zaista ozbiljne prijetnje na desnoj strani, kao što su otvorene prijetnje ratom, mobilizacijom i teritorijalnim zahtjevima iste zemlje. Vertikalna linija predstavlja okrutnost sredstava koja se koriste u borbi protiv ovih prijetnji. Započelo bi se sa otvorenim izvorima i prikupljanjem podataka iz raznih registara, nastavilo s davanjem zadatka postojećoj mreži agenata i vrbovanjem novih agenata uz dobar pristup meti, korištenje praćenja i prisluškivanja; i, naposlijetku, recimo da bi bio pristup neprijateljskom zvaničniku s kompromitirajućim materijalima u jednoj i s koferom novca u drugoj ruci. Nije da se ne bi moglo smisliti i primjeniti drastičnije mjere.

Ipak, postoji horizontalna asymptota kršenja ljudskog digniteta, koju ne želimo preći, a sada smo joj veoma blizu. Krivulja, označena moralna podjela pokazuje proporcionalnost između prijetnji i sredstava. Svaka tačka ove krivulje indicira upotrebu „moralno neprihvatljivih sredstava“ za datu prijetnju i obratno. Unatoč ovom jednostavnom principu, elementarne greške se još uvijek dešavaju; npr. pokušaj da se vrbuje pripadnik strane službe s

⁸ Arrigo, M. Jean, *Military and Civilian Perspectives on the Ethics of Intelligence – Report on a Workshop at the Department of Philosophy*, Claremont Graduate University, September 29, 2000, Fig. 1 (prijevod s engleskog).

kojom su dobri bilateralni odnosi. Shodno tome, ovaj naš grafički prikaz nazvali smo „željeni model“, jer on ne odražava realnost loših vremena. Realnost loših vremena bolje je reflektirana u sljedećem grafičkom prikazu.

Grafikon 2: Realni model odnosa prijetnje/sredstva

Drugi grafikon u račun uzima i faktor izmijenjene percepcije u vremenima „krajnje opasnosti“, kada su životi mnogih ljudi, pa čak i postojanje same nacije, u velikoj opasnosti. Ni vojska, a ni tajne službe ne konsultiraju mirnodopsko zakonodavstvo u takvim situacijama, a u tome gotovo uvijek imaju i podršku svoje javnosti. *Inter arma silent leges*⁹ „asimptota ljudskog dostojanstva“ nije nesalomljiva, mučenje neprijateljskih vojnika i špijuna se dešava i može biti moralno prihvatljivo. Ipak, rat nikada ne bi trebao ići do brutalnosti izvan kontrole. Ono što se može činiti pravilnim u doba prijetnje od „krajnjeg gubitka“ i čak biti ispravno u toj situaciji, ponovo će u doba mira biti stavljeno pred sud. Svako ko pređe granicu „asimptote ljudskog dostojanstva“, trebao bi biti u stanju da prizna svoja djela i kasnije pred sudom, ako je potrebno, da pokuša dokazati da je koristio „moralno prihvatljiva sredstva“ proporcionalna veličini prijetnje.

Percepcija onoga što je dozvoljeno u ratu, a šta nije, stalno se razvija. Immanuel Kant, koji je živio u doba kada su se vojske sukobljavale na otvorenom polju nazvao je

⁹ „Pod oružjem zakoni čute“, Marko Tulije Ciceron, rimski državnik, književnik i govornik iz I vijeka prije nove ere.

„zabranjenim sredstvima špijune, ubice, trovače, strijelce i agente koji šire lažne vijesti“¹⁰. Međutim, uz izuzetak trovača, sva ostala spomenuta sredstva dozvoljena su i korištena u današnjem vođenju ratova. Mnogo „perfidnija“ oružja od onih koja su bila poznata Kantu danas ne pobuđuju moralnu dilemu, kao što su, naprimjer, sofisticirani projektili dalekog dometa koje navode špijunski sateliti u osjetljive protivničke odbrambene mete. S druge strane, namjerno određivanje meta nevinog civilnog stanovništva postalo je neprihvatljivo kako u „vrućem“ tako i u obavještajnom ratu.

2.2 *Obavještajni rad kroz historiju*

U drevnoj historiji, ali i historiji srednjeg vijeka nalazimo primjere djelovanja velikog broja špijuna, ali samo prvo bitne oblike današnjih sofisticiranih organizacija koje sistemski prikupljaju, procesuiraju i distribuiraju obavještajne informacije. Institucije koje sada postoje u modernim državama, nisu oduvijek postojale.

Postoji opća saglasnost da su se prvi zapisi o korištenju obavještajnih podataka pojavili u 7. stoljeću prije nove ere.¹¹ U tom vremenu, moćne države su nastojale doći do podataka o drugim državama, prvenstveno s namjerom osvajanja. Izaslanici vladara su po njihovim instrukcijama prikupljali podatke iz raznih oblasti, a naročito o vojnim resursima i potencijalima drugih država.

Legendarni vojskovod Sun Tzu je u svom najpoznatijem djelu „Umijeće ratovanja“ napisao: „Razlog zbog kojeg prosvijetljeni princ i mudri generali pobjeđuju neprijatelja, gdje god da se on nalazi, i njihova postignuća prevazilaze ona običnih ljudi je „predznanje“¹². U starom vijeku, ali i kasnije, uobičajeno je bilo i da vojska izvršava funkciju policije, ali i da (ne samo) policija izvršava funkciju tajne službe. Međutim, Aristotel tvrdi „Svaki instrument je najbolji kada je namijenjen za jedno, a ne za mnoga korištenja.“¹³ U novom vijeku, ambasadori su plaćali informante za podatke koje su smatrali korisnim, a specijalisti su u zamračenim prostorijama, vrelim žicama ispod voštanih pečata otvarali diplomatska službena pisma i zatim ih dekodirali.

¹⁰ Kant, Immanuel, *The Science of Right, Right during War*, pristupljeno: novembar 2018. g. na <https://www.marxists.org/reference/subject/ethics/kant/morals/ch04.htm> (prijevod s engleskog).

¹¹ Masleša, Ramo 2010, *Obavještajne teorije: (hrestomatija)*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, str. 124.

¹² Sun Tzu 1963, *The art of War*, prijevod na engleski Samuel Griffith, Oxford: Clarendon Press XIII: 3, str. 144. (prijevod s engleskog).

¹³ Aristotle, *Politics: Book I, Chapter II* (prijevod s engleskog).

S obzirom na to da sve države svijeta imaju tajne službe, jasno je da su one nužne, a budući da je njihov prioritet dobrobit države i njenih građana, većina ljudi ih smatra i moralno prihvatljivim. Međutim, za veliki broj ljudi ostaje još jedno pitanje, ono religijsko. Je li rad tajnih službi kompatibilan s religijskim viđenjem? S aspekta tri najveće monoteističke religije, jeste, ali pod određenim uvjetima. Najpoznatija obilježja tajnih službi su tajnost i obmana, a one su često isprepletene. Iako Islam strogo zabranjuje laž i obmanu, ona je dozvoljena samo u nekoliko slučajeva (izuzetaka). Naime, svjedoci smo da su sve države na svijetu u konstantnom „ratu“ s globalnim prijetnjama kao što su terorizam i organizirani kriminal. Da bi se izašlo iz te nametnute stvarnosti, i da bi se društvo oslobodilo od ovih problema, te kako bi se ubrzao neprijateljev poraz, poseže se za sredstvima koja u svakodnevnim prilikama nisu dozvoljena. Božiji Poslanik Muhamed, s.a.v.s., dopustio je laganje kada se vodi rat. Suludo bi bilo da svojim neprijateljima kažemo za naše planove, koliko imamo vojnika (policajaca, agenata) ili gdje skladištimo oružje. Postoje relevantni pisani tragovi (hadisi) da je Muhamed s.a.v.s. rekao: „*Za svaku laž će se jednog dana odgovarati, osim za laž u tri slučaja: u slučaju čovjeka koji vara u ratu – on će biti lišen odgovornosti za tu laž...*“¹⁴ I biblijski prorok Mojsije (tj. Musa, a.s.) se koristio obavještajnim radom kako bi došao do relevantnih podataka vojne i ekonomske prirode. Ako je suditi prema citatu iz „Knjige Brojeva“, koja je zajedničko biblijsko nasljeđe kršćanstva i judaizma, špijunaža ne samo da je odobrena već je i naređena od Boga: „*I Gospod se obrati Mojsiju: Pošalji ljude da uhode zemlju kanaansku...*“¹⁵

Obavještajne i bezbjednosne službe nastajale su u istom organizacijskom okviru. Jedan od pionira engleske obavještajne službe je Sir Francis Walsingham (1530–1590), veleposlanik u Francuskoj i državni sekretar kraljice Elizabete I, koji je stvorio razgranat sistem agenata na stranim dvorovima, ali i državnu bezbjednosnu službu. Koristeći svoju organizaciju, Sir Walsingham je 1586. godine otkrio urotu kojoj je cilj bio ubistvo kraljice Elizabete i dovođenje na prijestolje njene katoličke nasljednice, škotske kraljice Marije. Walsingham je tajno pratio dopisivanje urotnika s kraljicom Marijom, a konspiratore i Mariju uhapsio je tek nakon što je ona dala pismeni pristanak za ubistvo kraljice Elizabete¹⁶.

Iako je špijunaža dobila epitet drugog najstarijeg zanata na svijetu, tek u 17. stoljeću formira se prva ustanova koja se bavi prikupljanjem i organiziranjem tajnih i drugih podataka

¹⁴ Usul-e Kafi, sv. 2, predaja 18, str. 342.

¹⁵ Biblija, Knjiga Brojeva 13, 1–2.

¹⁶ Žunec, Ozren i Domišljanović, Darko 2000, *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 17.

o protivniku¹⁷, a savremene tajne službe kao organizacije nama danas poznate, utemeljene su tek krajem 19. i početkom 20. stoljeća, kada službe imaju razvijenu unutrašnju organizaciju. Razvoj ovih službi u svakoj je zemlji bio individualan. Pred Prvi svjetski rat, kada nastaju nacionalni obavještajni sistemi, pojavljuje se potreba za specijalizacijom u strukturi obavještajnih ustanova. Razdvajanjem pojedinih funkcija države, policijska funkcija očuvanja javnog reda i mira i zakonitosti se organizacijski i funkcionalno odvaja od zadaće čuvanja državnog i društvenog uređenja.

Pravi rast broja tajnih službi bio je ogroman posebno nakon Drugog svjetskog rata, što je bio period emancipacije civilnih tajnih službi iz državne policije, vojske ili diplomatiјe. U razvijenim državama, poslije Drugog svjetskog rata, kao posljedica stvaranja vojno-političkih blokova, nastaju nadnacionalni obavještajni sistemi. Breme „nacionalne sigurnosti“ prebačeno je na tajne službe. Jedna od glavnih odlika modernih tajnih službi je „specijalizacija“. Pojedini teoretičari smatraju da je i sama diplomatija institucionalizirana uz špijunažu kao njeno značajno obilježje. Imati vlastitu tajnu službu postalo je znak suvereniteta jedne zemlje, tako da sve države u svijetu trenutno smatraju da potreba za općim dobrom najbolje može biti osigurana od strane tajne službe.

Sjedinjene Američke države, čije su tajne službe danas zasigurno najpoznatije u čitavom svijetu, dug su period svog postojanja odbijale da formiraju vanjsku tajnu službu, što su smatrali konfliktnim s principa demokratije. SAD su 1929. godine obustavile rad na dešifriranju. Tadašnji ministar, državni sekretar Henry L. Stimson izjavio je da „džentlmeni ne čitaju tuđu poštu“.¹⁸

Sve se promijenilo 1941. godine, odnosno napadom Japana na luku Pearl Harbour, gdje je bila usidrena većina američke pacifičke flote. Ovaj događaj smatra se povodom za ulazak SAD-a u Drugi svjetski rat, a rezultirao je i činjenicom da one danas upravljaju najvećim i najskupljim obavještajno-bezbjednosnim sistemom u svijetu. Tokom i nakon II svjetskog rata, saveznički generali su uveliko hvalili obavještajnu djelatnost. General George C. Marshall, vrhovni komandant armije SAD-a u periodu od 1939. do 1945. godine, autor plana za obnovu poslijeratne Evrope, za koji je 1953. godine dobio Nobelovu nagradu za mir,

¹⁷ Stvaranjem apsolutističkih monarhija stvaraju se organizacije za nadzor i borbu protiv protivnika monarha koje dobivaju sve istražne, tužiteljske, sudske i izvršne ovlasti.

¹⁸ Krieger, Wolfgang 2016, *Istorija tajnih službi: od faraona do NSA*, Laguna, Beograd, str. 276.

rekao je da (obavještajna) rješenja „puno doprinose pobjedi i neprocjenljivo doprinose spašavanju američkih života.“¹⁹

Nakon „vatrenog“ Drugog svjetskog rata, uslijedio je i Hladni rat, koji je bio rat ideja i ideologija između zapadnih sila predvođenih SAD-om i istočnih sila predvođenih Sovjetskim Savezom, koji se vodio od 1945. do 1991. godine, a suštinski, to je velikim dijelom bio rat tajnih službi. Međunarodna situacija nakon okončanja Drugog svjetskog rata 1945. godine bila je potpuno drugačija nego pred njegov početak. Sovjetski Savez je sada bio do zuba naoružana vojna sila, njegova vojska i tajne službe praktično su držali pod kontrolom čitavu Evropu istočno od Elbe. Zbog toga Zapad ipak nije mogao razmišljati o povratku konfrontaciji u stilu tridesetih godina. SSSR je, za razliku od 1939. godine, bio zastavljen u svim međunarodnim kontrolnim tijelima i pregovaračkim procesima, između ostalog i u okupacionim vlastima u Njemačkoj, Austriji i Koreji. Građanski rat u Grčkoj, političko ugnjetavanje u dijelovima Evrope koje su Sovjeti zauzeli, sukob u sjevernom Iranu, Praški prevrat u februaru 1948. godine, a na kraju i kriza u Berlinu, koja je započela nekoliko mjeseci kasnije, nesumnjivo su pokazali da Sovjetski Savez ni u kom slučaju ne pomišlja da sa zapadnim silama zaista sarađuje i sklapa kompromise. Uslijedio je niz drugih događaja: sovjetska nuklearna proba u augustu 1949. godine, pobjeda kineskih komunista u građanskom ratu u oktobru iste godine i napad Sjeverne na Južnu Koreju u junu 1950. godine, koji su otklonili i posljednju sumnju da Moskva namjerno traži sukob, mada ne i neposredan rat s velikim zapadnim silama. Time je ostala otvorena mogućnost indirektnog vođenja rata, odnosno takozvanog rata preko posrednika, kao što je to bio slučaj u Korejskom ratu, a na raspolaganju je bio i čitav arsenal operacija tajnih službi, propagande i još mnogo toga.

Time su tajne službe dobile značaj kakav nisu imale nikad ranije u historiji modernih država. Gibbs navodi da su u očima javnosti špijuni glamurozna stvorenja. Povezuju se s egzotičnim stilom života, a zavidi im se zbog predanosti kojom tiho i u tajnosti rade, braneći interes svog naroda. No obavještajna zajednica je golem, zamršen aparat koji se infiltrira u svaki kutak našega društva²⁰. One nisu više bile dopuna drugim sredstvima politike moći, već zamjena za rat velikih sila, koji ove ipak nisu htjele da povedu, a koji je zbog povećavanja zaliha nuklearnog oružja postao i gotovo nemoguć. „Nuklearni rat nikad ne može da se dobije i nikad ne smije da se vodi“, rekao je o tome tri decenije kasnije američki predsjednik Ronald Reagan – mada je Sovjetska vojska razmatrala regionalno ograničeni nuklearni rat u Srednjoj

¹⁹ United States, Congress, Joint Committee on the Investigation of the Pearl Harbor Attack, *Pearl Harbor Attack Hearings*, 79th Congress (Washington DC: Government printing Office, 1946) Vol. 3, str. 1133. (prijevod s engleskog).

²⁰ Gibb, John, 2005, *Tko vas promatra?*, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 83.

Evropi²¹. Mogući su ostali samo još najrazličitiji ratovi tajnih službi. Ova opcija se razvijala postepeno i prilagođavala se konkretnom ratnom poprištu.²²

Da u obavještajnom ratu ne postoji neosvojiva tvrđava, dokazalo se kroz slučaj „Silvermaster“, koji je nazvan po Nathanu Gregoryju Silvermasteru, uposleniku američkog War Production Boarda, koji je istovremeno bio važan sovjetski špijun koji je rukovodio velikom mrežom špijuna koji su bili infiltrirani u institucijama SAD-a. Slučaj se odnosi na sovjetske agente koji ne samo da su uspješno infiltrirali Ministarstvo finansija SAD-a već su obavljali i veoma odgovorne funkcije unutar njega. Jedan od bolje pozicioniranih sovjetskih špijuna koji su činili Silermasterovu mrežu 1940-ih godina u SAD-u, bio je Harry Dexter White, koji je obavljao funkciju pomoćnika ministra finansija, i faktički je bio drugi najvažniji čovjek u njemu. Sovjeti su preko njega infiltrirali i druge špijune u institucije SAD-a. White je Sovjetima dostavljao podatke koji su ih zanimali, te je nekoliko puta sumnjičen za izdaju, a obavještajno-bezbjednosni sektor SAD-a posjedovao je dokaze o njegovim nezakonitim aktivnostima, ali iste u to vrijeme nije mogao objaviti kako se ne bi ugrozile druge operacije. Ipak, White je 13. augusta 1948. godine saslušan od strane kongresnog komiteta²³ na okolnosti špijunaže u korist Sovjetskog Saveza. White je negirao optužbe, a nakon svjedočenja doživio je srčani udar, te se povukao na svoje imanje, gdje je zatim doživio još jedan srčani udar i nakon dva dana preminuo. Kao razlog smrti navedeno je da se predozirao lijekom „digoxin“, kojim se liječe kardiovaskularna oboljenja²⁴. FBI u svojim arhivama vezano za ovaj slučaj posjeduje zbirku dokumenata „Silvermaster file“, obima oko 26.000 stranica.

S. Turčalo u magisterskom radu na temu „Međunarodna zajednica – teorijska razmatranja i problemi definiranja“ navodi da je kraj Hladnog rata doveo do višestrukih promjena u međunarodnim odnosima. Komunistička ideologija doživjela je kolaps, a zajedno s tom ideologijom kolabirale su i države utemeljene na njoj. Sovjetski Savez raspao se na petnaest neovisnih država²⁵, mirno su se razdružile Češka i Slovačka, ulazeći zajedno s ostalim zemljama bivšeg Istočnog bloka u period neizvjesne tranzicije iz jednopartijskog u višepartijski sistem, iz planske u tržišnu ekonomiju. Ovakav razvoj odnosa u međunarodnoj

²¹ Mastny, Vojtech, Holtsmark, Sven G., Wenger, Andreas 2006, *War Plans and Alliances in the Cold War: Threat Perceptions in the East and West*, London.

²² Krieger, Wolfgang 2016, *Istorija tajnih službi: od faraona do NSA*, Laguna, Beograd, str. 322–323.

²³ House Un-American Activities Committee (HUAC) bio je sastavljen od članova predstavničkog doma Kongresa SAD.

²⁴ Edwards, Willard 1949, *Hiss spy paper linked to late treasury aid*, Chicago Daily Tribune, str. 1, pristupljeno: april 2019. g. na www.newspapers.com (prijevod s engleskog).

²⁵ Američka vanjska politika je u najvećoj mjeri bila usmjerena na provođenje mirnog raspada SSSR-a, što je bio bitan faktor u zanemarivanju nadolazećeg jugoslavenskog konflikta (Holbrook, 1998:31).

politici naveo je Sjedinjene Države da reduciraju svoj angažman u Evropi te da teret vodstva, koji su nosile u hladnoratovskom periodu, podijele s Evropljanima, koji su tvrdili da je kucnuo njihov čas²⁶.

Hladni rat je iscrpio najveći dio snage u ljudstvu, vremenu i novcu, na obje strane ideološke podjele. Nakon njegovog završetka ukazala se potreba za reformom obavještajno-bezbjednosnog sektora. Reforma sprovedena na Zapadu bila je proizvod ozbiljne analize te obavljena odmjeranim tempom, za cilj je imala sprovedbu demokratske kontrole putem većeg nadzora, ograničavajući mogućnost zloupotrebe odvajanjem obavještajnih agencija prema pojedinačnim misijama i stvarajući sistem provjere i balansa.²⁷ Reforma u post-komunističkim zemljama ciljala je na isto, ali je bila dosta neujednačenja. Sve post-komunističke domaće tajne službe umanjile su broj personala, koji je bio isuviše prekobrojan za nove uvjete. Praktično, svi oni su pokušali da izbalansiraju utjecaj „starih“ ljudi, otpuštajući ih u korist onih „novih“ i „demokratskih“. Larry L. Watts, bivši savjetnik rumunske vlade za demokratske reforme i obavještajna pitanja, navodi: „Stroege opomene NATO-a i ostalih zapadnjačkih institucija često su bivale pogrešno prikazane kao poziv na zamjenu svog iskusnog osoblja, kada su njihove brige bile ograničene na pojedince prethodno umiješane u zloupotrebe ljudskih prava.“²⁸

Razne obavještajne službe koje su se našle između dvije vatre nove „političke ispravnosti“ i očuvanja operativne efektivnosti, postigle su različite omjere prisustva „starih“ i „novih“ pripadnika. Larry L. Watts podnosi svoju procjenu: „Nakon 1990. godine, Čehoslovačka je pokazala najveću dinamičnost promjene personala, smanjujući svoje bivše StB oficire s 14% svog domaćeg obavještajnog osoblja u 1991. godini, na 4% u 1993. godini. Rumunija je smanjila većinu osoblja bivšeg Securitatea sa 60% u 1990. godini, na 36% u 1994. godini, a zatim na manje od 20% u 1999. godini. Do 2003. godine, nova Rumunska služba SRI zadržala je samo 15% personala svog bivšeg bezbjednosnog aparata. Poljska služba ostala je dominirana bivšim SB oficirima tokom najvećeg dijela 1990-tih godina, smanjujući broj starih oficira na 50% tek 1998. godine.²⁹ Baltičke službe usvojile su tzv. „nulto rješenje“ (bez starih oficira), što je 2004. godine učinila i Slovačka. Bez sumnje je da su mnogi talenti obavještajnog rada izgubljeni „nultim rješenjem“, jer dobar obavještajni

²⁶ (Zlo)kobna izjava luksemburškog ministra vanjskih poslova i člana EU trojke Jacquesa Poosa o tome kako je, s izbijanjem rata u Jugoslaviji „nastupilo vrijeme Evrope“, odražavalo je u tome trenutku opće raspoloženje europskih čelnika.

²⁷ Wats, Larry L. 2004, *Intelligence Reform in Europe's Emerging Democracies, Studies in Intelligence – Journal of the American Intelligence Professional*, vol. 48, No1, (prijevod s engleskog).

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

oficir je rijedak i dragocjen resurs. Larry L. Watts komentira da su tako „ove službe s tehnološkim poteškoćama i siromašnim resursima izgubile relativnu prednost vlastitih kapaciteta ljudskog obavještajnog rada (HUMINT), jer zamjena cijelog osoblja automatski uništava taj kapacitet u kratkoročnim i srednjoročnim rokovima.³⁰

U mnogim je zemljama svijeta tokom 1990-ih godina opala podrška obavještajnim službama, samim tim umanjeni su i budžeti za državnu bezbjednost, a i zakoni na Zapadu nastavili su s ograničavanjem moći tajnih službi kao odgovor na prekomjernosti hladnog rata. Na obavještajnu zajednicu značajno je utjecala i tehnološka i informatička revolucija. Uloga tehnike u tajnim službama je rasla, na štetu prikupljanja informacija ljudskim potencijalima. Bruce D. Berkowitz i Allan E. Goodman, koji su zagovornici prikupljanja informacija tehnologijom naveli su: „Od završetka hladnog rata, opala je razina podrške popularnosti utroška na državnu bezbjednost. Do kraja 1990-tih, takva podrška pala je na svoju najnižu tačku od kraja Drugog svjetskog rata. Tako da, i ako potreba za obavještajnim podacima značajno poraste, Sjedinjene Države neće biti u mogućnosti da na to utroše više sredstava. Čak naprotiv: vjerovatnije je da će se obavještajna zajednica pod manjim budžetom morati još dalje pružiti. Ako se želi nositi sa situacijom, ona mora naučiti kako da efikasnije nabavlja, planira i upravlja tehnologijom – uglavnom informacionom tehnologijom. Novac utrošen na osoblje istopit će se prije nego novac utrošen na hardver. Uspjeh obavještajne zajednice uglavnom će zavisiti od toga kako dobro će razvijati, dobavljati i upravljati tehnologijom u informativno doba.“³¹ Analitičari i tehničari postali su novi heroji obavještajnih službi, a operativci su se povukli. Ovaj i prethodno pomenuti faktori samo su dodatni u procesu prirodnog starenja i birokratizacije postojećih službi, koje su sve više i više izbjegavale rizik.

Terorizam je u međuvremenu uzimao zamaha, a glasovi upozorenja zvali su na oživljavanje prikupljanja obavještajnih podataka ljudskim potencijalom, ali se oni nigdje nisu čuli. Reuel Marc Gerecht, bivši oficir Direktorata za operacije CIA-e, u članku objavljenom samo nekoliko dana prije 11. septembra 2001. godine, kritički je citirao bivšeg operativca bliskoistočne divizije CIA-e: „CIA vjerovatno nema niti jednog zaista kvalificiranog oficira porijeklom s Bliskog istoka koji govori arapski jezik, i koji se može vjerno predstaviti kao islamski fundamentalista, koji bi se dobrovoljno javio da provede godine svog života jedući splaćine u planinama Afganistana, bez žena. Za ime Božje, većina oficira živi u

³⁰ Ibid.

³¹ Berkowitz, Bruce D. i Goodman, Allan E. 2000, *Best Truth – Intelligence In the Information Age*, Yale University Press, str. 24–25 (prijevod s engleskog).

predgrađima Virdžinije. Mi ne radimo tu vrstu zadataka.³² Operativci SAD-a su se povukli u pasivnost i udoban život. Tako ih je zatekao teroristički napad 11. septembra 2001. godine. Većina onoga što je poslije uslijedilo opće je poznato. U očima javnosti, u prijašnje stanje posebno su vraćene tajne službe i prikupljanje obavještajnih podataka ljudskim potencijalom, povećali su se budžeti i snaga ljudstva mnogih službi, a u nekim slučajevima njihova se moć proširila. Osnovani su odbori, napisani izvještaji o uzrocima, naučenim lekcijama, a obavljene su i strukturne reforme i premještaj osoblja.

Petr Zeman, bivši direktor Češke obavještajne službe UZSI, objasnio je: „Obavještajne službe su veoma specifične organizacije, paradigme njihovog funkcioniranja proizašle su iz principa „potrebno znati“, kao i ekilibrij menadžerskih aktivnosti, dok tok informacija i radnih aktivnosti nije kompatibilan s izuzetnim uplitanjem... Mehanizmi proizvodnje informacija se mogu lahko slomiti... Korekcija loših mehanizama za rad može biti prilično postignuta sistematskim, ali manjim ili srednjim evolucionarnim promjenama... Najvažniji potencijal za promjenu jeste u promjeni unutrašnje kulture službe, kulture koja iziskuje više rizika i zasnovana je na stvarnoj produkciji...“³³

Svjet je sve više i više povezan, tako da doprinos tajne službe jedne zemlje drugoj, u okviru međunarodne saradnje, po Stevanu Dedijeru, trebao bi biti shvaćen na način: „Što je dobro za svijet, mora biti dobro i za moju naciju“³⁴, tako da većina zemalja danas teži ne samo da je korisnik već i aktivan sudionik koji doprinosi međunarodnoj sigurnosti. Princip „potrebno znati“ ostaje pravosnažan, međutim, broj onih koji trebaju znati u slučaju borbe protiv terorizma i organiziranog kriminala daleko je veći nego u kontraobavještajnom radu.

Posljednjih godina, koncept „općeg dobra“³⁵ zamijenjen je nešto manje savršenim konceptom „nacionalnog interesa“. Politika nacionalnog interesa legitiman je i prihvaćen princip u međunarodnim odnosima, sve dok ne šteti legitimnim interesima drugih zemalja. Skoro da se podrazumijeva da se tajne službe mogu pokazati veoma efikasnim u procesu izražavanja i unapređivanja vlastitih nacionalnih interesa, kao i suzbijanja procesa unapređenja nacionalnih interesa država (i grupa) koje „nisu fer“.

³² Gerecht, Reuel Marc 2001, *The Counterterrorist Myth*, The Atlantic Monthly.

³³ Petr Zeman, *Zpravodajské služby po 11. září (Obavještajne službe nakon 11 Septembra, prijevod s češkog)*.

³⁴ Dedijer, Stevan 2000, *The World Jumper*, Vlastita naklada, Zagreb, str. 300. (prijevod s engleskog).

³⁵ Rani koncepti općeg dobra utvrđeni su od strane antičkih grčkih filozofa, uključujući Aristotela i Platona. Jedno shvatanje općeg dobra zasnovanog na Aristotelovoj filozofiji i danas je u upotrebi, a upućuje na ono što savremeni učenjaci nazivaju „dobrom koje je pogodno i dostupno zajednici, a dijele ga svi članovi“. (*Common good, Encyclopedia Britannica, prijevod s engleskog*)

2.3 Obavještajni rad u savremenom svijetu

Danas, u informatičkom dobu, nije potrebno posebno naglašavati koja je vrijednost informacija u svakodnevnom životu. Informacija se danas tretira kao egzistencijalno dobro, te kao i svako drugo dobro potpada pod utjecaj raznih prijetnji koje je mogu uništiti.³⁶ Kako tajne u savremenim društvenim odnosima postoje u svim oblastima društveno-ekonomskog života tako se i djelatnost savremene obavještajne službe prostire na sve najvažnije oblasti društvenog života.

U svojoj djelatnosti savremene obavještajne službe se pridržavaju određenih načela koja su specifična u odnosu na načela rada drugih državnih organa i institucija:

- tajnost rada temelj je obavještajne djelatnosti; obavještajni rad se u načelu odvija tajno, čak i tada kada se neki obavještajni postupci i javno manifestiraju;
- bezobzirnost potječe od načela koje obavještajne službe primjenjuju, a to je da cilj opravdava sredstvo;
- sveobuhvatnost u obavještajnom radu znači istraživanje veoma velikog broja podataka i informacija iz svih oblasti života;
- neprekidnost u radu ogleda se u tome što se obavještajni rad ne prekida, bez obzira na to nalazi li se zemlja u mirnodopskim uvjetima ili ratnom stanju ili u nekoj krizi;
- objektivnost i provjera su važni principi, budući da se u obavještajnom radu zahtijeva prikupljanje što tačnijih podataka te njihovo objektivno prikazivanje; provjera svakog podatka je ustaljena praksa jer je jednostranost u obavještajnom radu štetna, rizična i opasna;
- pravovremenost u praktičnom obavještajnom radu znači svakodnevno imati pregled situacije;
- planiranje zadataka s jasno preciziranim poslovima po vremenu i prostoru veoma je važan činilac za uspjeh obavještajne službe; planira se na osnovu odluka, naređenja, odnosno zapovijesti nadležnih organa, vojnih komandi, kao i na osnovu procjene situacije;
- specijalizaciju u radu nalažu, prije svega, sveobuhvatni obavještajni zahtjevi i obim poslova koje obavljaju savremene obavještajne službe, a ovi zahtijevaju detaljnu podjelu rada u okviru njihovih organizacija;

³⁶ Hadžimehić, Mirsad 2015, *Sigurnost informacija*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 15.

- timski rad je neizbjegjan upravo zato što su mnogi obavještajni poslovi veoma složeni i zahtijevaju zajednički rad većeg broja specijalista različitog profila – timova; u ovom pogledu se rad u obavještajnim službama ne razlikuje od rada u ostalim naučnim disciplinama i naučnoistraživačkoj djelatnosti interdisciplinarne naravi.

David Khan, historičar obavještajnog rada, kroz svoj dugogodišnji rad primijetio je da je obavještajna aktivnost u ratnim okolnostima pomogla da se dobije mnogo više defanzivnih pobjeda u bitkama, nego onih ofanzivnih. A kada je ista i pomogla da se dobiju one ofanzivne, rijetko je to bilo direktno. Obavještajna aktivnost, naravno, postoji i u odbrani i u ofanzivi, ali na različite načine. Dok je obavještajna aktivnost neophodna za odbranu (defanzivu), samo je mogućnost u ofanzivi.³⁷

Savremena obavještajna djelatnost suočava se s dva sveobuhvatna, beskrajna problema. Oba su u konačnici nerješiva, ali obavještajna aktivnost mora težiti ka njihovom rješenju. Prvi problem je pretkazati šta će se dogoditi. Cilj je, naravno, predvidjeti sve. I zasigurno je predviđanje (imajući na raspolaganju savremene tehnologije) bolje u mnogim slučajevima nego što je bilo ikada prije. Kao drugi problem nameće se pitanje kako natjerati državnikе i generale da prihvate informaciju koja im se ne sviđa. Ovaj problem, poznat kao „Kassandra kompleks“³⁸ star je koliko i samo čovječanstvo. Faraon je ubijao donositelje loših vijesti. Staljin je ignorirao upozorenja da Njemačka namjerava napasti njegovu zemlju. Hitler je bacio zračne fotografije sa svoga stola kada je taj neoboriv dokaz pokazao snagu neprijatelja.³⁹ O ovom problemu pisao je i grof Alfred fon Schliffen, njemački načelnik generalštaba prije Prvog svjetskog rata: „Viši komandant si obično stvorи slikу prijatelja i neprijatelja, na slici na kojoj lične želje osiguravaju glavne elemente. Ako se čini da se dolazeći izvještaji slažu s ovom slikom, oni se prihvaćaju sa zadovoljstvom. Ako joj se oni proturječe, oni se odbacuju kao potpuno pogrešni.“⁴⁰

Jedna od savremenih teorija je univerzalna tendencija prema najmanjem otporu. Njen osnovni postulat je da će životinje, ljudi, čak i dobro dizajnirane mašine prirodno

³⁷ Masleša, Ramo 2010, *Obavještajne teorije: (hrestomatija)*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, str. 32.

³⁸ Termin je preuzet iz grčke mitologije. Kasandra je imala „dar“ proricanja budućnosti, ali, nakon što ju je prokleo Apolon, njenim upozorenjima i proročanstvima, koja su bila istinita, niko nije vjerovao.

³⁹ Masleša, Ramo 2010, *Obavještajne teorije: (hrestomatija)*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, str. 34.

⁴⁰ Generalfeldmarschall Graf Alfred von Schliffen 1913, *Gesammelte Schriften*, Mittler, Berlin, Vol. 1, str. 188. (prijevod s njemačkog).

odabratи put najmanjeg otpora ili „napora“⁴¹, a primjenljiva je i na obavještajni rad. Kao optimizator resursa, obavještajna aktivnost štedi novac tako što reducira potrebu za kupovinom vojne opreme, iako, samo kao pomoćni element rata, ne može reducirati ovu potrebu na nulu. Budući da je integralni dio odbrane, obavještajna aktivnost će u budućnosti sve više biti viđena kao esencijalna za miroljubive neagresivne nacije. Međutim, ona mora poboljšati svoja predviđanja i uvjeriti lidere da ih prihvate ako žele iskoristiti njen potpuni potencijal. U miru, ona reducira nesigurnost i tako relaksira napetost između država, pomažući da se stabilizira međunarodni sistem.⁴²

Obavještajna djelatnost se odvija kroz obavještajni postupak (ciklus), koji se realizira po fazama i obuhvata: zahtjev – planiranje i organiziranje obavještajne aktivnosti – prikupljanje – analizu, obradu i procjenu – dostavljanje i korištenje podataka.

- Zahtjev podrazumijeva definiranje zadatka koji je postavljen pred obavještajnu službu. On se zasniva na konkretnim potrebama nadležne institucije koja je korisnik informacija službe, u skladu sa zakonskim odredbama. Bez ovih smjernica obavještajne agencije nemaju putokaze za utvrđivanje obavještajnih objekata / meta i aktivnosti.
- Planiranje i organiziranje obavještajne aktivnosti vrše rukovodeći organi obavještajne službe, prema definiranim zahtjevima. Cjelokupna aktivnost mora biti usklađena s dotadašnjim iskustvima službe u organiziranju obavještajnih istraživanja, posebno kod izbora mete, sredstava i prikupljačkih postupaka. Dodjeljuju se konkretni zadaci, određuju metode i postupci, kapaciteti i sredstva potrebna za izvršenje, kao i rokovi izvršenja.
- Prikupljanje podataka kompleksan je i neprekidan proces i predstavlja kompleksnu radnju obavještajne djelatnosti. Na prikupljanju podataka angažira se najviše snaga i sredstava obavještajne službe. Obavještajni podaci prikupljaju se preko ljudskih izvora (Human Intelligence – HUMINT), otvorenih izvora (Open Sources Intelligence – OSINT) i tehničkih sredstava (Signal Intelligence – SIGINT). Prikupljeni podaci slivaju se u centralu obavještajne službe.
- Analiza, obrada i procjena podataka podrazumijeva klasifikaciju, analizu, sintezu, upoređivanje, procjenjivanje vjerodostojnosti podataka i donošenje određenih zaključaka. To je ujedno i najsloženija faza procesa obavještajne aktivnosti. U

⁴¹ Zipf, George K. 1949, *Human Behavior and the Principle of Least Effort*, MA Addison-Wesley, Cambridge, (prijevod s engleskog).

⁴² Masleša, Ramo 2010, *Obavještajne teorije: (hrestomatija)*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, str. 36.

obavještajnim službama se pravi razlika između informacija i obavještajnog saznanja. Informacija je sirovi materijal prikupljen javnim i tajnim sredstvima koji se dostavlja obavještajnim analitičarima. Informacija postaje obavještajno saznanje samo ako se vrednuje i procijeni (pouzdanost i validnost). U ovoj fazi obavještajnog ciklusa učestvuju analitičari / istraživači visokih stručnih kvaliteta, od čijeg rada zavisi kako će podaci biti iskorišteni. Podaci se pretvaraju u upotrebljiv format za krajnjeg korisnika.

- Dostavljanje i korištenje podataka završna je faza obavještajnog rada i realizira se izvještavanjem korisnika-državnih organa, u čijem je interesu obavještajni proces i organiziran. Izrada završnih obavještajnih dokumenata (obavještajni izvještaji, obavještajne procjene i obavještajna upozorenja) podrazumijeva angažiranje najstručnijih obavještajnih kadrova, pa čak i čitavih analitičkih timova. Ovom fazom trebalo bi da se okonča i aktivnost obavještajne službe, s obzirom na njenu primarnu djelatnost i zakonska ovlaštenja.

Iako ove faze zatvaraju organizacioni i funkcionalni krug obavještajnog ciklusa, on se ipak ne završava ustupanjem obrađenih obavještajnih dokumenata, već se nastavlja dijalogom između onih koji su proizveli ta saznanja (obavještajne službe) i korisnika (donosioca odluka). Ako su saznanja korisna, ustupanje obuhvata i povratnu spregu – feedback. Naime, obavještajni rukovodioci imaju potrebu da izvrše svestranu analizu uspješnosti realiziranih obavještajnih aktivnosti i korisnosti obavještajnih saznanja, da bi mogli planirati naredne obavještajne i srodne aktivnosti, s obzirom na potrebe vanjske politike. Zato su obavještajnim službama potrebne i povratne informacije od krajnjih korisnika.

Obavještajni zahtjevi moraju biti usklađeni s mogućnostima obavještajne službe da na njih optimalno odgovori u skladu s postojećim kadrovskim, tehničkim i drugim potencijalima. Iskustvo nam govori da je veoma opasno zahtijevati od bilo koga nešto što ne može ni uz najveće napore ispuniti. Kada je riječ o obavještajnoj aktivnosti, jasno je da takve situacije – nerealni zahtjevi mogu imati nesagledivo negativne posljedice, gore nego da se obavještajno istraživanje, odnosno obavještajni ciklus i ne pokrene.

Obavještajni ciklus je neprekidan, dinamičan i uzajamno zavisan proces u kojem svaki činilac ima precizno definirane zadatke i obaveze. Generalno, obavještajni ciklus je identičan kod svih obavještajnih službi. Moguće su različite teorijske interpretacije istog procesa.

Obavještajna služba, već na početku obavještajnog ciklusa, pravilnim izborom metoda koji će se koristiti u istraživanju objekata od obavještajnog interesa, unaprijed usmjerava svoju aktivnost u tačno određenom pravcu, čime ispunjava uvjete da njeni krajnji rezultati (završne obavještajne studije) budu upotrebljeni u procesu donošenja političkih odluka. Drugim riječima, pravilan izbor metoda najčešće je presudan za kvalitet svakog obavještajnog rada i njegov konačni rezultat.

Obavještajna služba ima svoju metodologiju, čija se specifičnost sastoji u tome što se pored legalnih metoda u obavještajnom radu primjenjuju i tajne metode, zbog kojih se rad službi često mistificira. Za obavještajnu službu metoda predstavlja skup mjera i radnji kojima se prikupljaju podaci od interesa za bezbjednost ustavnog poretku. Skup specifičnih metoda kojima obavještajna služba ostvaruje svoju funkciju čini njenu metodologiju. U praksi je najprikladnija dolje navedena podjela.

Metoda tajnog prikupljanja podataka je najpoznatija metoda, a karakterizira je prikupljanje podataka na agenturni način, odnosno oslanjajući se na saradničku mrežu. Pojam „agent“ označava lice koje, rukovođeno određenim motivima, tajno, organizirano i neprofesionalno, po zahtjevu obavještajne službe, u strukturama protivnika prikuplja zaštićene podatke, i na tajni način ih dostavlja nalogodavcu. Pored agenturne (klasične) metode, tajna metoda podrazumijeva primjenu tehničkih sredstava (prislušna tehnička sredstva), metoda infiltracije u strukture protivnika i sljednih metoda.

Agenturni metod je, i pored snažnog i sveobuhvatnog razvoja nauke i tehnologije, i dalje osnovni metod obavještajne aktivnosti. Naime, agenturni metod isključivo primjenjuju obavještajne službe: one vrše izbor lica koja će u svojstvu agenta prikupljati potrebne obavještajne podatke, organiziraju i izvode njihovu obuku, planiraju njihove aktivnosti i zadatke, vrše kontrolu njihovog rada i analizu podataka koje prikupe, nagrađuju ih u skladu s postignutim rezultatima i sl. Agenturni metod odlikuje izuzetna tajnost, odnosno on predstavlja tajnu djelatnost, što proistječe iz same suštine obavještajne aktivnosti kao takve. Njime se na specifičan i složen način dolazi do sirovih obavještajnih informacija i, s tim u vezi, on zahtijeva posebnu obučenost lica (agenata) koja ga neposredno realiziraju, kao i stalni nadzor obavještajne službe, odnosno njenih profesionalnih pripadnika (obavještajaca) nad tim licima.

Tehnički metod je metod tajnog prikupljanja podataka primjenom najnovijih tehničko-tehnoloških, posebno elektronskih i informaciono-komunikacionih dostignuća. Primjena

tehničkog metoda podrazumijeva prikupljanje raznovrsnih obavještajnih podataka: elektronskim (elektromehaničkim, elektrooptičkim ili bioelektronskim) senzorima iz svemira, sa zemlje, mora i iz atmosfere, vizualnim i audiosnimanjem – presijecanjem i registriranjem svih vrsta signala i komunikacija stranih država i drugih entiteta (npr. terorističkih grupa i organizacija, ili nosilaca transnacionalnog organiziranog kriminala), primjenom savremenih tehničkih sredstava s velikih udaljenosti.

Metod infiltracije spada u najstarije i najrizičnije tajne metode obavještajne službe. Podrazumijeva plansko i smišljeno, tajno ugrađivanje pripadnika vlastite obavještajne službe u organizaciju protivnika, s ciljem prikupljanja i dostavljanja tajnih podataka, uz primjenu odgovarajuće „legende“. „Legenda“ se daje kako bi se zaštitila ličnost obavještajca i ona mora biti prilagođena izabranom licu, njegovim godinama, obrazovanju, vrstama specijalizacije. Sam proces ugrađivanja može trajati različit vremenski period, više godina, pa čak i decenija.

Isljedni metod također spada u metode prikupljanja obavještajnih podataka iz ljudskih izvora, od kojih su najznačajniji pribavljanje informacija od prebjega, emigranata, ratnih zarobljenika i otkrivenih tajnih agenata. Iz ovoga slijedi da se pod isljednim metodom, u najopćijem smislu, podrazumijeva isljeđivanje / ispitivanje različitih kategorija obavještajno interesantnih lica. S obzirom na značaj podataka koji se mogu dobiti, ovom metodu se pridaje velika pažnja.

Metoda prikrivenog dejstva intenzivno se koristi u savremenim uvjetima. Podrazumijeva situaciju kada se pripadnik službe ne eksponira, odnosno ne otkriva svom sagovorniku, nego koristi lažni identitet (legendu) u cilju dolaženja do podataka. Obavještajac se koristi drugom profesijom, zaposlenjem i sl., kako bi lakše i bezbjednije ostvarivao kontakte s ciljanim osobama. U metode prikrivenog dejstva spadaju: metod prikrivenog anketiranja, metod prikrivenog opserviranja i metod prikrivenog naučnog istraživanja.

Metoda korištenja legalnih mogućnosti – termin „legalni metod“ rada obavještajnih agencija često je u upotrebi, ali ovaj pristup nije adekvatan jer „legalno“ podrazumijeva nešto što je dozvoljeno i javno, dok se obavještajne aktivnosti sprovode prikriveno i tajno. Zato smo se opredijelili za termin obavještajnih aktivnosti putem legalnih mogućnosti. Nosioci obavještajne aktivnosti i načini prikupljanja obavještajnih podataka korištenjem legalnih mogućnosti su: diplomatsko-konzularna predstavnštva (DKP), sredstva masovnih komunikacija, zvanični izvještaji i dokumenti, naučne institucije, privredne institucije, međunarodna tijela, turističke agencije, ankete i sl. Informacije dobijene iz navedenih izvora

postaju „obavještajne“ kada se analizom njihovog sadržaja zaključi da one posjeduju kvalitet za realizaciju određenih obavještajnih potreba i zahtjeva.

Obavještajna praksa ukazuje na bliskost osnovne funkcije diplomatsko-konzularnih predstavništava (DKP) i obavještajne djelatnosti, zbog čega se diplomate nekada nazivaju „zvaničnim špijunima“. Česta je pojava da se profesionalni obavještajci pojavljuju na raznim diplomatskim i konzularnim funkcijama. Za razumijevanje metoda prikupljanja podataka preko obavještavanja DKP treba razjasniti diplomatsko-konzularnu funkciju obavještavanja, koja podrazumijeva, prema Međunarodnom pravu, da se diplomata može obavještavati „svim dozvoljenim sredstvima“. Ovoj funkciji se pridaje važnost jer ona zadovoljava permanentne zahtjeve u kreiranju i sprovođenju politike svoje zemlje, pošto utoljava potrebu za raznovrsnim informacijama (političkim, vojnim, ekonomskim, kulturnim, historijskim, geografskim i dr.). Primjenom legalnih metoda dolazi se do podataka koji pružaju jasnu predstavu o situaciji u jednoj zemlji ili regionu. Poznato je da se ovakvim načinom rada može doći do najsuptilnijih obavještajnih podataka, zbog čega se sve više koristi u savremenoj praksi obavještajnih službi.

Obavještajne službe, s obzirom na prirodu svoga interesiranja, koriste u obavještajnom ciklusu veliki broj naučnih metoda, primjenjivih za konkretna obavještajna istraživanja. Izvori obavještajnih podataka su i različiti pisani dokumenti tajnog i javnog karaktera (dokumenti o savremenim zbivanjima, diplomatska prepiska stranih država, razne izjave, zakonski propisi, dokumenti o pregovorima državnika i sl.), što uvjetuje neophodnost pravilnog izbora nekih drugih naučnih metoda i tehnika u njihovoj obradi. U tom smislu, u najvećoj mjeri se primjenjuje analiza sadržaja dokumenata, kao specifična operativna metoda i tehnika obrade. Metoda analize sadržaja dokumenata, odnosno kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja, primjenjuje se u dijelu prikupljanja obavještajnih informacija, ali njen pravi značaj dolazi do punog izražaja u procesu obrade, odnosno svestranog analiziranja obavještajnih informacija.

U praksi se službe koriste i djelnostima i metodama koje se ne mogu podvesti pod obavještajni rad. U žargonu obavještajne profesije, mada ne postoji potpuna saglasnost je li riječ o legalnim, moralnim ili etičkim aktivnostima u međunarodnim odnosima, sve češće se koriste izrazi „tajne aktivnosti“, „specijalne akcije“, „aktivne mjere“, „neobavještajna dejstva“, „subverzivna dejstva“ i sl. Primjena ovih metoda karakteristična je za ofanzivne službe, s ciljem promjena ili utjecaja na političke odnose druge zemlje. Osnovne su: stvaranje agenata od utjecaja, stvaranje frakcija i grupa, propagandno-psihološki pritisci, politički i

ekonomski pritisci, plasiranje informacija i dezinformacija, ostvarivanje utjecaja na javno mnjenje, prijetnja nasiljem i primjena nasilja.

U novijoj praksi, suočene s globalnim prijetnjama i zajedničkim interesima, obavještajne službe kao metod prikupljanja podataka koriste i saradnju s drugim (partnerskim) službama. Oni koji ne vjeruju u ovakvu vrstu saradnje smatraju, kako navodi Richard J. Aldrich, da „nema prijateljske tajne službe, samo tajne službe prijateljske države“⁴³.

Savremene bezbjednosne prijetnje nedvosmisleno predstavljaju izražen izazov globalnoj bezbjednosti ijavljuju se kao globalni problem, a često se kao najčešća prijetnja navode terorizam i organizirani kriminal. Bruce Hoffman⁴⁴ definira terorizam kao namjerno stvaranje i eksploataciju straha putem nasilja ili prijetnje nasiljem u težnji za izazivanjem političke promjene. Terorizam je naročito usmjeren ka izazivanju dalekosežnih psiholoških efekata van neposredne žrtve ili žrtava ili objekta terorističkog napada. On ima za cilj da ulije strah i da pritom zastraši širi krug „ciljnog dijela javnosti“, koji bi mogao da uključi suparničku etničku ili vjersku grupu, jednu cijelu zemlju, nacionalnu vladu ili političku partiju ili javnost u cjelini. Terorizam je usmjeren na stvaranje vlasti gdje ona uopće ne postoji ili da je konsolidira tamo gdje je imala vrlo malo. Preko publiciteta, koji se stvara njihovim nasiljem, teroristi nastoje postići dejstvo poluge, steći utjecaj i vlast koja im inače nedostaje kako bi napravili promjenu bilo na lokalnoj bilo na internacionalnoj ljestvici.

Imajući u vidu iracionalne ciljeve terorista, prije svega u pokušaju da razbiju teritorijalni integritet konkretnе zemlje ili da svrgnu legitimnu vlast, uz fanatiziranost koju pokazuju u pokušaju realizacije takvih svojih ciljeva, može se zaključiti da će terorističke prijetnje i u bliskoj budućnosti predstavljati naglašeni oblik „rata“ terorističkih subjekata protiv suverenih zemalja. Savremeni terorizam je pod utjecajem globalnih društvenih promjena pretrpio značajne izmjene, što skoro sistematski potvrđuju aktualne i moguće terorističke aktivnosti, čime je dodatno usložnjena primjena adekvatnih antiterorističkih mjera.

Istovremeno, terorističke i dobro organizirane međunarodne kriminalne organizacije nastoje da se u realiziranju svojih namjera zaštite od obavještajnih službi i sankcija krivičnog prava. One imaju brojna obilježja tradicionalnih obavještajnih službi, dok njihove aktivnosti u

⁴³ Aldrich, J. Richard 2014, *The vigilant state: The politics of intelligence and secrecy*, Undergraduate Module Handbook, The Universiti of Warwick, str. 20. (prijevod s engleskog), pristupljeno: mart 2019. g. na www.warwick.ac.uk

⁴⁴ Hoffman, Bruce 2000, *Unutrašnji terorizam*, Narodna knjiga-ALFA, Beograd.

velikoj mjeri podsjećaju na klasičnu obavještajnu djelatnost. „Obavještajna komponenta“ terorističkih i kriminalnih organizacija ima zadatke da realizira transakcije, regrutuje nove pripadnike, prodre u redove snaga bezbjednosti te pridobije pripadnike istih, pribavi podatke o licima koja su im interesantna (npr. konkurenčija, pripadnici organa bezbjednosti, nosioci javnih funkcija i dr.), kao što su podaci o njihovom identitetu, članovima porodice, mjestu stanovanja i zaposlenja, kretanju itd., zatim planiranje aktivnosti, saradnje s drugim sličnim organizacijama (terorističkim i organiziranim kriminalnim grupama).

Slično tome, „bezbjednosna komponenta“ terorističkih i kriminalnih organizacija sprovodi aktivnosti zaštite finansijskih transakcija od „provaljivanja“, pranja novca, zaštite pripadnika organizacije te provjere da li su isti odani grupi, prikupljanja saznanja o planiranim aktivnostima državnog sistema bezbjednosti, kontraobavještajne zaštite komunikacija (šifre, lozinke, javke), posredovanja pri nabavljanju roba, obezbjeđivanju falsificiranih dokumenata, realizacije operacija krijumčarenja pripadnika grupe, narkotika ili oružja u druge zemlje ili iz drugih zemalja, otkrivanje aktivnih i potencijalnih „špijuna“ u vlastitim redovima, kontaktiranje i korumpiranje doušnika iz pravosuđa, te policijskih i vojnih snaga i sl. Informacije koje ove grupe prikupe obrađuju se kroz izvjesni obavještajni ciklus, koji ima znatno skromniju analitičko-informacionu logistiku nego kod savremenih obavještajnih službi koje su u funkciji države.

Obavještajno-bezbjednosne komponente terorističkih i kriminalnih organizacija primjenjuju i niz subverzivnih aktivnosti, kako prema državi i relevantnim međunarodnim organizacijama tako i prema javnosti. U tom smislu, praksi ovih organizacija odlikuje i propaganda i psihološko ratovanje. Adekvatan primjer je narkoterorizam, koji se prvi put kao pojam spominje 1983. godine u Peruu, kada su pripadnici narkokartela vršili bombaške napade kako bi utjecali, odnosno spriječili bezbjednosne službe, policiju i pravosudne organe u njihovoj borbi protiv narkokartela, a ta pojava dobila je naziv „narkoterorizam“. Najpoznatiji primjer narkoterorizma u svijetu su aktivnosti kolumbijskog „kralja kokaina“ Pabla Escobara, koji je u realizaciji svojih ciljeva zloupotrebljavao historiju, patriotizam i politiku, te je vršio ucjene, otmice, prinude, atentate i ubistva, bombaške napade i slične aktivnosti kako bi se krijumčarenje i trgovina stotinama toni kokaina obavljala nesmetano. U teoriji obavještajnog rada poznata je i pojava saradnje pojedinih terorističkih i kriminalnih organizacija s obavještajnim službama stranih država (sponzora), koje ih pomažu, obučavaju, finansiraju, a ponekad i osnivaju.

H. Born i I.Leigh⁴⁵ navode najbolje standarde i načine djelovanja i nadzora nad savremenim agencijama. Podjela je izvršena na oblasti: određivanje djelokruga i ovlasti, imenovanje direktora, odobravanje upotrebe posebnih ovlaštenja i podaci i dosjei.

- *Određivanje djelokruga i ovlasti*

Uloga bezbjednosne ili obavještajne agencije trebala bi biti jasno određena i svedena na pojedinačna pitanja koja trebaju biti potanko opisana te bi trebala objasniti šta se sve smatra ozbilnjom prijetnjom za nacionalnu bezbjednost i tkivo građanskoga društva. Pojmovi nacionalne bezbjednosti i tkiva građanskoga društva trebali bi biti zakonski odredeni. Teritorijalne ovlasti bezbjednosne ili obavještajne službe trebale bi biti jasno određene, a njihove ovlasti za djelovanje izvan državnog teritorija popraćene zaštitnim mehanizmima. Zadaci i ovlasti agencije unutar njenog djelokruga trebali bi biti jasno određeni zakonom, koji donosi i pokreće parlament. Važno je imati spremne zakonske i institucionalne zaštitne mehanizme za sprečavanje zloupotrebe obavještajnih i bezbjednosnih agencija protiv domaćih političkih neistomišljenika, pogotovo u poslijearbitarnim državama.

- *Imenovanje direktora*

Zakonom bi trebao biti određen postupak imenovanja direktora bezbjednosne i obavještajne agencije te minimalni uvjeti ili čimbenici koji uvjetuju razrješenje s dužnosti. Imenovanje bi trebalo biti predmet provjere izvan izvršne vlasti, po mogućnosti u parlamentu. Dobro je da je u imenovanje direktora uključena i opozicija. Zakon bi trebao predvidjeti zaštitne mehanizme protiv vršenja neprikladnog pritiska na direktora i direktorove zloupotrebe položaja (naprimjer, odredbe o razrješenju u slučaju prekršaja). Kriteriji imenovanja i razrješenja trebali bi biti jasno određeni zakonom. Poželjno je da u postupku imenovanja direktora učestvuje više od jednog člana kabineta, npr. državni poglavar / premijer i resorni ministar.

- *Odobravanje upotrebe posebnih ovlaštenja*

⁴⁵ Born, Hans, Leigh, Ian 2005, *Postizanje odgovornosti u obavještajnoj djelatnosti: pravni standardi i najbolji načini nadzora obavještajnih službi*, DCAF, Oslo, str. 115.

Vladavina zakona zahtijeva da se sve posebne ovlasti koje obavještajne i bezbjednosne službe imaju ili koriste temelje na zakonu. Zakon bi trebao biti jasan, izričit i sveobuhvatan tako da ne daje poticaj agenciji da pribjegava manje određenim sredstvima. Načelo razmjernosti trebalo bi biti usađeno u zakon koji uređuje upotrebu i nadzor posebnih ovlasti. Trebale bi postojati kontrole koje bi sprečavale zloupotrebu posebnih ovlasti, a koje bi uključivale osobe izvan agencije te se provodile i prije i poslije upotrebe navedenih ovlasti. Sva djelatnost bezbjednosnih i obavještajnih službi u borbi protiv terorizma trebala bi biti u skladu s ljudskim pravima i načelom vladavine zakona. Šta god je učinila osoba optužena za terorističku djelatnost ili osuđena zbog terorističke djelatnosti, obavještajne službe nikad ne smiju odstupiti od prava na život koje je zagarantirano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima. Kako bi se zaštitila od proizvoljne upotrebe posebnih ovlaštenja i kršenja ljudskih prava, djelatnost agencije mora biti predmet primjereno nadzora i procjene.

- *Podaci i dosjei*

Zakonski djelokrug bezbjednosnih i obavještajnih agencija trebao bi ograničiti razloge i okolnosti u kojima se mogu prikupljati podaci i otvarati dosjei, tako da budu u skladu s poštovanjem pojedinaca i zakonskom namjenom agencija. Zakon bi trebao predvidjeti učinkovite kontrole trajanja zadržavanja podataka, svrhe u koju mogu biti upotrijebeni, dopuštenog pristupa podacima, a također bi trebao osigurati poštovanje međunarodnih načela zaštite u načinu postupanja s podacima koji su na raspolaganju. Trebali bi postojati postupci provjere, uključujući i nezavisne službenike izvan agencije, kako bi se osiguralo poštovanje navedenih smjernica. Bezbjednosne i obavještajne službe ne bi trebale biti izuzete iz domaćih zakonskih odredbi o slobodi informiranosti i pristupa dosjeima. Umjesto toga, u slučaju opravdanog razloga trebalo bi im dopustiti da se pozovu na posebne izuzetke od načela otkrivanja podataka, koje se odnose na suženi pojam nacionalne bezbjednosti i vezane su uz ovlasti agencije. Sudovi ili bilo koji drugi nezavisni mehanizmi koje zakon predviđa trebali bi moći slobodno utvrditi, uz dostatan pristup podacima iz dosjea koji se čuvaju u agencijama, jesu li te iznimke pravilno upotrijebljene u bilo kojem slučaju tužbe koju podnosi pojedinac. U slučaju da su podaci dobiveni od međunarodne ili inozemne agencije, moraju se moći provjeriti prema odredbama koje se primjenjuju u zemlji iz koje potječu i prema normama koje vrijede u okvirima domaćih zakona. Podaci se smiju otkriti stranim bezbjednosnim službama, oružanim snagama ili nekoj međunarodnoj agenciji samo ako dotični preuzmu obvezu da će ih čuvati i upotrebljavati na isti način i uz iste moguće provjere koje vrijede u

domaćem zakonu agencije koja ih otkriva (uz poštovanje zakona koji se odnose na agenciju koja ih prima).

- *Unutrašnje upravljanje i kontrola agencije*

Obavještajne službe ne bi smjele biti iznad zakona. Zbog toga bi zaposlenici koji sumnjaju na nezakonito postupanje ili znaju za njega trebali biti pod obavezom prijavljivanja svojih sumnji. Trebali bi postojati zakonom propisani načini djelovanja koji garantiraju potrebnu podršku i zaštitu dojavljivača. Zaposlenici bezbjednosnih službi trebali bi dobiti obuku iz kodeksa o ponašanju, koji obuhvaća pitanja etičkih granica njihova rada. Ta bi poduka trebala biti aktualna, pratiti promjene i biti dostupna zaposlenicima tokom cijelog radnog odnosa. Trebalo bi osmisliti pravila unutrašnjeg upravljanja s jasnim zakonskim statusom. Kad je riječ o pitanjima koja su predetaljna ili preosjetljiva da bi bila izrečena u zakonu, treba ih rješavati prema službenim pravilima unutarnjeg upravljanja koja imaju jasan zakonski status.

3. OBAVJEŠTAJNE SLUŽBE U POSTKONFLIKTNIM DRŽAVAMA

3.1 Obavještajne službe u bivšoj Jugoslaviji do 1966. godine

Odjeljenje za zaštitu naroda (OZNA) je bila prva obavještajno-bezbjednosna služba Jugoslavije. Ona je osnovana 13. maja 1944. godine pri Povjereništvu za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Operativnu jedinicu OZNE predstavljao je Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ), koji je formiran 15. augusta 1944. godine. Korpus narodne odbrane Jugoslavije nastao je iz istih razloga kao i OZNA, a zadatak mu je bilo uništavanje neprijatelja revolucije i čišćenje partizanskog područja od ostataka neprijateljskih jedinica te bandi i špijuna. Vojnici KNOJ-a, kojih je krajem 1945. bilo 120 hiljada, koristili su se za izvršavanje operativnih akcija OZNE.⁴⁶

Na čelu OZNE nalazio se Aleksandar Ranković, visoko pozicionirani član Politbiroa i blizak saradnik Josipa Broza Tita. OZNA je, pored svoje stvarne funkcije, od strane vlasti korištena za obračun s „*neprijateljima naroda*“, što sredinom prethodnog stoljeća nije bilo neuobičajeno ni za obavještajno-bezbjednosne službe drugih socijalističkih zemalja. Nepostojanje demokratskih društvenih mehanizama nadzora službe te njena izravna podređenost središtu političke i partiskske moći bilo je obilježje totalitarnih sistema. Za OZNU je s vremenom postala poznata uzrečica „OZNA sve dozna“.

Odjeljenje za zaštitu naroda bilo je sačinjeno od šest odsjeka. Prvi odsjek činili su Vojno-obavještajna služba (VOS) JNA i Služba za istraživanje i dokumentaciju (SID), ovaj odsjek bio je zadužen za obavještajni rad na okupiranim i tuđim teritorijama. Drugi odsjek se bavio kontraobavještajnim aktivnostima na oslobođenim teritorijama i suzbijao izdajnike, kolaboracioniste i saradnike okupatora. Treći odsjek štitio je Oružane snage Jugoslavije, radio kontraobavještajne zadatke kao i na stvaranju obavještajne mreže u JNA. Četvrti odsjek bio je zadužen za statistiku i tehniku za prijem, predaju, zaštitu kao i obradu obavještajnih-kontraobavještajnih podataka. Peti odsjek je bio usko povezan s KNOJ-em i imao je zadatak otkrivanja stranih utjecaja i suzbijanja stranih obavještajnih službi. Šesti odsjek bio je zadužen za kontraobavještajnu zaštitu saobraćajnih objekata i ustanova u zemlji.

⁴⁶ Radelić, Zdenko 2006, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945–1991. od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb str. 59–60.

Nakon donošenja Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije 31. januara 1946. godine, izvršena je reforma organa vlasti i državne uprave, tako da je jedan dio OZNE iz Ministarstva narodne odbrane prešao u Ministarstvo unutrašnjih poslova. Od Prvog, Drugog, Petog i Šestog odsjeka OZNE formirana je Uprava državne bezbjednosti (UDBA), a iste godine od Trećeg odsjeka OZNE formira se i Kontraobavještajna služba Jugoslavenske armije (KOS). UDBA je bila organizirana striktno centralizirano. Uprava državne bezbjednosti bila je podijeljena na osam odjeljenja: Obavještajno, Političko, Kontraobavještajno, Poslovi veze i evidencije, Služba za materijalno-tehničko obezbjeđenje i finansijsko poslovanje, Kontraobavještajna zaštita najviših državnih i partijskih rukovodilaca, Kriptografska zaštita tajnih poruka i Kadrovsko odjeljenje.

Vojno obavještajna služba bila je organizirana od 1947. godine u okviru II (obavještajne) uprave Generalštaba JNA. U različitim periodima II uprava je imala različite organizacijske oblike, ali je uvijek imala sektore za prikupljanje i obradu podataka, elektronsko izviđanje, i za rad vojno-diplomatskih predstavnika. Ona je stvarala obavještajne centre u zemlji i inostranstvu, a imala je izviđačke jedinice. Težište vojne obavještajne službe bilo je na prikupljanju i analizi podataka o stanju, mogućnostima, namjerama oružanih snaga stranih zemalja, vojno-političkoj situaciji, doktrini i strategiji te oružanim sukobima u svijetu.

Služba za istraživanje i dokumentaciju (SID) je u rangu uprave djelovala u okviru Saveznog sekretarijata za inostrane poslove (SSIP), a osnovana je 1947. godine. Slično kao i vojno- obavještajna služba, i SID se služio diplomatsko-konzularnim predstavništvima. Pripadnici SID-a bili su ugrađeni u diplomatsko-konzularna predstavništva, na legendirane, prikrivene funkcije. Saradnja vojne i civilne obavještajne službe, posebno u okviru zajedničkog rada u DKP, bila je uglavnom loša, a jedan od razloga je to što su se nadležnosti ispreplitale.

Vojna bezbjednosna služba⁴⁷ je za razliku od vojne obavještajne službe, koja je djelovala pod Generalštabom JNA, bila organizirana direktno pod Upravom bezbjednosti, koja je bila ustrojbena jedinica Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (SSNO). Primarna funkcija službe bila je protivobavještajna zaštita oružanih snaga od prodora stranih obavještajnih službi, provjera kandidata za određene položaje, prevencija i gonjenje počinitelja krivičnih djela te politički nadzor nad pripadnicima oružanih snaga. U ovoj posljednjoj funkciji služba je imala karakteristike političke policije te je u njenom djelokrugu

⁴⁷ Bezbjednosna služba JNA bila je poznata pod akronimom „KOS“, iako je kontraobavještajna služba JNA kao organizacija ukinuta još 1955. godine.

rada bio i nadzor nad svim bezbjednosno interesantnim pojavama u društvu, zbog čega je vojna služba bezbjednosti, a posebno centrala službe, postala jedno od važnijih središta moći u Jugoslaviji.

Nakon sukoba lidera Jugoslavije i SSSR-a Josipa Broza Tita i Josifa Staljina, u periodu od 1949. do 1952. godine, UDBA i KOS su uhapsili nekoliko hiljada osoba pod optužbom davanja podrške Staljinu, odnosno sovjetskoj strani. Ovo je bio prvi ozbiljan izazov za bezbjednosne službe, koje su pokazale koliko važnu ulogu imaju u odbrani nezavisnosti i integriteta Jugoslavije. Optužba za „saradnju s Informbiroom“ rezultirala je zatvaranjem u logore na otocima u Jadranskom moru poznatim kao Goli otok i Sveti Grgur (za žene), gdje je bilo zatvoreno 16.312 ljudi.⁴⁸

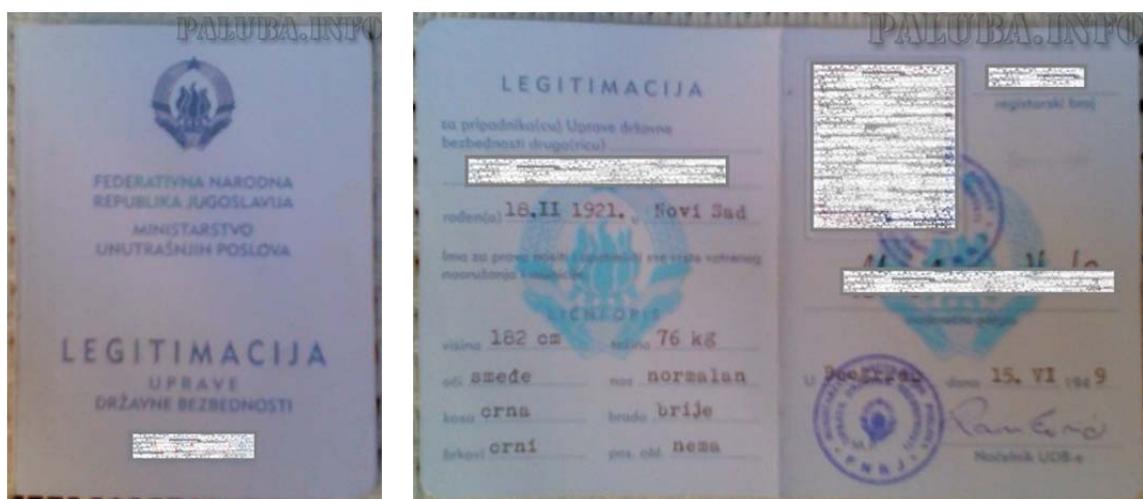
Ruševine logora „Goli otok“

Kako su odnosi sa SSSR-om bili zategnutiji, te kako je bio veći strah od ruskog vojnog upada tako su i metode na Golom otoku bile rigoroznije. U samom logoru se nije gledala nacionalnost koliko se gledala ideologija. Među osuđenicima koji su završili na Golom otoku nekolicina su bili i bivši pripadnici UDBE koji su osuđeni na osnovu optužbi da

⁴⁸ Radelić, Zdenko 2006, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945–1991. od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, str. 272.

podržavaju Rezoluciju Informbiroa. Jovo Kapičić, jugoslavenski narodni heroj, general UDBE i pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, u jednom od svojih zadnjih intervjuja⁴⁹ priznao je da je na Golom otoku bilo i nevinih ljudi, ali napominje da su za to krivi sudski i drugi državni organi, a ne uprava zatvora. Međutim, Kapičić je ostao pri stavu da je Goli otok bio neophodan u sjenci očekivane sovjetske invazije na Jugoslaviju, kao i da „tamo nije bilo maltretiranja i ubistava zatvorenika“.

Većina zatvorenika je otpuštena s Golog otoka 1955. godine, nakon što su se u Beogradu svečano sastali i pomirili Josip Broz Tito i Nikita Hruščov, novi Generalni sekretar Komunističke partije Sovjetskog Saveza, koji je naslijedio Staljina.

Legitimacija pripadnika UDBE iz 1949. godine

Jugoslavenska tajna služba UDBA imala je gotovo neograničenu moć sve do 1966. godine. UDBA je bila izvor moći za prvog čovjeka službe Aleksandra Rankovića, koji je svoj vrhunac dostigao 1963. godine, kada ga je Josip Broz Tito imenovao za potpredsjednika Jugoslavije. Činilo se kako će upravo Ranković biti Titov nasljednik, ali iz više razloga i pod čudnim okolnostima, Tito se odlučio za njegovu smjenu. Na četvrtoj sjednici Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, koja se održala na Brijunima 1. jula 1966. godine, iznesene su brojne optužbe na račun UDBE i Rankovića, od kojih je najznačajnija bila da je UDBA prisluškivala najviše državne i partijske dužnosnike, uključujući i samoga Josipa Broza Tita. Brijunski plenum označio je politički kraj Rankovića te otvaranje puta reformama ne samo službe bezbjednosti već i Saveza komunista Jugoslavije. Nakon smjene Aleksandra Rankovića došlo je do kadrovskih promjena u službi te do liberalizacije političkog i ekonomskog života u Jugoslaviji.

⁴⁹ Kapičić – hvatao Dražu, bio protiv Miloševića pristupljeno: decembar 2018. g. na <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/kapicic-hvatao-drazu-bio-protiv-milosevica>

3.2 Reforma i zadaci Službe državne bezbjednosti u Jugoslaviji nakon 1966. godine

Nakon što je na Brijunskom plenumu najavljenja reforma UDBE, u skladu s tim ubrzo je osnovana komisija na čelu s Petrom Stambolićem, drugim predsjednikom Saveznog izvršnog vijeća, koja je trebala odrediti kakav će položaj Jugoslavenska tajna služba imati u društvu, te na koji način će društvo, odnosno Partija imati kontrolu nad njom⁵⁰. Od 1966. godine Jugoslavenska tajna služba djeluje pod nazivom Služba državne bezbjednosti (SDB), odnosno u Hrvatskoj – Služba državne sigurnosti (SDS). Služba je bila organizirana u okviru Saveznog i republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove (SSUP i RSUP). Reorganizacijom službe, osim imena, donekle se mijenja i njena uloga. Na osnovi „Teza o reorganizaciji“ iz 1966. godine, u kojima je naznačen djelokrug rada, način funkcioniranja i organizacija SDB-a, došlo je do reorganizacije, a donesen je i novi zakon o unutrašnjim poslovima koji je normativno uredio rad SDB-a. Dogodilo se nekoliko značajnijih promjena. Osim smanjenja broja zaposlenih i kadrovske promjene, radilo se na smanjenju moći i funkcija savezne službe, a na jačanju republičkih (SDB) službi te na uvođenju osnovnih mehanizama kontrole rada.⁵¹

Legitimacija pripadnika SDB-a iz 1977. godine

Poslovi državne bezbjednosti bili su definirani prvenstveno saveznim zakonima, tako da su federalni organi u poslovima državne bezbjednosti imali velike nadležnosti. Federacija je utvrđivala opću politiku u području zaštite poretka i usklađivala rad organa koji vrše poslove državne bezbjednosti, dok su republike i pokrajine organizirale i neposredno vršile

⁵⁰ Pirjevec, Jože 2012, *Tito i drugovi*, Mozaik knjiga, Zagreb, str. 514.

⁵¹ Kovač, Svetko; Dimitrijević, Bojan; Popović, Irena 2016, *Slučaj Ranković iz arhiva KOS-a*, Despot infinitus, Zagreb, str. 321.

poslove državne bezbjednosti u skladu s Ustavom, saveznim zakonima i utvrđenom politikom. Savezni organi propisivali su i utvrđivali djelokrug i ovlasti, način rada, način primjene mjera, radnji i sredstava, sve do načina dokumentiranja i izvještavanja, načina vršenja inspekcijske kontrole, usmjeravanja i koordiniranja svih organa i službi koje se bave poslovima državne sigurnosti. U okviru SSUP-a bila je organizirana savezna SDB, dok je u okviru RSUP-a svake republike, odnosno pokrajine, bila organizirana republička (pokrajinska) SDB.

Smanjene su i ovlasti službe prema građanima. SDB je mogla prikupljati podatke samo o građanima za koje postoji sumnja da neprijateljski djeluju ili su u vezi s djelovanjem neprijatelja. Predložile su se i metode i sredstva rada službe koji su morali biti u skladu s ustavom, zakonom i principima socijalističkog humanizma, a nisu smjeli ograničavati slobodu ili prava građana, vrijeđati dostojanstvo ljudi, ometati funkcioniranje drugih institucija i slično. Što se tiče smanjenja moći Savezne službe, brojne njezine nadležnosti prebačene su na republički nivo. Službe sigurnosti republika mogle su prikupljati podatke o aktivnostima stranih službi u zemlji ili o političkoj emigraciji što je bio radikalni korak u prenošenju nadležnosti.⁵²

Shodno „Pravilima Službe državne bezbjednosti“, definirano je da Služba prikuplja podatke i druga obaveštenja o obavještajnoj djelatnosti prema Jugoslaviji od stranih obavještajnih službi preko njihovih institucija u inostranstvu i u Jugoslaviji. Pod obavještajnom djelatnošću podrazumijeva se špijunaža, neovlašteno davanje državne tajne, praćenje i snimanje vojnih, komunikacijskih i propisima zaštićenih privrednih i drugih objekata i područje od interesa za odbranu zemlje. Također, Služba je prikupljala podatke o terorizmu, pod čime se shvata ubistvo i nasilje prema predstavniku vlasti; diverziji, odnosno uništenju važnih privrednih objekata; sabotaži; djelatnosti ilegalnih organizacija u zemlji i inostranstvu; ilegalnoj neprijateljskoj propagandi; emigriranju; neprijateljskoj djelatnosti jugoslavenske emigracije; oblicima neprijateljske djelatnosti specifičnim za vjerske zajednice; drugoj tajnoj i organiziranoj neprijateljskoj djelatnosti koja je usmjerena na potkopavanje ili rušenje sistema. S obzirom na navedene zadatke Službe državne sigurnosti, u organima sigurnosti također se evidentiraju sumnjive osobe, i to osobe koje pokazuju neprijateljsku djelatnost protiv oružanih snaga ili u oružanim snagama djeluju protiv Ustavom utvrđenog poretka: strani državlјani, isključivo oni koji su pripadnici stranih obavještajnih, vojnoobavještajnih i kontraobavještajnih službi; aktivni pripadnici stranih armija u

⁵² Ibid, str. 323–324.

Jugoslaviji; teroristi, rukovodioci emigrantskih organizacija; iseljenici i prevodioci u logorima za izbjeglice i drugim stranim institucijama; vojni bjegunci; građani koji su zaposleni u stranim vojnim institucijama u zemlji ili inostranstvu; osobe koje organi bezbjednosti organizirano koriste za otkrivanje i sprečavanje neprijateljske djelatnosti.

Državni je aparat pratio šta pišu novine i javlja radio, jer su ti mediji bili prošireniji, a posebno se pazilo na moguće iznošenje i prenošenje negativnih stavova o Jugoslaviji iz inostranstva. Presude za politički kriminal objavljivane su u novinama uglavnom u crnoj hronici. Na taj se način izjednačavao politički protest s običnim kriminalom, a opozicija i disidenti s kriminalcima. Tajne bezbjednosne službe imale su najveću ulogu u održavanju komunističkoga sistema i održavanju „reda“ u državi.

Iako je reforma iz 1966. godine promijenila mnogo toga, ono što se nije promijenilo je ovisnost Službe o Partiji, odnosno o njenom djelovanju u skladu s odlukama i nalozima Partije, jer se stvarna vlast još uvijek nalazila u vrhu Partije (Centralnom komitetu), a ne u tijelima državne vlasti (predstavničke, izvršne, sudske). M. Abazović navodi: „Analizom zakonskih i podzakonskih rješenja, te instruktivnih akata koji tretiraju oblast bezbjednosti, njenu strukturu i nosioce, zatim društveni i politički ambijent, odnosno okvir u kojem su službe bezbjednosti djelovale i iz kojeg nisu mogle izići, nužno se nameće zaključak da je cjelokupna bezbjednosna funkcija ustvari bila političko-partijski profilirana.“⁵³

3.3. Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u zemljama regiona nakon raspada Jugoslavije

3.3.1 Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u Srbiji

Nakon raspada SFRJ, u Srbiji je u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, u aprilu 1992. godine, formiran Resor državne bezbjednosti Republike Srbije (RDB) na osnovu Zakona o unutrašnjim poslovima i Uredbe o načelima za unutrašnju organizaciju i sistematizaciju radnih mjesta u ministarstvima i posebnim organizacijama iz 1991. godine. Transformacija iz Službe državne bezbjednosti RSUP-a u Resor državne bezbjednosti označila je ne samo promjenu u imenu već i u namjeni, načinu funkcioniranja i korištenja tadašnje obavještajno-bezbjednosne službe Srbije.

⁵³ Abazović, Mirsad 1999, *Kadrovska rat za BiH*, Savez logoraša BiH, Sarajevo, str. 127–128.

Načelnik Resora državne bezbjednosti Srbije u periodu od 21. decembra 1991. do 27. oktobra 1998. godine bio je Jovica Stanišić, kojem se trenutno sudi na Međunarodnom sudu u Hagu za ratne zločine počinjene nad nesrbima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u periodu od 1991. do 1995. godine. Njega je na toj funkciji naslijedio Radomir Marković, koji je rukovodio RDB-om do 2001. godine, a koji je u Srbiji osuđen zbog organizacije politički motiviranih likvidacija.

Prema haškoj optužnici bivši šef RDB-a Jovica Stanišić i njegov pomoćnik Franko Simatović bili su učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu na čelu sa Slobodanom Miloševićem, tadašnjim predsjednikom Srbije, koji je za cilj imao trajno i prisilno uklanjanje Bošnjaka i Hrvata iz velikih dijelova BiH i Hrvatske. Stanišić i Simatović su optuženi za progone, ubistva i deportacije u BiH i Hrvatskoj⁵⁴, koje su počinili pripadnici Crvenih beretki i drugih jedinica, kao što su Škorpioni, Arkanovi tigrovi, koji su bili pod kontrolom državne bezbjednosti Srbije⁵⁵.

Florence Hartmann je objavila autorski tekst⁵⁶ u kojem naglašava značaj ponovnog suđenja Stanišiću i Simatoviću, koje je počelo u junu 2017. godine, radi procjene uloge Slobodana Miloševića jer je to suđenje usmjereno na šefove srbijanske bezbjednosne službe i njene navodne zločine u Bosni, kao i Hrvatskoj. Naime, haški tužilac Dermot Groome je u uvodnom izlaganju u junu 2009. godine, naveo da se dvojici bivših šefova srbijanske bezbjednosne službe sudi kao ključnim učesnicima u „borbi za postizanje zajedničkog cilja svih srpskih zemalja“, što su Stanišićeve vlastite riječi navedene u telegramu iz 1994. godine. Prema tvrdnjama Tužilaštva, Stanišić – nekad smatran drugim najmoćnijim funkcionerom u Srbiji – osnovao je grupu elitnih snaga predviđenu za vođenje tajnih operacija izvan Srbije, poznatu kao Crvene beretke ili JSO. Te su snage djelovale pod Simatovićevom operativnom komandom. Stanišić i Simatović postupali su po direktnim naredbama Miloševića, koji je vjerovao svojoj tajnoj policiji i njenoj tajnoj borbenoj jedinici više nego formalnoj vojsci; zapravo, tajne jedinice su bile i osmišljene kako bi sakrile srpsku vladu i vojske od odgovornosti za neke od najsurovijih kampanja protiv civila izvan Srbije.

⁵⁴ U četiri tačke Stanišić i Simatović optuženi su za zločine protiv čovječnosti, a po petoj za kršenje zakona i običaja ratovanja.

⁵⁵ Francuska sutkinja Michele Picard stava je da je Državna bezbjednost Srbije finansirala i naoružavala Arkanovu jedinicu, koja je činila zločine u BiH, naročito u Bihaću, Zvorniku, Bijeljini i Sanskom Mostu, što su Simatović i Stanišić evidentno znali.

⁵⁶ Autorski tekst Florence Hartmann, *Uloga Miloševića i Beograda u jugoslovenskim ratovima: Postojaо je udruženi zločinački poduhvat Srbije, Republike Srpske i Republike Srpske Krajine za stvaranje Velike Srbije*, pristupljeno: april 2019. g. na www.avangarda.ba/post/type-1/467/Postojaо_je_UZP_Srbije_Republike_Srpske_i_Republike_Srpske_Krajine_za_stvaranje_Velike_Srbije

Crvene beretke, poznate i kao „Frenkijevci“, su de facto formirane u proljeće 1991. godine kao elitna jedinica Resora državne bezbjednosti Srbije, a de jure tek 1996. godine, pod nazivom Jedinica za specijalne operacije (JSO). Brojni pripadnici ove jedinice – od njenog osnivanja do raspuštanja – sumnjiče se, optuženi su ili osuđeni zbog počinjenih ratnih zločina u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Kosovu, učešća u likvidacijama i ubistvima ili učešća u organiziranim kriminalnim aktivnostima. Jedinica je 2003. godine u konačnici raspушtena jer je dokazano da je određeni broj pripadnika JSO-a, na čelu s njenim tadašnjim komandantom Miloradom Ulemekom Legijom, bio umiješan u atentate na tadašnjeg premijera Srbije Zorana Đindića, bivšeg predsjednika Srbije Ivana Stamolića, te pokušaja atentata na opozicionog političara Vuka Draškovića.

Od dolaska Radomira Markovića na čelo Resora državne bezbjednosti Srbije pojačan je politički i policijski obračun sa srpskom opozicijom, posebno s pripadnicima pokreta „Otpor“⁵⁷, koji su nastojali svrgnuti Slobodana Miloševića s vlasti. Marković je 2001. godine uhapšen zbog organiziranja pokušaja atentata na Vuka Draškovića 3. oktobra 1999. godine na Ibarskoj magistrali, prilikom čega su smrtno stradale četiri osobe, zbog čega je u konačnici bivši šef RDB-a osuđen na 40 godina zatvora.

Specijalni sud u Beogradu je 5. aprila 2019. godine donio prvostepenu presudu te osudio na kazne od po 30 i 20 godina zatvora četvoricu optuženih pripadnika nekadašnjeg Resora državne bezbjednosti Srbije zbog ubistva vlasnika i novinara „Dnevnog telegrafa“ Slavka Ćuruvije u Beogradu 11. aprila 1999. godine. Tadašnji šef RDB-a Radomir Marković i šef beogradskog centra Milan Radonjić osuđeni su na po 30 godina zatvora, dok su operativci Ratko Romić i Miroslav Kurak osuđeni na po 20 godina zatvora. Marković je već izdržavao zatvorsku kaznu, Romić i Radonjić su na slobodi do izricanja pravomoćne presude, a Kurak je u bjekstvu. Uduženje novinara Srbije očekuje da će Apelacioni sud potvrditi prvostepenu presudu. Fondacija „Slavko Ćuruvija“ ocijenila je da navedena presuda Specijalnog suda „jasno i nedvosmisleno potvrđuje da je ubistvo Slavka Ćuruvije organizirala država, preko instrumentaliziranog Resora državne bezbjednosti“, ali i da „ovakav stav pomaže društvu da se obračuna s politički motiviranim zločinima i suoči s poražavajućim naslijedešem Slobodana Miloševića“⁵⁸.

⁵⁷ Lobby, Marc 2006, *Tajne službe Srbije 1945–2005, Knjiga 3*, Politika, Beograd str. 43.

⁵⁸ balkans.aljazeera.net/vijesti/cetvorici-optuzenih-100-godina-zatvora-za-ubistvo-slavka-curuvije

Resor državne bezbjednosti je prestao s radom 2002. godine donošenjem Zakona o Bezbjednosno-informativnoj agenciji.⁵⁹ Bezbjednosno-informativna agencija (BIA) formirana je stupanjem pomenutog zakona na snagu 27. jula 2002. godine, kao posebna organizacija Vlade Republike Srbije sa statusom pravnog lica. Ovim zakonom su, po prvi put u savremenoj historiji Srbije, civilni bezbjednosno-obavještajni poslovi izdvojeni iz Ministarstva unutrašnjih poslova. Radnu verziju zakona koju je ponudio Resor državne bezbjednosti Srbije, odnosno MUP, radilo je 20 ljudi, a pritom su analizirali dokumenta čak 24 tajne službe zemalja u tranziciji i zapadnih država⁶⁰.

Kao rezultat uspješne reforme, uspostavljena je Bezbjednosno-informativna agencija kao civilna, nacionalna služba bezbjednosti i dio je jedinstvenog bezbjednosno-obavještajnog sistema Republike Srbije. BIA djeluje na osnovu i u okviru Ustava, zakona, drugih propisa i općih akata, strategije nacionalne bezbjednosti, strategije odbrane i utvrđene bezbjednosno-obavještajne politike Republike Srbije⁶¹. U nadležnosti Bezbjednosno-informativne agencije su: zaštita bezbjednosti Republike Srbije; otkrivanje i sprečavanje djelatnosti usmjerenih na podrivanje ili rušenje Ustavom utvrđenog poretku Republike Srbije; istraživanje, prikupljanje, obrada i procjena bezbjednosno-obavještajnih podataka i saznanja od značaja za bezbjednost Srbije i informiranje nadležnih državnih organa o tim podacima; obavljanje i drugih poslova određenih Zakonom o BIA-i.

Zakonom o osnovama uređenja službi bezbednosti Republike Srbije⁶², definisano je da bezbjednosno- obavještajni sistem Srbije čine: Bezbjednosno-informativna agencija, kao posebna organizacija, te Vojnobezbjednosna agencija i Vojnoobavještajna agencija kao organi uprave u sastavu Ministarstva odbrane.

⁵⁹ BIA, Period od 1945. do 2002. godine, pristupljeno: novembar 2018. g. na www.bia.gov.rs/rsl/istorijat/vremeplov-006.html

⁶⁰ Lobby, Marc 2006, *Tajne službe Srbije 1945–2005, Knjiga 3*, Politika, Beograd, str. 154.

⁶¹ Član 2, 3. i 4. Zakona o osnovama uređenja službi bezbjednosti Republike Srbije.

⁶² Član 4. Zakona o osnovama uređenja službi bezbjednosti Republike Srbije.

Unutrašnja shema BIA-e Srbije

Na zvaničnoj, javno dostupnoj internet stranici BIA-e, objavljeni su osnovni podaci o ovoj agenciji, njenim nadležnostima, ulozi i organizaciji, a navode se i „historijski podaci o bezbjednosno-obavještajnim strukturama u srednjovjekovnoj Srbiji“, odnosno o Dušanovom zakoniku, ulozi kefalije, značaju uhoda u srednjovjekovnim bitkama, te drugi „podaci o historiji bezbjednosnih i obavještajnih struktura u srednjovjekovnoj Srbiji“.⁶³

BIA se razlikuje od većine obavještajno-bezbjednosnih službi u regionu i EU zbog toga što pripadnici Agencije „*primenjuju ovlaštenja utvrđena zakonom i drugim propisima koji primenjuju ovlaštena službena lica i radnici na određenim dužnostima ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove, u skladu sa propisima o unutrašnjim poslovima*“, što znači da pripadnici BIA-e imaju policijska ovlaštenja, te da se materijal koji je prikupljen od strane ove Agencije može koristiti kao dokaz na sudu.

3.3.2 Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u Hrvatskoj

U Hrvatskoj, polovinom 1990. godine, nova parlamentarna većina (HDZ) pristupila je reorganizaciji i ustrojavanju institucija i organa izvršne vlasti, tako da su Služba državne sigurnosti (SDS) RSUP-a, koja je postojala do aprila 1991. godine, te Služba za zaštitu ustavnog poretku (SZUP), kao njen nasljednik, nominalno bili dio jedinstvenog obavještajno-bezbjednosnog sistema SFRJ. U ovom periodu, koji je trajao do 8. oktobra 1991. godine kada

⁶³ BIA, Srednjevekovna Srbija, pristupljeno: novembar 2018.g. na www.bia.gov.rs/rsl/istorijat/index.html

je Hrvatska zvanično istupila iz Jugoslavije, poduzete su aktivnosti kako bi se započeli reformski procesi te stvorile institucije i zakonski osnov primjeren novom državnom uređenju.

Savezni zakoni su branili republikama stvaranje oružanih snaga, pa su nove vlasti u Hrvatskoj te snage u organizacijskom smislu uspostavile u okviru MUP-a, formiranjem prvih jedinica Zbora narodne garde (ZNG)⁶⁴. U to vrijeme jedina legalna institucija na poslovima zaštite državne bezbjednosti koja je djelovala bila je SDS RSUP-a. Pored regularnih snaga formirane su i privatne, stranački povezane oružane formacije, a na sličan način djelovale su i neformalne paradržavne obavještajno-bezbjednosne organizacije. Preko stranačkih dužnosnika prikupljani su obavještajni podaci koji su vodstvu stranke slani preko stranačkih kanala. Kvalitet i vjerodostojnost na ovaj način prikupljenih i obrađivanih informacija bili su niski zbog nestručnog načina rada i neodgovarajuće obrade. Podaci su uglavnom bili neprovjereni, a zbog amaterskog načina rada i neprovjerljivi, te su bili senzacionalističke naravi i usmjereni na političku diskvalifikaciju⁶⁵. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutrašnjim poslovima⁶⁶ sadržavao je odredbe važne za izgradnju obavještajno-bezbjednosnog sistema R. Hrvatske.

Iako je u MUP-u došlo do promjena, odnosno utvrđene su redarstvene službe Ministarstva u čiji sastav su ulazili Služba za zaštitu ustavnog poretku (SZUP), Služba javne sigurnosti (policija) te Zbor narodne garde (ZNG – oružane snage). Ovim zakonom bilo je određeno da se „poslovi SZUP-a“ odnose na „zaštitu utvrđenog poretku“. Iako je zakon više puta mijenjan, poslovi, zadaci, ovlaštenja, djelokrug rada SZUP-a i sistem nadzora su uglavnom duži period ostali neizmijenjeni.

Stupanjem na snagu Zakona o obrani⁶⁷, utemeljena je Sigurnosno-informativna služba (SIS) kao organ koji obavlja „stručne poslove sigurnosti oružanih snaga i Ministarstva obrane“, te je postojanje vojne obavještajne službe ovim činom formalizirano. Ova služba je imala veoma veliku autonomiju i ovlaštenja, daleko veća nego SZUP, te je nadilazila vojnu organizaciju i sistem odbrane, te se protezala na civilni sektor i čitavo društvo.⁶⁸

⁶⁴ Jedinice Zbora narodne garde (ZNG) su u septembru 1991. godine donošenjem Zakona o obrani postale regularne oružane snage R. Hrvatske.

⁶⁵ Žunec, Ozren i Domišljanović, Darko 2000, *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 53

⁶⁶ Narodne novine RH19/91, 23. 4. 1991.godine.

⁶⁷ Narodne novine RH49/91, 20. 9. 1991.godine.

⁶⁸ Žunec, Ozren i Domišljanović, Darko 2000, *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 89– 90.

Vojna obavještajna služba nije ustrojena kao jedinstvena organizacija, nego se sastoji od više organizacijskih dijelova koji su međusobno povezani u različitim odnosima. Reorganizacijom Ministarstva obrane i Glavnog stožera sredinom 1996. godine, vojni obavještajni poslovi su najvećim dijelom locirani u Upravu za obavještajne poslove Glavnog stožera, u čiji djelokrug rada spadaju oružane snage. Prema odluci o osnovama ustrojstva Glavnog stožera oružanih snaga Republike Hrvatske⁶⁹, Uprava ima zadaću tačnog i usklađenog obavještajnog prikaza u zoni interesa i djelovanja oružanih snaga, potom planiranja i usmjeravanja obavještajnog rada u postrojbama i zapovjedništvima, zatim „obavještajno djelovanje na određene dijelove protivničkog sustava“, što se može označiti kao specijalni rat, elektronski rat i sl.

Kao krovna obavještajno-bezbjednosna organizacija u Hrvatskoj, 1993. godine, odlukom predsjednika Republike formiran je Ured za nacionalnu sigurnost (UNS), dok je Zakon o uredu za nacionalnu sigurnost usvojen tek 1995. godine⁷⁰. Ovim zakonom UNS je veoma uopćeno definiran kao „državno izvršno tijelo koje usklađuje, usmjerava i nadzire rad tijela državne uprave djelatnosti kojih je u svezi s obavljanjem poslova nacionalne sigurnosti“. U okviru UNS-a, ustrojene su tri službe: Hrvatska izvještajna služba, Nadzorna služba i Stožer osiguranja, a naknadno, 1997. godine, osnovana je i Obavještajna akademija, zatim Nacionalna služba elektronskog izviđanja, koje se ne spominju u Zakonu o uredu za nacionalnu sigurnost. Najbitnija od nabrojanih bila je Hrvatska izvještajna služba (HIS), civilna obavještajna služba, bez policijskih ovlasti, koja je bila orijentirana na rad prema inostranstvu. Njena najvažnija funkcija bila je prikupljanje podataka i slanje informacija državnom vrhu, zatim saradnja sa stranim službama, pri čemu je HIS imao ulogu jedinog ovlaštenog posrednika.

Unutar Ministarstva vanjskih poslova, 1996. godine formirana je Sedma uprava – Sigurnost i komunikacijski sustavi, koja je bila resorna civilna obavještajna služba. Njene nadležnosti su se preklapale s nadležnostima Hrvatske izvještajne službe.

Domišljanović i Žunec navode kako je jedna od najtežih poznatih zloupotreba počinjenih u radu i djelovanju SZUP-a slučaj Šefika Mujića, koji je bio priveden zbog sumnji da je tokom 1994. i 1995. godine održavao kontakte i radio za obavještajne i bezbjednosne službe srpskih snaga u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Mujić je tokom saslušanja u SZUP-ovoj ispostavi u Slavonskom brodu 15. Septembra 1995. godine pretučen, te je od nanesenih

⁶⁹ Odluka predsjednika RH od 5. 12. 1997. godine.

⁷⁰ Narodne novine RH 37/95, 6. 6. 1995. godine.

ozljeda i psihičke traume umro. Dvojica djelatnika SZUP-a su 1996. godine prвobitno osuđeni na po pet godina zatvora, ali je Vrhovni sud naknadno ukinuo presudu te na ponovljenom suđenju za ista djela, oni su 1999. godine osuđeni na po 18 mjeseci zatvora⁷¹.

S obzirom na to da je velika većina dokumenata bezbjednosnih službi zaštićena stepenom tajnosti, služenje ovakvom dokumentacijom mimo službenih potreba i procedura predstavlja tešku zloupotrebu. U jelu 1999. godine, u jeku afere koja je uslijedila nakon što su nezavisni mediji objavili da je SZUP prisluškivanjem i na druge načine utjecao na ishod nogometnog prvenstva, savjetnik za nacionalnu sigurnost predsjednika Republike izjavio je u jednom intervjuu da je prilikom pretresa stana bivšeg direktora Hrvatske izvještajne službe Miroslava Šeparovića pronađen dokument službe u kojem se nalazi potpuna rekonstrukcija saradničke mreže SDS-a, koju su navodno činili novinari koji su i tada obavljali svoj posao⁷². Nešto kasnije objavljeno je pedesetak kodnih naziva saradnika, bez njihovog imena i prezimena.

Dotad najteže optužbe na račun hrvatskih službi zbog zloupotreba, posebno SZUP-a i SIS-a, iznesene su neposredno pred parlamentarne izbore u januaru 2000. godine, i to upravo u intervjuu⁷³ bivšeg direktora Hrvatske izvještajne službe Miroslava Šeparovića. Šeparović je naveo kako su službe vršile masovna prisluškivanja novinara, političara, nezavisnih intelektualaca, djelatnika nevladinih udruga pa čak i sudija Ustavnog suda, pritom navodeći dvadesetak imena.⁷⁴

Prema Domišljanoviću i Žuncu⁷⁵, hrvatski obavještajno-bezbjednosni sistem je do 2000. godine pokazao niz manjkavosti. Poslovi iz područja nacionalne sigurnosti nisu zakonima ili drugim parlamentarnim aktima bili cjelovito uređeni, prosuđeni i organizacijski utemeljeni. Postojeća rješenja u tom periodu, ocijenjena su kao polovična, ne pružaju potrebnu određenost, te da je veliki dio djelatnosti službi bio reguliran isključivo podzakonskim aktima koji nisu objavljeni. Odnosi između službi su bili površno i neprecizno uređeni, te su poticali rivalitete, sukobe i lošu koordinaciju.

Bezbjednosno-obavještajni sistem u Hrvatskoj u današnjem obliku definiran je 2006. godine donošenjem „Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske“. U

⁷¹ Žunc, Ozren i Domišljanović, Darko 2000, *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 77.

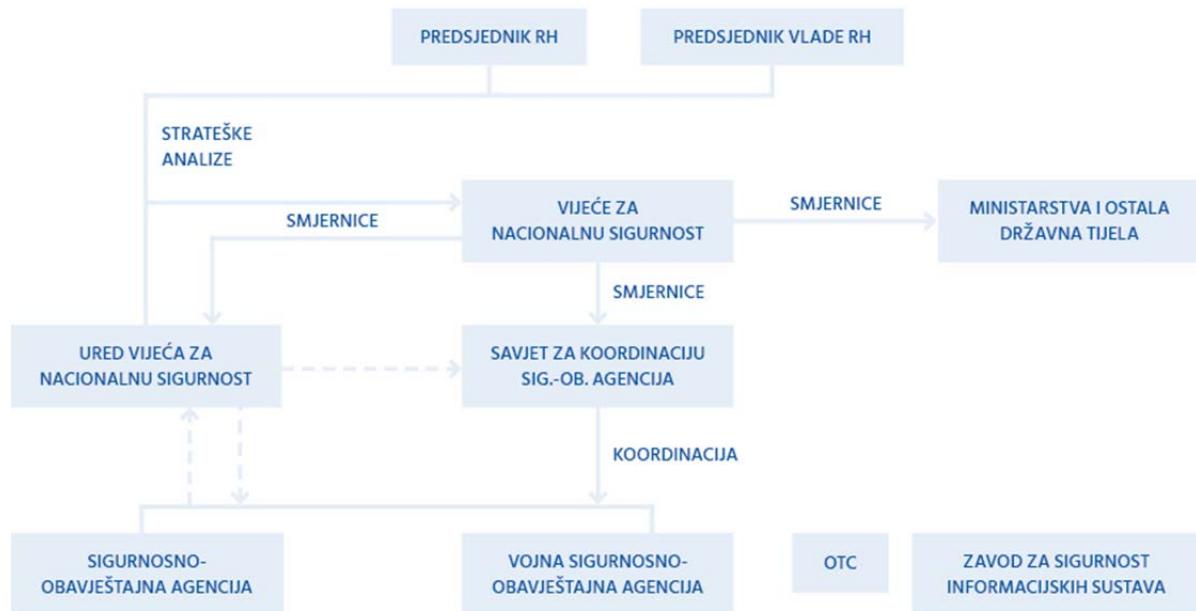
⁷² Večernji list, 11. 6. 1999. godine.

⁷³ Globus, 24. 12. 1999. godine.

⁷⁴ Žunc, Ozren i Domišljanović, Darko 2000, *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 85.

⁷⁵ Ibid, str. 120.

Hrvatskoj trenutno postoje dvije sigurnosno-obavještajne službe: Sigurnosno-obavještajna agencija (SOA) i Vojna sigurnosno-obavještajna agencija (VSOA). Njihova uloga je prikupljanje, analiza, obrada i ocjena podataka koji su od značaja za nacionalnu sigurnost, odnosno koji su nužni za donošenje odluka u zaštiti nacionalnih interesa. Rad sigurnosno-obavještajnih agencija usmjeravaju predsjednik i Vlada Republike Hrvatske kroz Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS).

Shema bezbjednosno-obavještajnog sistema Hrvatske

Vijeće za nacionalnu sigurnost, između ostalog: razmatra i procjenjuje obavještajne i bezbjednosne prijetnje i rizike, razmatra pitanja koja se odnose na nacionalnu bezbjednost te donosi smjernice i zaključke, razmatra pitanja iz djelokruga rada SOA-e i VSOA-e te im odobrava saradnju sa službama drugih država, utvrđuje Godišnje smjernice za rad bezbjednosno-obavještajnih agencija, utvrđuje mjere u vezi s rezultatima nadzora nad SOA-om i VSOA-om, utvrđuje prijedlog sredstava za rad SOA-e i VSOA-e.

Vijeće za nacionalnu sigurnost čine: predsjednik Hrvatske, predsjednik Vlade, član Vlade zadužen za nacionalnu sigurnost, ministri odbrane, unutrašnjih poslova, vanjskih i evropskih poslova te pravosuđa, direktori SOA-e i VSOA-e, savjetnik predsjednika za nacionalnu sigurnost, načelnik Glavnog stožera OSRH, predstojnik UVNS-a. U radu Vijeća za nacionalnu sigurnost učestvuje predsjednik Hrvatskoga sabora. Uz Vijeće, važnu ulogu u bezbjednosno-obavještajnom sistemu Hrvatske ima i Savjet za koordinaciju bezbjednosno-obavještajnih agencija. Savjet operativno usklađuje rad bezbjednosno-obavještajnih agencija.

Savjet, između ostalog: provodi odluke predsjednika RH i Vlade RH o usmjeravanju rada SOA-e i VSOA-e, razrađuje odluke VNS-a koje se odnose na rad bezbjednosno-obavještajnog sistema, operativno usklađuje rad tijela bezbjednosno-obavještajnog sistema, daje prijedloge VNS-u. Savjet za koordinaciju bezbjednosno-obavještajnih agencija čine: član Vlade zadužen za nacionalnu bezbjednost (predsjednik Savjeta), savjetnik predsjednika za nacionalnu bezbjednost (zamjenik predsjednika Savjeta), ravnatelji SOA-e i VSOA-e i predstojnik UVNS-a.

Stručne i administrativne poslove za Vijeće za nacionalnu sigurnost i Savjet obavlja Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost (UVNS). UVNS obavlja poslove koji Vijeću za nacionalnu sigurnost omogućavaju ocjenu rada i nadzor nad bezbjednosno-obavještajnim agencijama. Za poslove u tehničkim područjima sigurnosti informacijskih sistema i mreža državnih tijela nadležan je Zavod za sigurnost informacijskih sustava (ZSIS). Operativno-tehnički centar za nadzor telekomunikacija (OTC) aktivira i upravlja mjerom tajnog nadzora telekomunikacijskih usluga, djelatnosti i prometa. Drugim riječima, OTC je državno tijelo koje na zahtjev SOA-e i drugih zakonom ovlaštenih tijela, a uz odobrenje Vrhovnog suda, aktivira nadzor nad komunikacijama građana.

Rad Sigurnosno-obavještajne agencije Republike Hrvatske sastoji se od posebnih oblika prikupljanja podataka od značaja za nacionalnu bezbjednost, njihove obrade i analize te pružanja obavještajne podrške donosiocima političkih odluka i nadležnim državnim tijelima. SOA prikuplja i analizira podatke u cilju otkrivanja i sprečavanja radnji pojedinaca ili grupa koje su usmjereni protiv opstojnosti, nezavisnosti, jedinstvenosti i suvereniteta RH, nasilnom rušenju ustroja državne vlasti, ugrožavanju ljudskih prava i temeljnih sloboda te osnova privrednog sistema RH. SOA također prikuplja i analizira podatke političke, ekonomski, naučno-tehnološke i bezbjednosne prirode koji se odnose na strane države, organizacije, političke i ekonomski saveze, skupine i osobe te ostale podatke koji su od značaja za nacionalnu bezbjednost. U svojem djelovanju SOA: prikuplja podatke u RH i inostranstvu koristeći široki raspon mjera, uključujući ljudske i otvorene izvore te tehnička sredstava, obrađuje i analizira prikupljene podatke i o svojim saznanjima izvještava nadležna tijela, istražuje i sprečava strano obavještajno djelovanje protiv interesa RH, izrađuje bezbjednosne prosudbe i procjene, obavlja bezbjednosno provjeravanje. SOA prikuplja i analizira podatke o: bezbjednosno-političkim i ekonomskim procesima i pojavama u okruženju i svijetu koje bi mogle utjecati na interes i bezbjednost RH, opasnostima od terorizma i drugih oblika organiziranog nasilja u RH i svijetu te proliferacije oružja za masovno uništenje, aktivnostima stranih bezbjednosno-obavještajnih službi koje ugrožavaju hrvatske nacionalne interese,

ekstremističkom djelovanju i organiziranju koje ugrožava ustavni demokratski poredak i ljudska prava i slobode, organiziranom kriminalu i korupciji, ratnim zločinima, zatočenim i nestalim osobama tokom rata te neotkrivenim masovnim grobnicama, neovlaštenom ulasku u zaštićene informacijske i komunikacijske sisteme državnih tijela te odavanju klasificiranih podataka i ugrožavanju najviših državnih dužnosnika te štićenih objekata i prostora.

O spoznajama i procjenama bitnim za nacionalnu sigurnost SOA izvještava zakonom propisane korisnike informacija (državni vrh, ministarstva i ostala državna tijela). U ostvarenju svojih zadaća SOA razvija partnerstva s većim brojem bezbjednosno-obavještajnih službi drugih država te učestvuje u radu više međunarodnih bezbjednosno-obavještajnih multilateralnih foruma i organizacija. Ova je suradnja izrazito važna, budući da su savremeni bezbjednosni izazovi, poput terorizma ili organiziranog kriminala transnacionalni i na njih nijedna država ne može samostalno odgovoriti, već samo u međusobnoj saradnji. Osim toga, SOA međunarodnom saradnjom dobiva podatke i ostvaruje uvid u neke pojave i procese koje ne može pratiti vlastitim resursima, a potencijalno mogu ugroziti i hrvatske interese poput piratstva na morima, skupina organiziranog kriminala na drugim kontinentima ili globalnog terorizma.⁷⁶

3.3.3 Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u Crnoj Gori

U procesima razbijanja šestočlane jugoslavenske federacije i izjašnjavanja o „Prijetlogu Evropske zajednice o budućnosti jugoslavenske države“, 23. oktobra 1991. godine, Crna Gora nije se opredijelila za nezavisnost, iako bi to za nju bilo, historijski gledano, bolje rješenje, mišljenja je Šuković M.⁷⁷. Ustavni razvoj Crne Gore odvijao se u tri različite faze. Po tome je osobeniji od većine država nekadašnje šestočlane jugoslavenske federacije (op.a. koje su se još početkom devedesetih godina odlučile za suverene i nezavisne države). Prvu fazu čini njeno ustavno uređenje kao republike članice dvočlane Savezne Republike Jugoslavije (od 1992. do 2002). Drugu fazu čini njeno ustavno uređenje kao države članice u atipičnoj državnoj zajednici Srbija i Crna Gora (od 2002. do maja 2006). Treću fazu čini njeno ustavno uređenje kao nezavisne države s punim međunarodnim subjektivitetom (od maja 2006. godine).

⁷⁶ Što je SOA, pristupljeno: novembar 2018.g. na www.soa.hr/hr/o-nama/sto-je-soa/

⁷⁷ Šuković, Mijat, *Tri različita ustavna uređenja Crne Gore: Od razbijanja šestočlane jugoslovenske federacije (1992) do sada (2009)*, Revus, Journal for Constitutional Theory and Philosophy of Law, pristupljeno: april 2019. g. na <https://journals.openedition.org/revus/1092>.

Sistem bezbjednosti Crne Gore je do 1998. godine bio sličan onome u Srbiji. U mjesecu maju 1998. godine, bez znanja Crne Gore, pripremljen je Nacrt zakona o objedinjavanju službi bezbjednosti, civilnih i vojnih, u jedan organ koji bi bio pod neposrednim rukovođenjem šefa države, što je javnost saznala iz teksta objavljenog u novinama⁷⁸. Cilj predložene promjene je da se veći utjecaj na sadržinu odluka koje donose savezni organi osigura pomoću službe bezbjednosti i oslabi institucionalna snaga Crne Gore. Oštra reakcija Crne Gore zaustavila je ostvarenje i tog projekta, te je takva situacija uvjetovala da se Vlada Crne Gore opredijeli za preuređenje odnosa u zajedničkoj državi.

U Studiji Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju o radu policije u Saveznoj Republici Jugoslaviji⁷⁹ iz 2001. godine navodi se da su Resor javne bezbjednosti i Resor državne bezbjednosti pod direktnom kontrolom ministra unutrašnjih poslova Crne Gore. Negativna posljedica direktne izvršne kontrole, koja se vrši s ministarskog nivoa je grupisanje Resora javne bezbjednosti i Službe državne bezbjednosti pod jednim jedinim ministrom. I u Crnoj Gori i u Srbiji se u tom periodu razmatralo da li da se resori državne bezbjednosti uklone iz nadležnosti ministara. Alternative se same po sebi nisu nametale lako, ali uzroci za ovakvo postupanje na to prisiljavaju ako se uzme u obzir nesposobnost većine javnih i stranih donatora da razlikuju ove dvije službe. Nema sumnje da bilo koje jedinice Državne bezbjednosti za specijalne operacije koje raspolažu izvršnom moći treba rasformirati ili staviti pod kontrolu civilne policije. Dok je prikupljanje podataka protiv subverzivnih elemenata ili terorista legitiman posao Državne bezbjednosti, izvršnu akciju treba da sprovedu samo odgovarajuće jedinice policije, koristeći iste metode kao i za postupanje s opasnim kriminalcima.

D. Cerović navodi da se, kada se govori o političkom diskontinuitetu kadrova Agencije, može konstatirati da je on uspješno napravljen u nekoliko navrata, kada je to bilo neophodno upravo u interesu nacionalne bezbjednosti i to: u periodu demokratskih političkih promjena od 1997, potom 1999. godine u periodu kad je Crna Gora izbjegla moguće ratne sukobe kojima je tada bila najbliža, zatim u predreferendumskom periodu do 2006. godine i konačno same 2006. godine, kada je Crna Gora vraćanjem svog suvereniteta promijenila svoj državno-pravni status⁸⁰.

⁷⁸ Nedjeljnik „Vreme“ br. 397

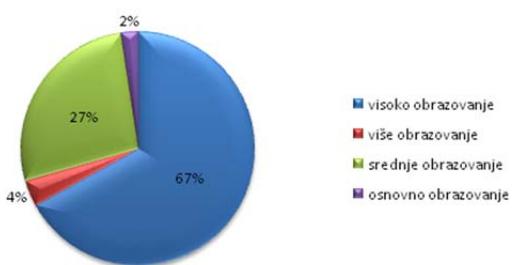
⁷⁹ OSCE (OEBS), Misija pri SRJ, 10/2001. godine, pristupljeno: decembar 2018. g. na <https://www.osce.org/sr/secretariat/17677?download=true>.

⁸⁰ Cerović, Dražen, *Reforma Agencije za nacionalnu bezbjednost kao uslov NATO integracija*, Institut za javnu politiku, pristupljeno: januar 2019. g. na https://www.ijp.rs/iz-instituta/autorski-tekstovi/reforma-agencije-za-nacionalnu-bezbjednost-kao-uslov-nato-integracija_30/

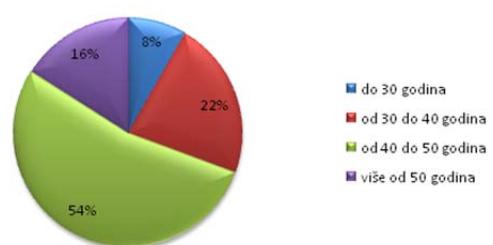
Reformom sistema bezbjednosti u Crnoj Gori, odnosno stupanjem na snagu Zakona o Agenciji za nacionalnu bezbjednost („Službeni list CG” br. 28/05 od 5. maja 2005. godine) osnovana je Agencija za nacionalnu bezbjednost (ANB) kao zaseban državni organ koji je u svojstvu pravnog sljedbenika preuzeo službenike, predmete, arhivu, opremu i sredstva bivše SDB MUP-a CG. Zakon precizno definira mjesto i ulogu ANB-a. U istom se navodi da poslove nacionalne bezbjednosti koji se odnose na zaštitu Ustavom utvrđenog pravnog poretka, nezavisnosti, suvereniteta, teritorijalnog integriteta i bezbjednosti Crne Gore, Ustavom utvrđena ljudska prava i slobode, kao i druge poslove od interesa za nacionalnu bezbjednost, vrši Agencija za nacionalnu bezbjednost Crne Gore. Agencija je u svom radu politički i ideološki neutralna.

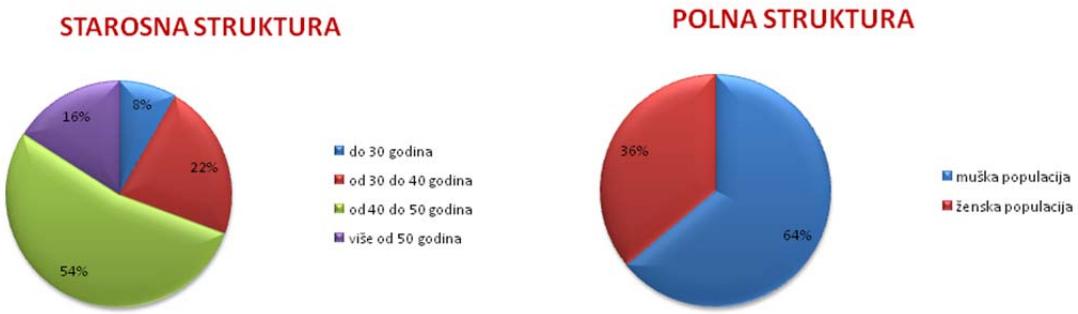
Agencija prikuplja, evidentira, analizira, procjenjuje, koristi, razmjenjuje, čuva i štiti podatke o djelatnostima usmjerenim protiv nezavisnosti, suvereniteta, teritorijalnog integriteta, bezbjednosti i Ustavom utvrđenog pravnog poretka Crne Gore; od značaja za odbrambene interese Crne Gore i ispunjenje strateških bezbjednosnih ciljeva i interesa (obavještajni i kontraobavještajni poslovi u oblasti odbrane); o djelatnostima usmjerenim na vršenje terorizma; o djelatnostima usmjerenim na vršenje organiziranog kriminala; o najtežim oblicima krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom; o djelatnostima nosilaca obavještajnih aktivnosti drugih država od značaja za nacionalnu bezbjednost; o potencijalnim prijetnjama po ekonomski interesu Crne Gore; o prijetnjama po međunarodnu bezbjednost; o drugim mogućim prijetnjama po nacionalnu bezbjednost. Agencija vrši kontraobavještajnu zaštitu Skupštine Crne Gore, Vlade Crne Gore, predsjednika Crne Gore, drugih državnih organa, ministarstava i organa uprave, koja obuhvata aktivnosti od značaja za bezbjednost određenih lica i radnih mjesta u ovim organima, kao i objekata, opreme i prostora koje oni koriste. Agencija vrši bezbjednosne provjere, kao i druge poslove od interesa za nacionalnu bezbjednost. Javno je dostupna je struktura zaposlenih u ANB-a Crne Gore:

OBRAZOVNA STRUKTURA

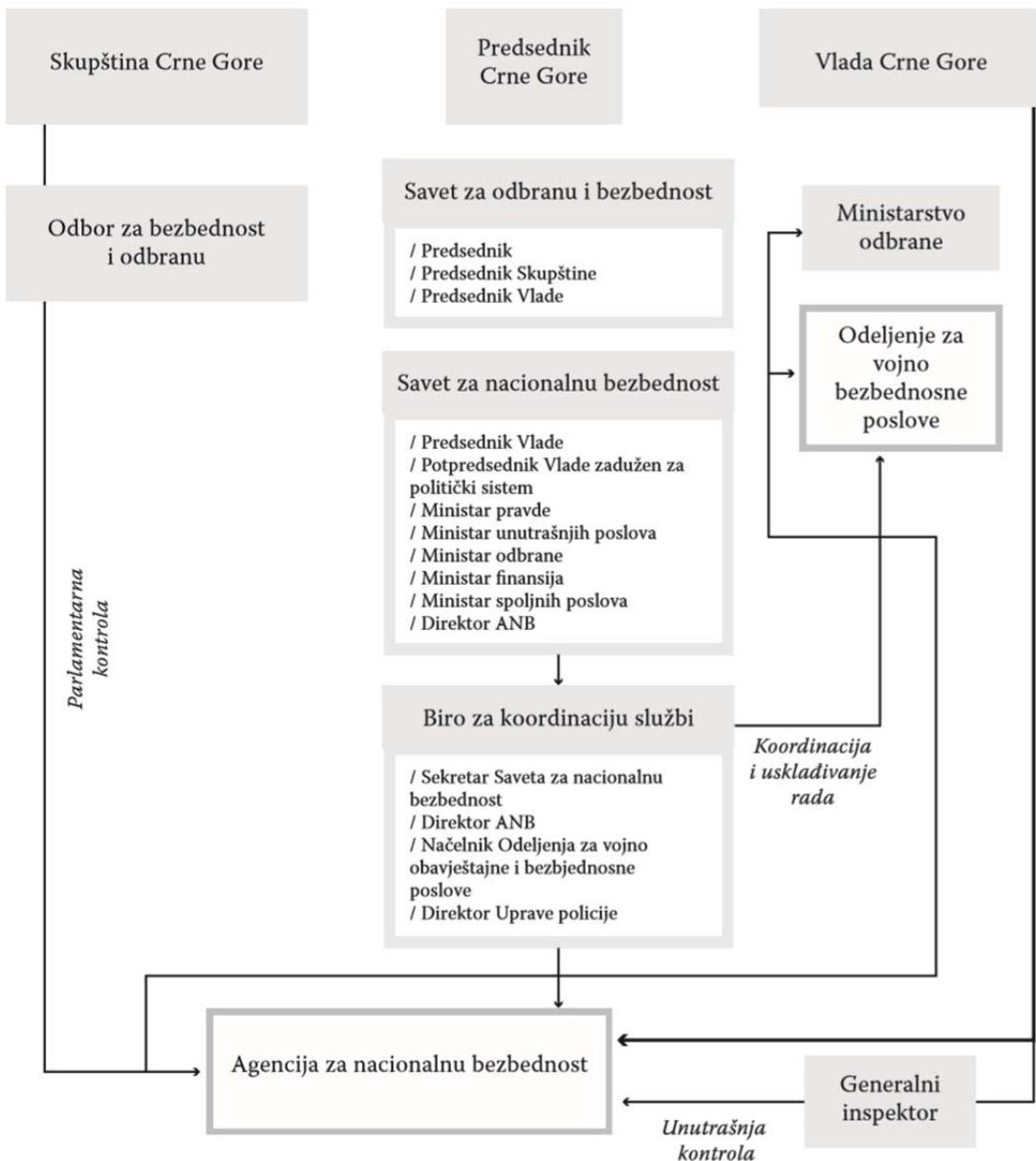
STAROSNA STRUKTURA

U Crnoj Gori su početkom 2015. godine usvojene Izmjene i dopune Zakona o Agenciji za nacionalnu bezbjednost, kojim su predviđene aktivnosti za sprovođenja akcionog plana za realizaciju reformskih aktivnosti Agencije u procesu euroatlantskih integracija i ispunjavanju preporuka za poziv za članstvo u NATO.

U obrazloženju Zakona navodi se da je donošenje zakona u funkciji dostizanja jednog od strateških bezbjednosnih interesa i ciljeva Crne Gore, koji se odnosi na pravnu uređenost nacionalne bezbjednosti u skladu s Ustavom, normama međunarodnog prava i obavezama države, te predstavlja normativnu pretpostavku za dalje profiliranje ANB-a primjerenu međunarodnim NATO standardima, s osnovnim ciljem kvalitetnog suprotstavljanja bezbjednosnim izazovima, rizicima i prijetnjama. Ovim izmjenama Zakona implementirani su standardi u primjeni sredstava i metoda prikupljanja podataka, propisane procedure u primjeni sredstava i metoda tajnog prikupljanja podataka, precizirani uvjeti za međunarodnu razmjenu podataka, propisane specifičnosti za organizaciju rada ANB-a, ovlaštenja i odgovornosti zaposlenih. Preciznije su definirane nadležnosti ANB-a, propisivanjem izričite obaveze da o podacima koji ukazuju na postojanje osnovane sumnje da se priprema, organizira ili da je izvršeno krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti izvještava policiju i državno tužilaštvo. Prikupljanje podataka komunikacijom s građanima dodatno je normirano u odnosu na važeći zakon. Polazeći od toga da se prikupljanje podataka od građana vrši isključivo na principu dobrovoljnosti, koristeći rješenja iz uporedne prakse, u cilju jačanja efikasnosti u radu, data je mogućnost, kako se navodi, da ANB zatraži od policije da s građaninom koji nije dao izričitu saglasnost obavi razgovor uz učešće ovlaštenog službenika Agencije, ali samo ako postoji vjerovatnoća da taj građanin ima saznanja o podacima značajnim za nacionalnu bezbjednost. Značajne novine predložene su u poglavljju kojim je uređeno tajno prikupljanje podataka. Detaljno su razrađena ovlaštenja Agencije u prikupljanju podataka radi uspostavljanja optimalnog skupa instrumenata (sredstava i metoda) u prikupljanju podataka, kojima raspolažu i obavještajno-bezbjednosne službe bezbjednosnih sistema zemalja članica NATO i EU.

Shema pozicije ANB-a Crne Gore⁸¹

Navodi se da je u primjeni sredstava i metoda kojima se zadire u ljudska prava i slobode građana osigurana procedura odobravanja od sudske vlasti, u skladu s najvišim standardima zaštite ljudskih prava i sloboda. Procedura primjene i način odobravanja tajnog praćenja i osmatranja, korištenjem tehničkih sredstava za dokumentiranje razrađena je na foto, koje odobrava direktor Agencije i audio, video i druge oblike tehničkog dokumentiranja, koje odobrava predsjednik Vrhovnog suda Crne Gore. Izuzetno, u slučaju posebne opravdanosti i hitnosti, ako bi odlaganje početka primjene onemogućilo postizanje svrhe radi koje se predlaže, predviđena je mogućnost da direktor Agencije može odobriti otpočinjanje tajnog praćenja i osmatranja, korištenjem tehničkih sredstava za audio, video i drugih oblika

⁸¹ Stefanović, Andrej 2016, *Zakonska uređenost službi bezbednosti na zapadnom Balkanu: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Albanija, Makedonija i Kosovo*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str. 22

tehničkog dokumentiranja, bez prethodne odluke predsjednika Vrhovnog suda. Direktor ANB-a dužan je da, neposredno po otpočinjanju primjene, predloži donošenje sudske odluke, odnosno da u protivnom obustavi primjenu, a podatke i dokumente na kojima su oni zabilježeni uništi.

U dijelu kojim se uređuju prava i obaveze službenika, izmjene se odnose na obavezu bezbjednosnih provjera za lica koja su korisnici stručnog osposobljavanja, program i način polaganja posebnog ispita za rad u Agenciji, kao i zabranu javnog istupanja službenika, bez prethodnog odobrenja direktora. Kao teži disciplinski prekršaji propisani su i postupanje sa službenim oružjem suprotno propisima kojima je uređeno njihovo davanje i nošenje, kao i javno saopštavanje podataka o Agenciji, bez prethodnog odobrenja direktora.⁸²

D. Cerović navodi kako rad ANB-a jeste u velikoj mjeri tajan, jer to je odlika prirode njenog posla, ali to ne znači da su ovi procesi van kontrole. Nad radom Agencije za nacionalnu bezbjednost postoji jaka interna i eksterna kontrola, predviđena pozitivnim propisima⁸³.

⁸² Reforme ANB radi strateških interesa i ciljeva, pristupljeno: novembar 2018. g. na <http://www.anb.me/press/141842/Reforme-ANB-radi-strateskih-interesa-i-ciljeva.html>,

⁸³ Cerović, Dražen, *Reforma Agencije za nacionalnu bezbjednost kao uslov NATO integracija*, Institut za javnu politiku, pristupljeno: januar 2019. g. na https://www.ijp.rs/iz-instituta/autorski-tekstovi/reforma-agencije-za-nationalnu-bezbjednost-kao-uslov-nato-integracija_30/

4. REFORMA OBAVJEŠTAJNO-BEZBJEDNOSNOG SEKTORA U BOSNI I HERCEGOVINI

4.1 Reforma obavještajno-bezbjednosnog sektora u BiH (od 1990. do 2004. godine)

Do stjecanja nezavisnosti i međunarodnog priznanja, Bosna i Hercegovina je bila sastavni dio Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, te se njen obavještajno-bezbjednosni sistem mora posmatrati u sklopu jugoslavenskog sistema. Tako je i obavještajno-bezbjednosni sistem nezavisne i međunarodno priznate BiH, baštinio iskustva i nasljede obavještajnih i bezbjednosnih institucija Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Specifičnost postkomunističkog razvijanja Bosne i Hercegovine je da su se društveni i tranzicijski procesi od samog početka odvijali u ratnim uvjetima i vanjskom agresijom. Reforma obavještajno-bezbjednosnih službi u postkomunističkim zemljama sama je po sebi težak i osjetljiv proces, a ratni uvjeti su najnepovoljnija okolnost, zato što se sva energija ovog sektora trebala usmjeriti na borbu protiv aktivnog neprijatelja, ali i jer ratni okvir društvenih promjena nije pogodan za stvaranje dobro osmišljenih, organiziranih, demokratskih institucija u koje, kao posebno osjetljive, spadaju u obavještajno-bezbjednosne službe.

Prvi vidljiv pokazatelj nastupajućih reformi u obavještajno-bezbjednosnom sistemu Bosne i Hercegovine bilo je donošenje „Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji Službe državne bezbjednosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine“, koji je stupio na snagu 1. marta 1990. godine, nakon što je potpisana od strane republičkog Sekretara unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine te nakon što je dobio saglasnost Izvršnog vijeća Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Bio je to posljednji pravilnik o organizaciji SDB-a SR BiH i s njime je Služba dočekala prve demokratske izbore. U samom Rješenju o saglasnosti utvrđuje se broj od 745 radnika u službi. Prema ovom pravilniku, službom rukovodi podsekretar uz pomoć stručnog kolegija koji čine zamjenik podsekretara, pomoćnici podsekretara, načelnici uprava, načelnik sektora SDB-a u Centru službi bezbjednosti (CSB) Sarajevo i sekretar stručnog kolegija. Stručni kolegij u širem smislu čine još i načelnici sektora SDB-a u centrima službi bezbjednosti. Članom 6. Pravilnika, u Službi su utvrđeni sljedeći organizacijski oblici: uprave, sektori, odjeljenja, odsjeci i detašmani. U sjedištu se utvrđuju osnovne organizacijske jedinice i to: Uprava za poslove i zadatke otkrivanja i sprječavanja djelatnosti stranih obavještajnih službi, Uprava za poslove i zadatke otkrivanja i sprječavanja neprijateljske djelatnosti emigracije,

Uprava za poslove i zadatke otkrivanja i sprječavanja djelatnosti unutrašnjeg neprijatelja, Uprava za operativno-tehničke poslove i zadatke, Uprava za poslove i zadatke obezbjedenja određenih ličnosti i objekata, Uprava za poslove i zadatke obrambenih priprema, Uprava za analitičko-informativne poslove i zadatke, Odjeljenje za poslove i zadatke tajnog praćenja, Odjeljenje za opće, pravne i kadrovske poslove i zadatke. Za obavljanje poslova iz nadležnosti državne bezbjednosti izvan sjedišta Republičkog sekretarijata utvrđuju se sektori Službe državne bezbjednosti u sklopu centara službi bezbjednosti, sa sjedištima u Banjoj Luci, Bihaću, Doboju, Goraždu, Livnu, Mostaru, Sarajevu, Tuzli i Zenici.

U aprilu 1990. godine dolazi do promjene vlasti u Hrvatskoj, a bilo je izvjesno da će se slične promjene desiti i u BiH, pa dolazi do naznaka novih organizacijskih promjena u Službi. Ipak, SDB reagira tek pred izbore u BiH i 1. oktobra 1990. svim upravama i sektorima SDB-a dostavlja materijal za sastanak proširenog kolegija SDB-a. Bio je to prijedlog nove organizacije službe.

Njemu su prethodili „Polazni osnovi za transformaciju službe državne bezbjednosti“, koje je nešto prije usvojio prošireni kolegij saveznog sekretara i republičkih i pokrajinskih sekretara za unutrašnje poslove. Navedene osnove polaze od činjenice da Savez komunista gubi vlast i da je opstanak „partijske Službe“ nemoguć. SDB se pokušava postaviti kao profesionalna služba na koju nijedna politička stranka ne smije imati izravan utjecaj. U „Polaznim osnovama“ se kaže kako služba treba biti instrument pravne države, da se Služba „ubuduće ne može baviti različitim političkim opredjeljenjima građana“, treba biti stručna i tehnički savremeno opremljena. Na čelu službe trebao bi biti stručnjak za poslove bezbjednosti, isto tako, kao rukovodioce svih organizacijskih jedinica treba postaviti iskusne profesionalce. Uz „Polazne osnove za transformaciju službe državne bezbjednosti“ izrađen je i novi prijedlog organizacije, koji predviđa određeno smanjenje broja radnika u odnosu na dotadašnju sistematizaciju. Prema predloženoj sistematizaciji, služba bi imala 565 umjesto dotadašnjih 745 sistematiziranih djelatnika, sektori SDB-a bi imali veću samostalnost, smanjio broj organizacijskih jedinica, pojedini detašmani ukinuli, a za polovicu bi se smanjio broj tzv. rukovodnih radnika u službi.

Sve navedene mjere bile su pokušaj službe da nadživi političke promjene. Na izborima u Bosni i Hercegovini 18. novembra 1990. godine pobijedile su nacionalne stranke: Hrvatska demokratska zajednica, Srpska demokratska stranka i Stranka demokratske akcije (HDZ, SDS i SDA). Nakon formiranja vlasti došlo je do smjene dijela rukovodećeg kadra u SDB-u. Stranke pobjednice dogovorile su se o raspodjeli rukovodećih pozicija. Ipak, na gotovo sva

vodeća mjesta ponovo dolaze stari kadrovi SDB-a, pa u djelomično novoj organizaciji Službe ostaje stari način rada.

U Bosni i Hercegovini se nakon održanih demokratskih izbora nije odmah pristupilo ustavnim promjenama. BiH je još neko vrijeme ostala Socijalistička Republika. Rješenjem Vlade SR BiH od 8. jula 1991. data je saglasnost na Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji SDB MUP-a SR BiH. Bio je to prvi pravilnik službe u novom višestrašnkom političkom sistemu. Rađen je na osnovu spomenutih „Polaznih osnova za transformaciju službe državne bezbjednosti“. Predviđao je 529 djelatnika službe. U sjedištu je imao četiri uprave i dva odjeljenja. Izvan sjedišta pravilnik je predviđao djelovanje devet sektora, u okviru centara službi bezbjednosni, kao osnovnih organizacijskih jedinica. Prva uprava nazvana je Upravom za kontraobavještajne i obavještajne poslove i zadatke. Druga uprava se umjesto neprijateljske emigracije bavi suprotstavljanjem nasilnom rušenju i ugrožavanju ustavnog poretku i bezbjednosti zemlje. Nema nekadašnje Treće uprave, koja se bavila unutrašnjim neprijateljem. To su bile najvažnije promjene u organizaciji službe. Sjedišta sektora, odnosno centara državne bezbjednosti ostala su ista kao i u prethodnom vremenu.

Nakon što su Slovenija i Hrvatska proglašile nezavisnost 25. juna 1991. godine, Jugoslavenska narodna armija napala je Sloveniju kako bi je pokušala silom zadržati u Jugoslaviji. Izbio je „desetodnevni rat“, nakon čega se JNA povukla iz Slovenije i svoje naoružanje rasporedila u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, koje će platiti daleko skuplju cijenu za svoju nezavisnost. I prije zvaničnog početka rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Jugoslavenska narodna armija i srpske dobrovoljačke i paravojne formacije počinile su brojna ubistva civila na teritoriji obje države. M. Abazović navodi da, kada je riječ o kadrovskoj strukturiranosti profesionalnog dijela JNA, dakle oficirskog i vojno-službeničkog kadra, istraživanja ukazuju na to da je srpsko-nacionalna opcija prevladala već u Drugom svjetskom ratu, što je, naravno, nastavljeno i tokom narednih godina u vrijeme revolucionarnog etatizma i socijalističkog samoupravljanja kao osnovnih društvenih odnosa u bivšoj Jugoslaviji⁸⁴. Ipak, kako bi se izbjeglo krvoproljeće, Vlada Bosne i Hercegovine je i krajem 1991. godine pokušavala ostati neutralna u ratu koji se vodio na jugoslavenskim prostorima.

Profesor Sead Turčalo navodi⁸⁵ da je Jugoslavija, koja je tokom Hladnog rata smanjena uspješnom državom, zanemarena od strane zapadnoevropskih država i SAD-a kao moguće mjesto ostvarivanja (veliko)državnih ambicija ratnim sredstvima, iako su obavještajni

⁸⁴ Abazović, Mirsad 1999, *Kadrovska rat za BiH*, Savez logoraša BiH, Sarajevo, str. 117.

⁸⁵ Turčalo, Sead, *Međunarodna zajednica – teorijska razmatranja i problemi definiranja*, Magistarski rad, Sarajevo.

izvori govorili da će se raspad Jugoslavije desiti, ne isključujući oružani sukob. Naime, procjene američke Centralne obavještajne agencije (CIA) o raspadu Jugoslavije i mogućnosti oružanog nasilja koje bi proizvela Srbija protiv republika koje bi proglašile nezavisnost najprije su dospjele u javnost posredstvom Davida Bindera, beogradskog dopisnika New York Timesa. Također, Američka obavještajna zajednica (US Intelligence Community) je 2006. godine objavila zbirku izvještaja o Jugoslaviji od 1948. do 1990. godine, u kojoj se nalaze i izvještaji iz tog perioda koji predviđaju raspad Jugoslavije, što potvrđuje Binderovo pisanje iz 1990. Godine. U dokumentima CIA-e iz tog perioda navodi se: „Stara jugoslavenska federacija približava se kraju, jer nema više rezervoara političke volje koji drži Jugoslaviju na okupu. U roku od jedne godine federalni sistem više neće postojati, a u roku od dvije godine Jugoslavija će vjerovatno nestati kao država...“

U ovom se periodu značajan dio obavještajno-bezbjednosnog sistema SFRJ, a u najvećoj mjeri Uprava bezbjednosti bivše JNA, fokusirao na pomno praćenje političkih procesa u BiH i Hrvatskoj, na koje su pokušali utjecati tako što će ih zaustaviti ili stvoriti odgovarajuće protusnage, pri čemu su često prekoračivali svoja ovlaštenja. Stvarana je ili reaktivirana agenturna mreža kako bi imali uvid u sve važnije segmente društveno-političkih, ekonomskih i drugih tokova. U institucijama su djelovali saradnici vojne bezbjednosne službe, koja je utjecala na rad srpskih političkih organizacija, te pripremala i organizirala naoružavanje srpskog stanovništva na teritoriji BiH i Hrvatske. Žunec i Domišljanović navode da je prilikom razmještanja naoružanja i vojne opreme iz vojnih skladišta obavještajno-bezbjednosni aparat bivše JNA učestvovao, preko stvorenih agenturnih pozicija, u podjeli oružja srpskom pučanstvu, spremajući ga za oružanu pobunu. U tom kontekstu poznate su operativne akcije „Proboj-1“, „Proboj-2“ i „Proboj-3“, koje su izvođene u Bihaću, Mostaru i Beogradu⁸⁶. Vodio se i psihološki rat, koji je djelovao klasičnim oblicima specijalnog rata, kao što su plasiranje dezinformacija, koje su za cilj imale stvaranje nesigurnosti među stanovništvom, nepovjerenje u vlast te slabljenje morala demokratski orijentiranih snaga.

Nakon što je postalo evidentno da je „mirno rješenje“ nemoguće s obzirom na to da se u BiH i Hrvatskoj nalazila gotovo cijela JNA, kojom su rukovodili i koju su činili Srbi, postalo je evidentno i da Jugoslavija, kao zajednička država jugoslavenskih naroda, neće opstati. Profesor O. Ibrahimagić navodi⁸⁷ da je prestanak postojanja SFRJ, za razliku od drugih nedavno razdijeljenih država (SSSR, Čehoslovačka) rezultirao, ne iz sporazuma

⁸⁶ Žunec, Ozren i Domišljanović, Darko 2000, *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 51.

⁸⁷ Ibrahimagić, Omer 1998, *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, str. 47– 48.

između strana, nego iz procesa dezintegracije koja je trajala neko vrijeme, počevši, po mišljenju (Arbitražne) komisije 29. novembra 1991. godine, kada je Komisija izdala Mišljenje N01 i završavajući 4. jula 1992. godine, kad je izdala Mišljenje N08.

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine 8. aprila 1992. godine donijelo je Odluku o proglašenju neposredne ratne opasnosti, kojom je sastav Predsjedništva u skladu s Ustavom proširen s predsjednikom skupštine, vlade i komandantom Teritorijalne odbrane Republike. Odluka je značajna zato što je Predsjedništvo moglo donositi uredbe sa zakonskom snagom, kao i odluke o izboru ili imenovanju i razrješenju koje će podnijeti na Skupštini čim ona bude u mogućnosti da se sazove. Na sjednici je promijenjen i naziv države iz „Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina“ u „Republika Bosna i Hercegovina“. Donijeta je Uredba kojom se preuzimaju i primjenjuju zakoni bivše SFRJ, koji se od tada primjenjuju kao republički zakoni.

U okviru nezavisne i međunarodno priznate Republike Bosne i Hercegovine, Služba državne bezbjednosti je s radom nastavila sve do 1996. godine, a osim nje formirane su i dvije vojne službe: Služba vojne bezbjednosti i Obavještajna uprava. Djelovanje Službe vojne bezbjednosti bilo je propisano „Pravilom za rad službe vojne bezbjednosti u oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine⁸⁸“. Služba je bila nositelj poslova državne bezbjednosti u oružanim snagama BiH. Na čelu službe nalazio se načelnik Uprave sigurnosti koji je imao i zamjenika. Uprava je bila smještena u Ministarstvu odbrane RBiH. U sastavu Štaba Vrhovne komande Armije RBiH formirana je i vojna obavještajna služba pod nazivom Obavještajna uprava, koja je kasnije preimenovana u Obavještajna uprava Glavnog Štaba Armije BiH. Na čelu uprave nalazio se načelnik koji je imao i zamjenika. U sjedištu je služba imala sedam odjela. Izvan sjedišta služba je djelovala preko Obavještajnih centara smještenih u sjedištima korpusa Armije RBiH i preko obavještajnih podcentara i punktova.

Većina srpskog kadra u policiji je još od 1991. godine nastojala djelovati autonomno pod krinkom ugroženosti, s krajnjim ciljem formiranja zasebne „srpske“ policije, ali i drugih institucija. U tom kontekstu, interesantan je istraživački izvještaj⁸⁹ koji je 2004. godine za Haški tribunal sačinio vještak Christian A. Nielsen pod nazivom „Ministarstvo unutrašnjih poslova bosanskih Srba: začeci, djelovanje i zapovijedanje i rukovođenje, 1990–1992“, koji je korišten na suđenju Momčilu Krajišniku. U izvještaju Nielsen navodi da je kontrola policijskih snaga u Bosni i Hercegovini predstavljala sastavni i ključni element u nastojanju

⁸⁸ Predsjednik Predsjedništva BiH, br. 02-011-714/92, Sarajevo, 11. septembar 1992.

⁸⁹ https://avangarda.ba/post/type-1/222/Kako_je_SDS_1991._godine_razbijao_republicki_MUP_u_BiH_i_radio_na_formiranju_srpskog_MUP-a

rukovodstva bosanskih Srba da ostvari svoje primarne ciljeve. Tokom 1991. godine i prva tri mjeseca 1992. policijski zvaničnici, bosanski Srbi, razvili su negativan stav prema Ministarstvu unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (MUP SRBiH). Srpska demokratska stranka (SDS) i njeni predstavnici u rukovodećim strukturama i policiji gledali su na Ministarstvo kao na pristrasnu instituciju prepunu propusta. Po njihovom mišljenju, bosanski Hrvati i Muslimani pokušavali su da marginalizuju bosanske Srbe u okviru policije. Počeli su vjerovati da će Srbi, ako se ne preduzme čvrsta, preventivna akcija, doći u poziciju da se njima dominira i, čak, da Hrvati i Muslimani ugroze i samo njihovo postojanje. Na početku ove krize jedini prihvatljiv odgovor Srba u praktičnom smislu bilo je obnavljanje nacionalnog pariteta u redovima (a posebno u hijerarhiji) MUP-a SRBiH. Međutim, ovo rješenje je ubrzo napušteno u korist otvorenih zahtjeva za ostvarivanje srpskog MUP-a. Razvoj ovakvog stava sasvim je razumljiv u općem kontekstu ideologije bosanskih Srba 1991–1992. godine. Naime, SDS je stalno izražavao nezadovoljstvo koracima koje su preduzimali političari iz redova bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata na putu ka nezavisnosti SRBiH. Učešće SDS-a i etničkih Srba u legalnoj policiji SRBiH nastavilo se kako na centralnom tako i na lokalnom nivou, čak i nakon što su SDS i bosanski Srbi u okviru policije započeli s uspostavljanjem paralelnih centralnih organa vlasti početkom oktobra 1991. U Nielsenovom izvještaju nadalje se navodi da je krajem oktobra 1991. MUP SRBiH sarađivao s vojnom službom bezbjednosti JNA, Saveznim Sekretarijatom za unutrašnje poslove (SSUP) i JNA u zajedničkoj akciji pod nazivom „Punkt '91“. Cilj te akcije bila je kontrola saobraćaja prema Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini i iz nje kako bi se sprječila nezakonita trgovina robom i oružjem i kretanje naoružanih lica i paravojnih grupa. Međutim, u isto vrijeme je Služba državne bezbjednosti MUP-a SRBiH primala dojave o tome da neki Srbi u MUP-u SRBiH, naprimjer, Srbi u SJB-u na Palama – tajno pokušavaju kupiti oružje i pomoći osnivanju srpskih autonomnih oblasti, tzv. SAO. Srpske autonomne oblasti formirane su početkom septembra 1991. godine. Prve barikade postavila su „lica srpske nacionalnosti“, što je „lica muslimanske nacionalnosti“ natjerala da reagiraju postavljanjem svojih barikada. Uzimajući u obzir visok stepen koordinacije u postavljanju brigada i činjenicu da su Srbi koji su stražarili na barikadama bili naoružani, opremljeni sredstvima veze i snabdjeveni hranom, u izvještaju se zaključuje da barikade nisu nastale spontano. Izvještaj otkriva da je rukovodstvo Kriznog štaba SDS-a igralo značajnu i vodeću ulogu u krizi s barikadama⁹⁰.

⁹⁰ Ibid.

Od aprila 1992. do 1998. godine, na prostoru Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS-a je predstavljalo nukleus zasebnog obavještajno-bezbjednosnog sistema, u čijoj nadležnosti je bila i „državna bezbjednost“ na bh. teritoriji koju su kontrolirali Srbija.

Vještak Haškog tribunala Christian A. Nielsen u izvještaju o istraživanju pripremljenom za predmet Stanišić i Simatović⁹¹, pod nazivom „Služba državne bezbjednosti Republike Srbije i njena interakcija s ministarstvima unutrašnjih poslova pod kontrolom Srba 1990–1995.“ navodi da je MUP RS-a koordinirao aktivnosti i sarađivao s MUP-om Srbije, Crne Gore te sa Saveznim sekretarijatom za unutrašnje poslove u Beogradu od aprila 1992. godine do kraja te godine. To je obuhvatilo materijalnu i finansijsku pomoć. Naoružane jedinice MUP-a Srbije su upućivane u BiH i učestvovale su u borbenim operacijama, pa i u vrijeme osvajanja Srebrenice u julu 1995. godine. „Škorpioni“ nisu samo učestvovali u operaciji, nego su kasnije i sami sebe snimali kako vrše egzekucije bosanskih Muslimana⁹².

Na postkonfliktnu reformu obavještajno-bezbjednosnog sektora u RS-u značajno je utjecala afera prisluskivanja tadašnje entitetske predsjednice Biljane Plavšić, na čiju inicijativu je 1997. godine smijenjen Ljuban Ećim, tadašnji zamjenik načelnika Centra državne bezbjednosti, pod sumnjom da je umiješan u šverc cigareta i druga krivična djela⁹³. Smijenjeni zamjenik načelnika Centra državne bezbjednosti je zatim napustio BiH i nastanio se u Srbiji. Trenutno je za Ećimom, koji je nedostupan bh. pravosuđu, od strane Suda BiH raspisana međunarodna potjernica zbog optužbi da je počinio ratne zločine.

Narodna skupština RS-a je na šestoj sjednici održanoj 15. i 16. juna 1998. godine usvojila Zakon o obavještajno-bezbjednosnoj službi Republike Srpske, na temelju kojeg je formiran poseban republički organ za obavještajni i kontraobavještajni rad pod nazivom Obavještajno-bezbjednosna služba Republike Srpske (OBS RS)⁹⁴. OBS RS je formirana kao poseban organ za obavještajni i kontraobavještajni rad u cilju zaštite ustavnog uređenja i bezbjednosti Republike Srpske. Pod obavještajnim i kontraobavještajnim poslovima se podrazumijeva prikupljanje, analiziranje i procjenjivanje te prezentiranje podataka o: „obavještajnim aktivnostima i informacijama političkog, vojnog i ekonomskog karaktera i

⁹¹ Slučaj IT-03-69

⁹² Nielsen, Christian A. 2016, *Izvještaj o istraživanju pripremljenom za predmet Stanišić i Simatović: Služba državne bezbjednosti Republike Srbije i njena interakcija sa ministarstvima unutrašnjih poslova pod kontrolom Srba 1990–1995*, str. 14–15.

⁹³ Ko je Ljuban Ećim, Čovek sa opasnim vezama, pristupljeno: april 2019. g. na <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1030087>

⁹⁴ Zakon o Obavještajno-bezbjednosnoj službi Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 21/98, 17/99.

djelatnostima koje su usmjereni na rušenje ustavnog uređenja RS-a i BiH; terorizmu i drugim krivičnim djelima (promet narkotika, proliferacija i sl.); pokušajima stvaranja ilegalnih oružanih formacija koje ugrožavaju Republiku; organiziranom međunarodnom kriminalu i kriminalu između Federacije BiH i RS-a; krivičnim djelima međunarodnog i humanitarnog prava; ilegalnim djelatnostima od značaja za bezbjednost ličnosti i institucija RBiH, kao i zaštita vlada, diplomata, međunarodnih organizacija prilikom njihovog boravka u Republici, kontraobavještajnim poslovima i drugim poslovima, u cilju zaštite ustavnog porekla i bezbjednosti RS-a“⁹⁵.

OBS RS imao je ovlaštenja da prikuplja, čuva i ustupa nadležnim državnim organima i tijelima informacije i podatke o građanima samo u skladu sa zakonskim normama, a svoj rad je bio u obavezi temeljiti na principima poštivanja ustavnosti i zakonitosti; poštivanja ljudskih prava i građanskih sloboda pojedinaca radi postizanja odgovarajuće ravnoteže između obaveze i načina pribavljanja važnih informacija za bezbjednost RS-a; principu inkompatibilnosti zaposlenih u organu s funkcijom u zakonodavnoj, izvršnoj ili sudskoj vlasti i članstvom u političkim strankama, te na principu tajnosti rada.⁹⁶

Odluku o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (HZ HB) donijeli su izabrani predstavnici hrvatskog naroda na sjednici održanoj 18. novembra 1991. godine u Grudama. U Odluci se navodi da će HZ HB poštovati demokratski izabranu vlast Republike Bosne i Hercegovine, sve dok je ista nezavisna u odnosu na bivšu ili bilo koju Jugoslaviju. Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna 8. aprila 1992. formirala je vrhovno tijelo odbrane hrvatskog naroda „Hrvatsko vijeće obrane“ (HVO). Prema Rotimu, bio je to naziv za vojne postrojbe u kojima se tokom 1992. i u prvoj polovici 1993. nalazio i veliki broj Muslimana, a koji su u nekim postrojbama čak bili i većina⁹⁷. Međutim, društveno-politička zbilja bila je u potpunosti drugačija, o čemu svjedoči i sastanak Mate Bobana i Radovana Karadžića održan 6. maja 1992. godine u Grazu, Austriji. Sastanak je održan s ciljem postizanja dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine između Republike Srpske i Hrvatske zajednice Herceg-Bosne. Nakon odluke o formiranju HVO-a, Predsjedništvo Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne donosi brojne odluke radi stvaranja privremenih organa vlasti. Ustavni Sud Republike Bosne i Hercegovine je krajem 1992. godine Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu proglašio neustavnom.

⁹⁵ Čl. 4. Zakona o obavještajno-bezbjednosnoj službi Republike Srpske

⁹⁶ Čl. 2. Zakona o obavještajno-bezbjednosnoj službi Republike Srpske

⁹⁷ Karlo, Rotim 1997, *Obrana Herceg-Bosne I*, Široki Brijeg str. 520-521.

Hrvatsko vijeće odbrane HZ HB je 26. februara 1993. godine donijelo Odluku o utemeljenju Ureda nacionalne sigurnosti (UNS)⁹⁸. Ured nacionalne sigurnosti (UNS) je kao stručna služba strukturiran u okviru Odjela unutrašnjih poslova HVO-a HZ HB, te je imao ovlaštenja i nadležnosti za obavljanje poslova obavještajnog i kontraobavještajnog karaktera, kao i zaštite nacionalnih interesa. Predsjedništvo HZ HB i predstavnici hrvatskog naroda u Vijeću općina Skupštine Republike BiH su 28. jula 1993. godine donijeli odluku o konstituiranju Zastupničkog doma Hrvatske Republike Herceg-Bosne, a ovo tijelo je isti dan donijelo „Temeljnu odluku o uspostavi i proglašenju HR HB“.

Prema I. Lučiću⁹⁹, UNS je u ratnom periodu bio inferioran u odnosu na vojne službe. Prvo ozbiljnije nastojanje zaživljavanja ove službe bilo je kroz donošenje Zakona o unutrašnjim poslovima HR HB, koji je donio Zastupnički dom HR HB na zasjedanju održanom 26. marta 1994. godine. Prema tom zakonu¹⁰⁰, u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova formira se „Služba nacionalne sigurnosti“ (SNS). Unutrašnje poslove, obavljaju redarstvene službe ustrojene u Ministarstvu i to: Služba nacionalne sigurnosti (SNS) i Služba javne sigurnosti. Ministar unutrašnjih poslova postavljao je načelnika policijske uprave i rukovodioca Službe nacionalne sigurnosti. SNS je obavljao poslove zaštite nacionalnih interesa, kroz funkciju prikupljanja podataka i obavijesti, te poduzimao druge potrebne mjere i vršio radnje radi otkrivanje i sprečavanja djelatnosti usmjerenih na podrivanje ili rušenje „zakonima utvrđenog poretka i ugrožavanje sigurnosti Hrvatske Republike Herceg-Bosne“. Ministar unutrašnjih poslova bio je odgovoran prema Zastupničkom domu, predsjedniku Vlade i Vladi HR HB davati podatke o radu, stanju i pitanjima UNS-a, kao i načinu izvršavanja njenih prava i dužnosti. Predsjednik HR HB razmatrao je stanje u oblasti zaštite utvrđenog poretka te je pokretao inicijative za poduzimanje mjera i usklađivanje djelatnosti nadležnih organa u provođenju utvrđene politike u toj oblasti. Komisija za nadzor zakonitosti rada SNS-a, čije članove je imenovao Zastupnički dom HR HB, vršila je kontrolu zakonitosti rada SNS-a. Ministar unutrašnjih poslova ili osoba koju je on za to ovlastio po vlastitoj inicijativi ili, na zahtjev Skupštine općine, odnosno općinskog vijeća, obavještava o stanju i pitanjima zaštite utvrđenih nacionalnih interesa na njenom području. Lučić navodi kako je kriza oko hrvatskih službi u BiH kulminirala 24. decembra 1998. godine upadom pripadnika Ministarstva unutarnjih poslova Hercegovačko-Neretvanske županije i pripadnika SNS-a u urede koji su pripadali Savjetniku člana Predsjedništva BiH iz reda hrvatskog naroda, kao i

⁹⁸ Narodni list HZ H-B, br. 8/93

⁹⁹ Lučić, Ivica 2001, *Sigurnosno-obavještajne službe u Bosni i Hercegovini*, Zbornik, Svezak 1, pristupljeno: april 2019. g. na www.nsf-journal.hr/Online-Issues/Focus/id/1103/sigurnosno-obavjetajne-slube-u-bosni-i-hercegovini-brzbornik-svezak-1-2001#.XOp3SYgzZ3h

¹⁰⁰ Narodni list HR H-B, br. 15/94

zbog zavedenih operativnih akcija protiv radnika određenih međunarodnih organizacija koje su djelovale u BiH, što je rezultiralo upadom SFOR-a 14. oktobra 1999. godine u prostorije SNS-a¹⁰¹.

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je 12. januara 1996. donijelo Odluku o osnivanju Agencije za istraživanje i dokumentaciju Bosne i Hercegovine (AID)¹⁰². Predviđeno je da Agencija preuzima poslove, imovinu i djelatnike Službe državne bezbjednosti i centralnog nacionalnog biroa Interpola BiH. Ubrzo je i skupština RBiH na sjednici od 27. i 28. maja 1996. donijela Ukaz o proglašenju Zakona o Agenciji za istraživanje i dokumentaciju, čime je uspostavljen zakonodavni okvir za osnivanje Agencije za istraživanje i zaštitu¹⁰³.

Agencija za istraživanje i zaštitu (AID) imala je funkciju „istraživanja, dokumentiranja i suzbijanja krivičnih djela s obilježjem međunarodnog i međuentitetskog kriminala, naročito terorizma, nedozvoljene trgovine drogom, organiziranog kriminala, ratnih zločina i drugih krivičnih djela kažnjivih po međunarodnom pravu, zatim saradnje s Interpolom, a sve u cilju zaštite ustavnog poretka BiH“. Direktor AID-a bio je odgovoran Predsjedništvu i Skupštini BiH. Direktor je program rada AID-a podnosiо Predsjedništvu jednom godišnje, a izvještaj o ukupnom radu ili pojedinim zadacima podnosi Predsjedništvu i komisiji jednom godišnje i na njihov zahtjev.¹⁰⁴ AID je bio dužan da izvršava zaključke, smjernice i zadatke koje je utvrđivala Vlada BiH u vršenju poslova ostvarivanja suvereniteta, teritorijalnog integriteta i međunarodnog subjektiviteta BiH.¹⁰⁵ Skupština BiH vršila je kontrolu nad zakonitošću rada AID-a, uključujući i uvid u dokumentaciju i rad ovlaštenih radnika, putem skupštinske Komisije.¹⁰⁶ Na AID i ovlaštena službena lica AID-a primjenjivale su se odredbe Zakona o krivičnom postupku Republike BiH¹⁰⁷ koje se odnose na organe za unutrašnje poslove i ovlaštena službena lica organa za unutrašnje poslove, što ukazuje da je AID imao klasična policijska ovlaštenja. Naime, zakonom je definirano da određeni radnici AID-a u obavljanju određenih poslova i vršenju zadataka imaju posebne dužnosti i prava (ovlaštena službena lica). Ovlašteno službeno lice može biti radnik koji neposredno radi na operativnim poslovima i zadacima i drugi radnici čiji su poslovi, zadaci i odgovornosti u neposrednoj vezi

¹⁰¹ Lučić, Ivica 2001, *Sigurnosno-obavještajne službe u Bosni i Hercegovini*, Zbornik, Svezak 1, pristupljeno: april 2019. g. na www.nsf-journal.hr/Online-Issues/Focus/id/1103/sigurnosno-obavjetajne-slube-u-bosni-i-hercegovini-brzbornik-svezak-1-2001#.XOp3SYgzZ3h

¹⁰² Republika BiH, Predsjedništvo, Pr. Broj: 1901/96, Sarajevo, 12. januar 1996.

¹⁰³ Službeni list RBiH, 17/96.

¹⁰⁴ Čl. 8. Zakona o Agenciji za istraživanje i dokumentaciju („Službeni list RBiH“ br.17/96)

¹⁰⁵ Čl. 6. Zakona o Agenciji za istraživanje i dokumentaciju

¹⁰⁶ Čl. 5. Zakona o Agenciji za istraživanje i dokumentaciju

¹⁰⁷ Službeni list RBiH br. 2/92, 9/92, 16/92 i 13/94

s vršenjem tih poslova i zadataka¹⁰⁸. Naprimjer, ovlašteno službeno lice ima pravo legitimirati lice kada je to potrebno radi izvršenja posla ili zadatka¹⁰⁹, ovlašteno službeno lice ima pravo dovesti ili privesti lice koje su izručili inostrani organi kada je to potrebno radi njegovog predavanja nadležnom organu BiH¹¹⁰, upotrijebiti odgovarajuća sredstva prinude, kao što su: sredstva za nasilno zaustavljanje i sprječavanje vozila i lica, hemijska sredstva, sredstva za vezivanje, fizička snaga i palice, kada je to potrebno radi odbijanja napada na sebe ili drugo lice.¹¹¹

Na teritoriji BiH, nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, djelovale su prethodno navedene obavještajno-bezbjednosne službe: Agencija za istraživanje i dokumentaciju Republike Bosne i Hercegovine (AID), Služba nacionalne sigurnosti Hrvatske republike Herceg-Bosne (SNS) i Obavještajno-bezbjednosna služba Republike Srpske (OBS). Značajan broj pripadnika ovih službi su početkom 1990-ih godina bili su pripadnici SDB-a. Službe su imale suprotstavljene ciljeve i međusobno su djelovale obavještajno i kontraobavještajno, a nacionalna struktura uposlenika ovih službi odražavala je strukturu stanovništva područja sa kojeg djeluje. M. Pajević objašnjava zakonski okvir, te ulogu i mjesto AID-a, SNS-a i OBS-a, te navodi kako na teorijskoj ravni postoje dva shvatanja u pogledu pravnih nasljednika Službe državne bezbjednosti Bosne i Hercegovine. Prema prvom, samo je AID RBiH pravni nasljednik SDB-a BiH, a prema drugom, sve tri službe (AID, SNS i OBS) su pravni nasljednici iz kojih je kasnije formiran jedinstven obavještajni sistem BiH.¹¹²

Članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz reda bošnjačkog i hrvatskog naroda su početkom 1998. godine u Sarajevu omogućili formiranje radne grupe radi pripreme prijedloga organizacije i vođenja federalne službe, koja će obavljati poslove iz tadašnje nadležnosti AID-a. Radna grupa izradila je i početkom februara 1998. godine predala „Prijedlog Organizacije i rukovođenja Federalne službe koja će obavljati sigurnosne i obavještajne poslove“. Bila su to praktična načela na temelju kojih bi se nastavilo s izradom nacrta Zakona, a aktivnosti su obavljene uz pomoć stručnjaka iz SAD-a. Zaključkom Vlade FBiH donesenim na 37. sjednici, održanoj sredinom marta 2000. godine, Federalno ministarstvo pravde zaduženo je da na temelju rasprave o Nacrту zakona o službi uskladi tekst zakona s Ustavom i pravnim sustavom FBiH. Ministarstvo pravde pripremilo je nov tekst Nacrta zakona i o njemu krajem marta 2000. obavijestilo predstavnike AID-a BiH i SNS-a. Oni su istakli da i dalje ostaju kod

¹⁰⁸ Čl. 14. Zakona o Agenciji za istraživanje i dokumentaciju

¹⁰⁹ Čl. 19. Zakona o Agenciji za istraživanje i dokumentaciju

¹¹⁰ Čl. 22. Zakona o Agenciji za istraživanje i dokumentaciju

¹¹¹ Čl. 29. Zakona o Agenciji za istraživanje i dokumentaciju

¹¹² Pajević, Maid 2013, *Savremene obavještajne teorije*, Visoka škola, Mostar, str. 327– 329.

rješenja iz teksta Prijedloga zakona koji je već razmatran u oba doma Parlamenta BiH i na koji nije bilo primjedbi. Federalno ministarstvo pravde je zatim uputilo Vladi FBiH novi tekst Nacrtu zakona koji je usaglašen s Ustavom FBiH. Direktor AID-a uputio je premijeru Vlade FBiH i njegovom zamjeniku dopis¹¹³, u kojem naglašava da i SNS i AID odlučno podržavaju Nacrt zakona, koji je razmatran na 37. Sjednici Vlade Federacije, jer je taj tekst maksimalno usaglašen, pa traži da se Nacrt zakona uvrsti na prvu narednu sjednicu Vlade, kako bi što prije došao Parlamentu Federacije BiH na razmatranje.

Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj službi Federacije Bosne i Hercegovine stupio je na snagu 2002. godine¹¹⁴, osnovana je Obavještajno-sigurnosna služba Federacije Bosne i Hercegovine, u javnosti poznatija kao FOSS. Ova služba je nastala kao rezultat reforme obavještajno-bezbjednosnog sektora u Federaciji BiH, na način da su SNS i AID objedinjene u jednu službu. Do formiranja FOSS-a, u BiH su djelovala tri suprotstavljeni obavještajni sistema, svaki s dijametralno različitim ciljevima i viđenjem Bosne i Hercegovine u budućnosti. Nakon spajanja AID-a i SNS-a u zajedničku službu – FOSS, taj broj je sведен na dvije službe u jednoj državi. To je bio još jedan od paradoksa u BiH, jer su i nakon sprovedene reforme na jednom djelu teritorije države, unutar nje još uvijek egzistirale dvije suprotstavljeni obavještajni službi, koje su imale različite interese i ciljeve koji su definirali entitetski politički vrhovi. Obavještajno-sigurnosna služba Federacije Bosne i Hercegovine djelovala je do 2004. godine, kada je uspostavljena jedinstvena obavještajno-bezbjednosna agencija s nadležnostima na čitavom teritoriju Bosne i Hercegovine.

U formiranju jedinstvenog obavještajno-bezbjednosnog sektora, značajnu ulogu imao je Ured visokog predstavnika (OHR), odnosno Jeremy John Durham Ashdown. Profesor S. Turčalo navodi¹¹⁵ da se širi prostor za angažman visokog predstavnika u reformi bezbjednosnog sektora otvara 2002. godine otkrivanjem umiješanosti vlasti Republike Srpske u izvoz oružja Iraku (*suprotno Rezoluciji UN-a vezano za zabranu izvoza naoružanja i vojne opreme pomenutoj zemlji*) proizvedenog u fabirici „Orao“ iz Bijeljine, a slična afera objelodanjena je i u Federaciji. Ovo je bio povod da OHR ukine Vrhovni vojni savjet Republike Srpske te izvrši pritisak na tadašnjeg srpskog člana Predsjedništva BiH Mirka Šarovića, da podnese ostavku zajedno s ministrom odbrane Republike Srpske i načelnikom Glavnog štaba Vojske Republike Srpske. Usljedila je afera prisluškivanja međunarodnih i

¹¹³ AID, Pr.Broj: K-2477, Sarajevo, 21. 4. 2000. g.

¹¹⁴ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj službi Federacije BiH usvojen je od strane Predstavničkog doma i Doma naroda Parlamenta Federacije BiH, a stupio je na snagu objavom u Službenim novinama FBiH, br. 23/02 (7. 6. 2002. g.)

¹¹⁵ Turčalo, Sead, *Međunarodna zajednica – teorijska razmatranja i problemi definiranja*, Magistarski rad, Sarajevo.

federalnih zvaničnika od strane obavještajne službe Republike Srpske te je Visoki predstavnik Ashdown odlučio da jedan od pet ključnih zadataka u njegovom prvobitnom Planu implementacije misije bude uspostava civilne komande i kontrole nad oružanim snagama na državnom nivou, te reforma bezbjednosnog sektora. U realizaciji navedenog, visoki predstavnik je 2003. godine, između ostalih, uspostavio i Komisiju za reformu obavještajnih službi¹¹⁶, koja je imala zadatak da izradi zakonski okvir kojim će se omogućiti integracija ovih struktura na državnom nivou. Vijeće ministara je odlagalo slanje prijedloga Zakona o obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine koji je izradila Komisija, Parlamentu BiH, te je to 17. decembra 2003. godine učinio visoki predstavnik.

¹¹⁶ S. Turčalo je stava da je komisijski rad bio primjer za Ashdownov rastući soft pristup, formiranjem domaćih tijela sastavljenih od političkih predstavnika i eksperata pod međunarodnim predsjedavanjem. Ovaj model je bio primijenjen na sve ključne reformske oblasti za koje je Ashdown smatrao da će izvesti „BiH na put koji nepovratno vodi prema državnosti i pripadnosti Evropi”, uključujući reformu odbrane, reformu obavještajnog sektora, osiguranje finansijske održivosti države reformom indirektnih poreza, reintegraciju Grada Mostara.

5. OBAVJEŠTAJNO-SIGURNOSNA / BEZBJEDNOSNA AGENCIJA BOSNE I HERCEGOVINE (OSA / OBA BIH)

5.1 Nastanak i uloga Obavještajno-sigurnosne agencije BiH

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine je 22. marta 2004. godine usvojila Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine. Zakon je stupio na snagu osmog dana od dana objavljivanja u Službenom glasniku BiH br. 12 od 14. aprila 2004. godine, a Agencija je počela sa radom 01. juna 2004. godine. Donošenjem ovoga Zakona prestale su postojati entitetske službe: Obavještajno-bezbjednosna služba Republike Srpske (OBS) i Obavještajno-sigurnosna služba Federacije Bosne i Hercegovine (FOSS). Kao podsistem državnog sistema bezbjednosti osnovana je civilna obavještajno-sigurnosna institucija, pod imenom Obavještajno-sigurnosna / bezbjednosna agencija Bosne i Hercegovine ili skraćeno OSA / OBA BiH.

Zakonom je definirano da je Agencija odgovorna za prikupljanje, analiziranje i distribuiranje obavještajnih podataka u cilju zaštite bezbjednosti, uključujući suverenitet, teritorijalni integritet i ustavni poredak Bosne i Hercegovine.

Agencija obavlja svoj rad u skladu s odredbama Ustava Bosne i Hercegovine, Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine, te drugim bh. zakonima koji čine pravni okvir¹¹⁷ za njeno djelovanje, zatim međunarodnim pravnim aktima kao što je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenih protokola, te drugim međunarodnim ugovorima i sporazumima koje je BiH potpisala ili im je pristupila, kao i određenom broju internih podzakonskih akata / pravilnika i odluka koje definišu i regulišu specifične oblasti, kao što je način rukovođenja unutar Agencije, ovlaštenja, odgovornosti zaposlenih i dr.

¹¹⁷ Zakon o zaštiti tajnih podataka, Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH, Krivični zakon BiH, Zakon o radu u institucijama BiH, Zakon o platama i naknadama u institucijama BiH, Zakon o upravi u institucijama BiH, Zakon o upravnom postupku, Zakon o upravnim sporovima BiH, Zakon o strancima, Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu, Zakon o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga, Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, Zakon o kontroli kretanja oružja i vojne opreme, Zakon o zaštiti lica koja prijavljuju korupciju u institucijama BiH, Zakon o javnim nabavkama BiH, Zakon o pečatu institucija BiH, Zakon o sukobu interesa u institucijama BiH, Zakon o arhivskoj građi i arhivu BiH, Zakon o finansiranju institucija BiH, Zakon o obligacionim odnosima, Jedinstvena pravila za izradu pravnih propisa u institucijama BiH i dr.

Shodno Zakonu o OSA BiH „Agencija je odgovorna za prikupljanje obavještajnih podataka u vezi sa prijetnjama po bezbjednost Bosne i Hercegovine, kako unutar tako i van Bosne i Hercegovine, njihovo analiziranje i prenošenje ovlaštenim funkcionerima i tijelima, kao i za prikupljanje, analiziranje i prenošenje obavještajnih podataka s ciljem pružanja pomoći ovlaštenim službenim licima kako je definirano Zakonima o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, te ostalim nadležnim tijelima u Bosni i Hercegovini kada je to potrebno radi suzbijanja prijetnji po bezbjednost Bosne i Hercegovine (prijetnje suverenitetu, teritorijalnom integritetu, ustavnom poretku i osnovama ekonomске stabilnosti Bosne i Hercegovine)“.

Pored pitanja bezbjednosti, Agencija treba da se bavi i globalnim prijetnjama, kao što su: terorizam, uključujući međunarodni terorizam; špijunaža usmjerena protiv Bosne i Hercegovine; sabotaža usmjerena protiv vitalne nacionalne infrastrukture; organizirani kriminal kao što su trgovina drogama, oružjem i ljudima, nezakonita međunarodna proizvodnja oružja za masovno uništenje ili njihovih komponenti kao i materijala i uređaja koji su potrebni za njihovu proizvodnju; nezakonita trgovina proizvodima i tehnologijama koje su pod međunarodnom kontrolom, potom radnje kažnjive po međunarodnom humanitarnom pravu i djela organiziranog nasilja ili zastrašivanja nacionalnih ili vjerskih grupa u Bosni i Hercegovini.

Obavještajno-sigurnosna / bezbjednosna agencija Bosne i Hercegovine „vrši razmjenu obavještajnih podataka i ostvaruje druge oblike saradnje s obavještajnim i bezbjednosnim službama u drugim državama i drugim stranim i međunarodnim institucijama; koristi svoja operativna sredstva i metode u cilju pružanja zaštite institucijama i objektima na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine, te diplomatskim misijama Bosne i Hercegovine u inostranstvu, kao i prilikom državnih posjeta i drugih događaja, kako to odrede predsjedavajući Savjeta ili generalni direktor; dostavlja podatke Međunarodnom krivičnom tribunalom za zločine na teritoriji bivše Jugoslavije; sprovodi bezbjednosnu provjeru lica koja se prijave za posao u Agenciji, ili lica koja mogu biti izvor Agenciji, u cilju određivanja stepena njihove odgovornosti i povjerljivosti, kao i onih lica koje traže državljanstvo Bosne i Hercegovine; odgovara za sprovođenje bezbjednosnih provjera i ostalih aktivnosti koje su joj date u nadležnost Zakonom o zaštiti tajnih podataka; prikuplja strateške vojne podatke i obavlja protivobavještajne aktivnosti kako je propisano Zakonom o odbrani Bosne i Hercegovine“.

Djelokrug rada Agencije dosta je opsežan i širok, jer su objedinjena obavještajna i bezbjednosna funkcija djelovanja, što se u svijetu pokazalo kao jedno od efikasnijih i

praktičnijih rješenja posebno kada su u pitanju obavještajni sistemi manjih država, prvenstveno u cilju očuvanja resursa i izbjegavanja dupliranja aktivnosti. Stoga, prema Zakonu o OSA BiH, na teritoriji Bosne i Hercegovine ne mogu se osnivati niti djelovati nikakve druge civilne obavještajno-bezbjednosne strukture.

5.2 Mjesto OSA-e BiH u obavještajno-bezbjednosnom sistemu Bosne i Hercegovine

5.2.1 Sektor bezbjednosti BiH

Ukoliko se odvojeno posmatraju obavještajni i bezbjednosni sistem Bosne i Hercegovine, evidentno je da je bezbjednosni sistem države sam po sebi veoma složen i kompleksan, a jedan od primarnih razloga tome je veliki broj ministarstva unutrašnjih poslova: u entitetu RS djeluje MUP RS-a s Upravom policije i centrima javne bezbjednosti. U FBiH djeluje MUP Federacije BiH, kao i deset MUP-ova kantona. U Distriktu Brčko djeluje Policija Brčko Distrikta BiH, a na nivou države, pored Obavještajno-sigurnosne agencije BiH, sistem bezbjednosti čine i Ministarstvo odbrane u sastavu kojeg su i Oružane snage BiH, te Ministarstvo bezbjednosti BiH, u čijem sastavu su: Državna agencija za istrage i zaštitu, Granična policija, Direkcija za koordinaciju policijskih tijela, Služba za poslove sa strancima, Agencija za policijsku podršku, Agencija za forenzička ispitivanja i vještačenja te Agencija za školovanje i stručno usavršavanje kadrova¹¹⁸. Tužilaštvo BiH i Sud BiH su institucije na koje se sistem bezbjednosti oslanja i s kojima blisko sarađuje.

Prema S. Đukiću, institucije i snage sistema bezbjednosti Bosne i Hercegovine ograničenog su kapaciteta i podijeljenih nadležnosti, te kao takve ne pružaju adekvatan odgovor na aktualne bezbjednosne izazove, rizike i prijetnje. U postojećem obliku, one predstavljaju svojevrstan balans između postojećeg državnog uređenja, evroatlantskih integracijskih zahtjeva i definiranih potreba države¹¹⁹. U tom kontekstu, prikladno je iznijeti i Abazovićev stav: „Što je jedna država neorganizirana, utoliko je kriminal organiziraniji“¹²⁰.

Upravo iz prethodno navedenih razloga, reforma obavještajnog sektora kojom je uspostavljena jedinstvena civilna Obavještajno-sigurnosna agencija, po uzoru na slične

¹¹⁸ Navedene institucije su uspostavljene kao upravne organizacije Ministarstva sigurnosti BiH s operativnom samostalnošću.

¹¹⁹ Đukić, Siniša 2017, *Obavještajne službe i obavještajni rad*, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, str. 102.

¹²⁰ Abazović, Mirsad 2008, *Ogledi o bosanskohercegovačkoj zbilji*, DES, Sarajevo str. 53.

savremene agencije u svijetu, s nadležnostima na čitavom teritoriju BiH, bila je krucijalna kako bi se što adekvatnije i efikasnije odgovorilo na savremene bezbjednosne prijetnje.

Ukoliko bi unutar samog bezbjednosnog sektora došlo do promjena zakonskih rješenja kojima bi se konsolidirale policijske agencije, odnosno kako bi se smanjio njihov broj, kao što je to 2004. godine bio slučaj s obavještajnim sektorom, u značajnoj mjeri bi se otklonile poteškoće u koordinaciji ovako velikog broja agencija i različitost zakonskih okvira koji definiraju nadležnosti pojedinih institucija, što za posljedicu ponekad ima i nepravovremenu razmjenu informacija, a što opet direktno utječe na rascjepkanost sistema bezbjednosti te ga čini ranjivim prema aktualnim bezbjednosnim prijetnjama. Međutim, s obzirom na dugogodišnji pasivni pristup OHR-a, koji nekorištenjem Bonskih ovlasti „nastoji da odgovornost prebací na domaće vlasti¹²¹“, te na nepromjenjive stavove zvaničnika iz bh. entiteta RS-a koji su uopćeno protiv izmjena bilo kakvih entitetskih nadležnosti¹²² u korist državnih, malo je vjerovatno da će u skorijem periodu doći do objedinjavanja policijskih agencija u Bosni i Hercegovini, iako bi to značajno ojačalo sistem bezbjednosti. Kao realna i trenutno jedina moguća opcija je poboljšanje i intenziviranje saradnje među svim subjektima u borbi protiv terorizma i organiziranog kriminala na način da se ista kontinuirano unapređuje, prvenstveno na polju blagovremene razmjene informacija te kvantitativnom i kvalitativnom intenziviranju i koordinaciji zajedničkih aktivnosti.

5.2.2 *Obavještajno-bezbjednosni sektor BiH*

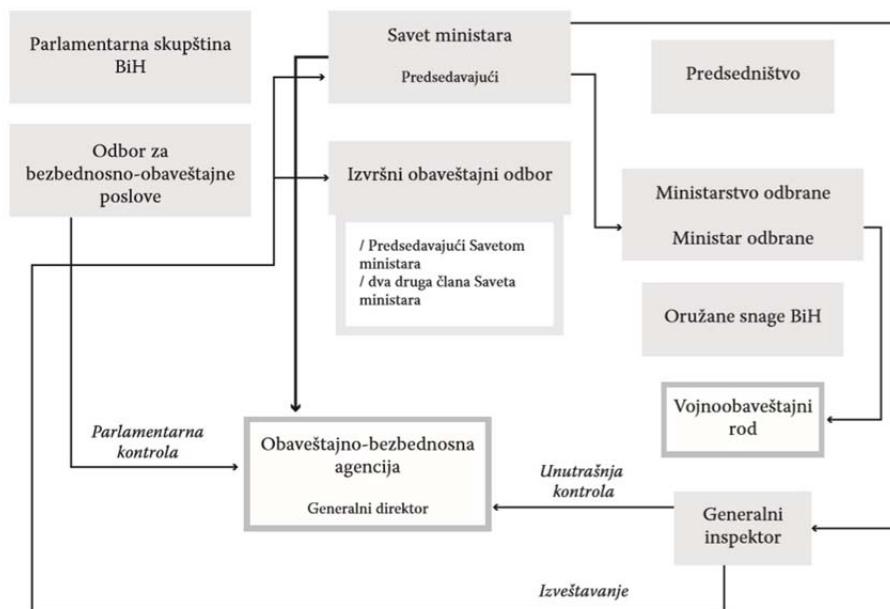
Za razliku od prethodno navedenih bezbjednosnih agencija, čiji je rad u manjoj ili većoj mjeri direktno vezan za jedno od brojnih ministarstava u državi (uključujući entitetska i kantonalna ministarstva), OSA BiH je samostalna upravna organizacija, što znači da nije dio niti jednog ministarstva u BiH. Shodno Zakonu o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, Agencijom rukovodi Generalni direktor, a aktivnosti OSA-e BiH koordinira Predsjedavajući Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, koji daje opće smjernice u pogledu bezbjednosno-obavještajne politike. Predsjedavajući Vijeća ministara BiH snosi političku odgovornost za rad Agencije. Prilikom izvršavanja svojih dužnosti u skladu s članom 10. Zakona, uzima u obzir stavove Izvršnog obavještajnog odbora i Vijeća ministara kao cjeline. Generalnog direktora i zamjenika generalnog direktora imenuje i razrješava dužnosti Vijeće ministara, na prijedlog predsjedavajućeg VM, i u konsultaciji sa članovima Predsjedništva BiH, Izvršnog

¹²¹ Intervju sa prvim zamjenikom visokog predstavnika Dennisom Hearnom, pristupljeno: april 2019. g. na www.ohr.int/?p=98887

¹²² Sve su češće izjave zvaničnika iz RS-a u kojima se iznose stavovi da će „vratiti RS-u oduzete nadležnosti, te da BiH treba da ima samo one nadležnosti koje su joj date Ustavom“.

odbora i Sigurnosno-obavještajne komisije. Finansijska sredstva za rad Agencije u cjelini se osiguravaju iz državnog budžeta, u skladu sa zakonom koji regulira Trezor institucija Bosne i Hercegovine. Predsjedavajući Vijeća ministara podnosi Predsjedništvu i Parlamentarnoj skupštini izvještaj o aktivnostima Agencije.

Iako je reformski proces u oblasti nacionalne bezbjednosti Bosne i Hercegovine kompletiran s formiranjem jedinstvene Obavještano-sigurnosne / bezbjednosne agencije, brojni teroristički i drugi napadi u pojedinim državama u svijetu ukazali su na kontinuiranu potrebu preispitivanja obavještajno-bezbjednosnog sektora, ali gotovo po pravilu, uvijek u pravcu jačanja, a ne slabljenja istog. Imajući u vidu navedeno, evidentno je da bi dodatno raščlanjivanje ovog sektora na način stvaranja novih obavještajnih službi na teritoriji BiH, koje bi s obzirom na aktuelni društveno-politički kontekst, vjerovatno imale etnički prefiks, veoma zakompliciralo bezbjednosnu situaciju, te umanjilo efikasnost cijelokupnog sistema prilikom odgovora na aktuelne bezbjednosne izazove, rizike i prijetnje. Abazović navodi da su uz izvjesne, ali primjetne elemente unutrašnjeg djelatnog diletantizma u praksi organiziranja društva i države, prema Bosni i Hercegovini još relativno snažno usmjerene aktivnosti određenih domicilnih i izvanjskih subjekata različitog političkog i ideološkog habitusa s ciljem da ju se drži nestabilnom, a u smislu samoodrživosti i samoopstojnosti upitnom pa samim tim i neperspektivnom¹²³.

Shema pozicije OSA-e Bosne i Hercegovine¹²⁴

¹²³ Abazović, Mirsad 2008, *Ogledi o bosanskohercegovačkoj zbilji*, DES, Sarajevo str. 47.

¹²⁴ Stefanović, Andrej 2016, *Zakonska uređenost službi bezbednosti na zapadnom Balkanu: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Albanija, Makedonija i Kosovo*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str. 21

U kontekstu preciziranja mesta i uloge Obavještajno-sigurnosne agencije BiH bitno je spomenuti član 67. Zakona o OSA BiH u kojem se navodi se da Obavještajno-sigurnosna / bezbjednosna agencija BiH i sve institucije u državi “obavezne su međusobno sarađivati i pomagati jedni drugima u obavljanju svojih dužnosti”. Također, u članu 74. tačka b) navodi se da Agencija ima ovlaštenja da prikuplja informacije od drugih tijela i institucija u BiH, koje su *dužne da udovolje zahtjevima Agencije* osim u slučajevima kada im je to izričito zabranjeno zakonom, što je rijetko kada slučaj. S obzirom da Agencija nema policijskih ovlaštenja, samim tim ni izvršne ovlasti, ona bez saradnje sa drugim institucijama i tjerima ne može samostalno ispuniti sve svoje zakonske obaveze. Shodno tome, Agencija ostvaruje kontinuiranu saradnju, kako sa institucijama u BiH, tako i sa međunarodnim partnerima. Saradnja se može odvijati na bilateralnoj i multilateralnoj osnovi s obzirom na međunarodne izazove poput terorizma i međunarodnog organizovanog kriminala.

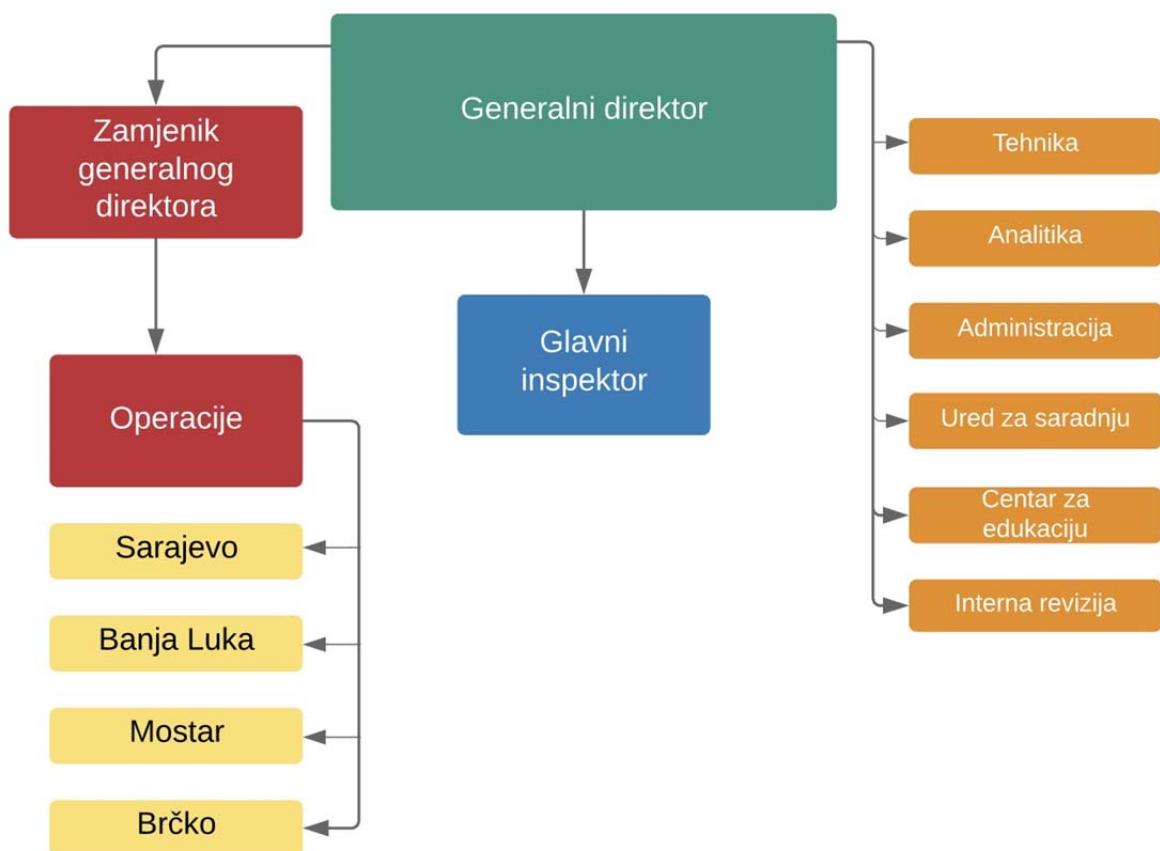
Porast i brutalnost terorističkih napada, te aktivnosti dobro organiziranih međunarodnih kriminalnih grupa čiji se profit mjeri desetinama i stotinama miliona dolara, uvjetovale su većinu zemalja da u pojačanoj mjeri poduzmu aktivnosti izmjene zakonskih propisa koji reguliraju materiju. Ovi procesi gotovo po pravilu podrazumijevaju poboljšanje uvjeta rada, povećanje materijalnih i ljudskih resursa, te davanje širih ovlaštenja službama kako bi im se pomoglo u efikasnom suprotstavljanju savremenim bezbjednosnim prijetnjama, što u konačnici po automatizmu rezultira i većim nivoom bezbjednosti. OSA BiH, shodno objektivnim mogućnostima, potrebama i problemima s kojima se susreće, u kontinuitetu nastoji jačati svoje kapacitete na svim poljima.

5.3 Aktivnosti OSA-e BiH i saradnja s domaćim i međunarodnim institucijama

Od svoga osnivanja, Obavještajno-sigurnosna agencija BiH ima značajno mjesto u Bosni i Hercegovini i regionu, da u saradnji s ostalim institucijama iz sistema bezbjednosti, shodno važećem zakonskom okviru i nadležnostima koje su precizirali međunarodni i domaći pravni eksperti, koji su ovu instituciju smjestili u sami epicentar unutrašnjih, regionalnih i svjetskih napora, adekvatno odgovori u borbi protiv terorizma, organiziranog kriminala i drugih bezbjednosnih izazova, rizika i prijetnji.

Abazović smatra da terorizam kao suvremena krajnje negativna datost ne zaobilazi nikoga pa ni Bosnu i Hercegovinu i to kako s aspekta međunarodnog tako i s aspekta

unutrašnjeg terorizma ili pak oba u interaktivnom smislu¹²⁵. Obavještajno-sigurnosna agencija BiH se morala prilagoditi novim nekonvencionalnim bezbjednosnim izazovima, rizicima i prijetnjama, kako bi uspješno djelovala preventivno, što čini i srž postojanja obavještajne službe. Institucije Bosne i Hercegovine su prepoznale potencijalne opasnosti od savremenih bezbjednosnih prijetnji, ali niti jedna država samostalno i bez saradnje s drugima ne može se adekvatno suprotstaviti međunarodnom terorizmu i organiziranom kriminalu.

Unutrašnja shema OSA-e BiH

Obavještajno-sigurnosna agencija BiH u svom radu uglavnom koristi metode rada koje upotrebljavaju i druge savremene obavještajne službe demokratskih zemalja. Zakonom o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH indirektno su navedene metode rada (načini prikupljanja podataka) ove agencije, koje se, između ostalog, koriste i u efikasnom suprotstavljanju terorizmu i organiziranom kriminalu. Tako je precizirano da tokom operacija čije je provođenje odobrio Generalni direktor, Agencija ima ovlaštenja da prikuplja informacije: iz svih javno raspoloživih izvora; od drugih tijela i institucija u Bosni i Hercegovini, neposrednim pristupom bazi podataka; mjerama fizičkog praćenja na javnim

¹²⁵ Ibid.

mjestima (tj. namjensko i sistematsko posmatranje i ciljem prikupljanja informacija o konkretnim pitanjima koja se tiču lica ili objekata za koje se osnovano smatra da su uključeni u bilo koje aktivnosti koje spadaju u djelokrug odgovornosti Agencije); mjerama praćenja na mjestima koja nemaju javni karakter; mjerama pretresa pokretne i nepokretne imovine; mjerama praćenja elektronskih medija; upotrebom drugih izvora za koje se vjeruje da bi mogli obezbijediti informacije koje su potrebne Agenciji. Prema navedenom zakonu, Obavještajno-sigurnosna agencija BiH nema policijska ovlaštenja, odgovara Predsjedavajućem Vijeća ministara BiH, i nije faktor prikupljanja dokaza¹²⁶. OSA BiH u suzbijanju i borbi protiv savremenih bezbjednosnih prijetnji, shodno svojim nadležnostima, pruža asistenciju svim relevantnim institucijama prilikom vršenja njihovih dužnosti. Uloga Agencije u obavještajno-sigurnosnom sektoru BiH je specifična, jer se bezbjednosno-interesantni podaci i saznanja koja je Agencija prikupila, ne mogu koristiti kao dokaz u krivičnom postupku. Svi dokumenti Agencije koji se odnose na prijetnje po sigurnost su zaštićeni stepenom tajnosti, te se ustupaju shodno principu "potrebno da zna". Obavještajno-sigurnosna agencija BiH, u kontinuitetu vrši osposobljavanje i obučavanje svojih uposlenika kako bi stekli potrebna znanja i vještine u sprovođenju svojih zakonom propisanih dužnosti, odnosno kako bi bili u mogućnosti što adekvatnije odgovoriti u prevenciji i borbi protiv savremenih bezbjednosnih prijetnji. Agencija povremeno organizira obuke, koje pored pripadnika Agencije, pohađaju i pripadnici policijskih agencija i drugih institucija.

Pojedini teoretičari su mišljenja kako detaljni zakonski (javno dostupni) propisi koji reguliraju rad službi mogu ugroziti tajnost njihova djelovanja, smanjiti njihovu učinkovitost te u krajnjoj liniji dovesti do toga da država ostane bez njihovih usluga i bez zaštite koju službe pružaju. Domišljanović i Žunec navode da taj prigovor ne стоји¹²⁷, jer su elementarne i standardne metode i sredstva rada obavještajno-bezbjednosnih službi, primjerice prisluškivanje telefona, ionako poznate i o tome postoji opsežna literatura koja je javno dostupna. S druge strane, tajnost djelovanja službe ne temelji se na primjeni metoda i sredstava kao takvih, nego na njihovoj primjeni u konkretnim slučajevima i operacijama. Da službe prisluškuju telefone poznata je stvar i ne predstavlja nikakvu tajnu, ali da služba prisluškuje telefon konkretne osobe predstavlja podatak najvišeg stepena tajnosti, s obzirom na to da od toga može zavisiti hoće li služba spriječiti kriminalce, teroriste u njihovim naumima ili neće, te hoće li biti žrtava.

¹²⁶ Agencija ustupa saznanja o prijetnjama po bezbjednost, koje su definisane u čl. 5. Zakona o OSA/OBA BiH.

¹²⁷ Žunec, Ozren i Domišljanović, Darko 2000, *Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 151.

Agencija, u cilju što adekvatnije i efikasnije borbe protiv savremenih bezbjednosnih prijetnji, kontinuirano razmjenjuje operativne podatke sa partnerskim službama i drugim međunarodnim institucijama, pri tome vodeći računa da se ista odvija shodno visokim standardima i principima uz strogo poštivanje propisa koji regulišu ovo pitanje. O rezultatima OSA-e BiH u borbi protiv terorizma govori podatak da je u decembru 2005. godine Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, od strane Sjedinjenih Američkih Država, dodijeljeno odlikovanje za doprinos u borbi protiv terorizma. Ovo priznanje je rezultat odgovornog i profesionalnog rada pripadnika Agencije, koji su za godinu i po dana od osnivanja, u organizacionom i funkcionalnom smislu, uspjeli uspostaviti modernu službu koja je u stanju odgovoriti najsloženijim poslovima u antiterorističkim i aktivnostima suzbijanja i presijecanja organiziranog kriminala u Bosni i Hercegovini i regionu. Priznanje koje je dodijeljeno Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH je i najveće priznanje koje jedna služba može dobiti od Sjedinjenih Američkih Država, i ujedno priznanje i za Bosnu i Hercegovinu i njene reformske napore da se u svim segmentima, pa i u obavještajno-bezbjednosnom, uključi i približi evropskim i svjetskim integracionim procesima.

Također, da se ove i druge aktivnosti Agencije sprovode efikasno i u kontinuitetu, potvrđuje i plaketa koju su predstavnici Federal Bureau of Investigation (FBI) u januaru 2018. godine u sjedištu OSA-e BiH uručili generalnom direktoru Osmanu Mehmedagiću i iskazali zadovoljstvo na dosadašnjoj izuzetno profesionalnoj i korektnoj partnerskoj saradnji između ove dvije institucije. Još jedan važan i vidljiv pokazatelj dobre saradnje između bh. i američke obavještajne službe su i učestale posjete rukovodilaca Centralne obavještajne agencije (CIA) sjedištu OSA-e BiH. U skorijem periodu, Bosnu i Hercegovinu su posjetili bivši direktor CIA-e John Brennan¹²⁸, kao i aktualni zamjenik direktora Vaughn Bishop¹²⁹. Oba rukovodioca CIA-e su izrazili podršku u suprotstavljanju svim sigurnosnim izazovima i prijetnjama.

¹²⁸ John Brennan je u Sarajevu boravio u aprilu 2016. godine, a na čelu CIA-e nalazio se od 2013. do 2017. godine. Brennan je u svojoj karijeri svjedočio brojnim važnim događajima u američkoj i svjetskoj historiji, kao što su teroristički napad 11. septembra 2001, Arapsko proljeće, lociranja i akcija protiv Osame Bin Ladena i dr. Nakon sastanka rukovodilaca OSA-e i CIA-e, iskazano je obostrano zadovoljstvo partnerstvom dviju agencija, te je dogovorena još intenzivnija saradnja po svim pitanjima od zajedničkog interesa.

¹²⁹ Vaughn Bishop je krajem aprila 2019. godine boravio u Sarajevu. Bishop je od 1981. do 2011. godine bio pripadnik CIA-e, kada se penzionisao. Međutim, četiri godine kasnije vratio se u službu, te je od 2018. godine zamjenik direktora.

5.4 Zakonska utemeljenost posebnih ovlaštenja OSA-e BiH

Obavještajne informacije, u pojedinim slučajevima, iako ukazuju na nosioce terorističkog ili kriminalnog djelovanja, istovremeno ne predstavljaju dokaz u krivičnom postupku. Takve informacije, same po sebi često nisu dovoljne da se podigne optužnica, prvenstveno jer su informacije korištene u pravosudnim procesima u procesnom smislu uglavnom drugačije tretirane od onih koje su prikupljene od strane obavještajnih službi. Ova vrsta informacija prikuplja se specifičnim metodama i sredstvima, a i na drugačiji način se analizira i distribuira.

Pretpostavka da posebna ovlaštenja kojima se obavještajno-sigurnosne službe koriste moraju imati utemeljenje u zakonu je u potpunosti ispoštovana kada je riječ o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH. Naime, Zakonom o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH je regulirano da je za primjenu dijela posebnih ovlaštenja potrebno odobrenje generalnog direktora Agencije, dok je za ostala posebna ovlaštenja potrebno odobrenje predsjednika Suda BiH.

Mjere tajnog prikupljanja informacija za koje je potrebno odobrenje Generalnog direktora su: prikupljanje informacija držeći u tajnosti razloge za prikupljanje istih zbog njihove bezbjednosne prirode; uspostavljanje tajnih kontakata s fizičkim licima; uspostavljanje i korištenje informacionih sistema koji unapređuju prikupljanje podataka; korištenje oblika operativnih obmana koji ne uzrokuju fizičke povrede niti narušavaju zdravlje; pripremanje i korištenje tajnih dokumenta za zaštitu zaposlenih u Agenciji i fizičkih lica koje s njima sarađuju, kao i za prikrivanje bezbjednosne prirode svrhe same operacije; osnivanje i održavanje privremene organizacije radi prikupljanja tajnih podataka; raspoređivanje zaposlenih da rade kao tajni agenti u institucijama i tijelima.

Mjere tajnog prikupljanja podataka za koje je potrebno odobrenje predsjednika Suda BiH su: praćenje na mjestima koje nemaju javni karakter; praćenje komunikacija putem telekomunikacijskih i drugih elektronskih uređaja; pretres imovine bez pristanka vlasnika ili lica koja privremeno zauzima tu imovinu. Sudsko odobrenje (Nalog Suda BiH) jedino može dati predsjednik Suda Bosne i Hercegovine ili sudija Suda Bosne i Hercegovine kojeg je odredio predsjednik Suda Bosne i Hercegovine.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U Ustavu Bosne i Hercegovine, tačnije u članu III. tačka 5, definirano je „*Bosna i Hercegovina će preuzeti nadležnosti u onim stvarima... koje su potrebne za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine, u skladu s podjelom nadležnosti među institucijama Bosne i Hercegovine. Dodatne institucije mogu biti uspostavljene prema potrebi za vršenje ovih nadležnosti.*“ Masleša je konstatirao da su naznačenim odredbama Ustava otvorene široke mogućnosti koje impliciraju obrazovanje bezbjednosnih i drugih zaštitnih mehanizama koji egzistiraju i ostvaruju svoju funkciju u svim modernim demokratskim državama, s osnovnim ciljem zaštite njihovih temeljnih vrijednosti od svih oblika vanjskog i unutrašnjeg ugrožavanja. Sve države koje se nalaze u procesu tranzicije, nastojale su da poseban značaj poklone upravo redefiniranju bezbjednosne politike i strategije, te uspostavi adekvatnih institucionalnih policijskih, obavještajno-bezbjednosnih i ostalih zaštitnih mehanizama koji će se u novonastalim prilikama moći nositi sa svim oblicima devijantnih ponašanja. Organizacione, kadrovske, tehničko-tehnološke, operativno-stručne i ostale pripreme (koje su sprovedene do 2001. godine) nisu rezultirale ostvarenju poželjne bezbjednosne klime koja je neophodna za odvijanje svih ostalih društvenih tokova¹³⁰, sve do 2004. godine, kada je formirana Obavještajno-sigurnosna agencija BiH.

Za razvoj i reformu obavještajno-bezbjednosnog sistema Bosne i Hercegovine presudno je bilo više faktora: pravno, političko i društveno nasljeđe službi bezbjednosti SFRJ, ratna dejstva kao i veoma specifično državno uređenje. Dejtonskim mirovnim sporazumom obavještajno-bezbjednosni sistem ostao je na entitetskom nivou, uključujući policijske strukture, oružane snage i obavještajne službe. Tokom naredne decenije sistem bezbjednosti u Bosni i Hercegovini trpio je izmjene, a reforma obavještajnih službi utvrđena je kao jedan od ključnih uvjeta za početak pregovora Bosne i Hercegovine sa Evropskom unijom o sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju.

Vrijeme je pokazalo da je „trojna“ obavještajno-bezbjednosna struktura (AID, SNS i OBS), a zatim i „dvojna“ (FOSS i OBS), koja je djelovala sve do 2004. godine, bila podložna deformacijama u vlastitoj djelatnosti kao i da je na direktni način pohranjivala relikte prošlosti. Sam po sebi, broj službi u našoj državi do formiranja OSA-e BiH bio je prevelik, s obzirom na malu zemlju kao što je Bosna i Hercegovina. Međutim, daleko veći problem

¹³⁰ Masleša, Ramo 2001, *Teorije i sistemi sigurnosti*, Magistrat, Sarajevo, str. 657.

predstavljali su dijametalno suprotstavljeni interesi i ciljevi entitetskih obavještajnih službi, te činjenice da je nadzor nad tim službama, osobito od strane zakonodavne vlasti bio rudimentaran.

Danas, kada je obavještajna struktura postavljena na svoje mjesto, sa zadacima da svojim profesionalnim obavještajnim potencijalom, odnosno sredstvima i metodama otkriva i sprečava djelatnost nosilaca savremenih bezbjednosnih prijetnji i izazova, značajno se mijenja odnos tužilaštva, sudske, zakonodavne i izvrše vlasti, ali i građana prema bh. obavještajnoj službi. Navedeni su subjekti sve više svjesni, u afirmativnom kontekstu, uloge i preventivnih mogućnosti obavještajne službe u zaštiti integriteta i interesa države i svih njenih građana.

Profesor Ibrahimagić navodi kako, s obzirom na to da Bosna i Hercegovina ima dugu historijsku i političku tradiciju regionalnog organiziranja, njoj najbolje odgovara da bude uređena kao federacija županija ili kantona na cijelom svom međunarodnopravno priznatom prostoru, bez nacionalnih predznaka. Stoga sadašnju podjelu na entitete treba razumjeti kao prolazno stanje. Pojam Bosne kao društva i države u sebi podrazumijeva etnički i vjerski izmiješano stanovništvo na cijelom njenom državnom teritoriju, uz puno poštivanje nacionalnih, građanskih i ljudskih sloboda i prava. Bez toga, to nije Bosna kakvu historija poznaje¹³¹. S navedenim Ibrahimagićevim stavom, može se povući i paralela kada je u pitanju i bh. obavještajna služba. Samo jedinstvena, snažna, efikasna i profesionalna obavještajno-bezbjednosna služba, kakva i jeste Obavještajno-bezbjednosna agencija Bosne i Hercegovine, formirana po najvišim demokratskim profesionalnim i zakonskim standardima, s nadležnostima na čitavom teritoriju Bosne i Hercegovine, u kojoj su uposleni obrazovani i stručni građani svih vjerskih i etničkih pripadnosti koji žive u njoj, pod kontrolom civilne, sekularne, demokratske državne vlasti, od krucijalne je važnosti za opstanak same države, te dobrobiti i bezbjednosti svih njenih građana.

Snažna i profesionalna služba je znak suvereniteta svake zemlje, pa i Bosne i Hercegovine. Samo ovakva služba može biti aktivan učesnik i relevantan partner sličnim evropskim i svjetskim službama u otkrivanju i suprotstavljanju svim savremenim globalnim prijetnjama, te prijetnjama po bezbjednost Bosne i Hercegovine i svih njenih građana, što nije bio slučaj u postkonfliktnoj BiH u kojoj su egzistirale tri suprotstavljene službe.

¹³¹ Ibrahimagić, Omer 1998, *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, str. 60.

B I O G R A F I J A

Edin Kačar rođen je 11. februara 1986. godine u Novom Pazaru, SFRJ.

Osnovnu i Srednju građevinsko- geodetsku školu završio je u Sarajevu, nakon čega je 2005. upisao Fakultet političkih nauka u Sarajevu, Odsjek politologija, Međunarodni odnosi i diplomacija, koji je pohađao do 2008. godine, kada je stekao zvanje bachelora političkih nauka. Tokom studiranja radio kao novinar.

Nakon stjecanja bakalaureata, obavlja prirpavnički staž u Zakonodavno-pravnoj komisiji Doma naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine u trajanju od jedne godine. Od 2009. do kraja 2010. godine bio je angažovan u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine.

Od 2012. godine uposlen u Obavještajno- sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine, Direktorat za operacije.

Informatički pismen, aktivno govori Engleski jezik, a služi se i Bugarskim jezikom.

Stavovi, mišljenja i zaključci izneseni u ovom radu su stavovi cijenjenih autora koji su citirani u tekstu i/ili autora ovog magistarskog rada, te ne predstavljaju stavove Obavještajno- sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine.

LITERATURA

1. Abazović, Mirsad 1999, *Kadrovska rat za BiH*, Savez logoraša BiH, Sarajevo
2. Abazović, Mirsad 2002, *Državna bezbjednost: Uvod i temeljni pojmovi*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo
3. Abazović, Mirsad 2008, *Ogledi o bosanskohercegovačkoj zbilji*, DES, Sarajevo
4. Beridan, Izet 2009, *Politika i sigurnost*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo
5. Beridan, I. / Tomić, I.M. / Kreso, M. 1996, *Stručni leksikon osnovnih vojnih i ratnih političko – pravnih pojmoveva*, Uprava za politička pitanja Armije RBiH, Sarajevo
6. Born, Hans i Leigh, Ian 2005, *Postizanje odgovornosti u obavještajnoj djelatnosti: pravni standardi i najbolji načini nadzora obavještajnih službi*, DCAF, Oslo
7. Berkowitz D. Bruce, Goodman E. Allan 2000, *Best Truth – Intelligence In the Information Age*, Yale University Press
8. Dedijer, Stevan 2000, *The World Jumper*, vlastita naklada, Dubrovnik
9. Đukić, Siniša 2017, *Obavještajne službe i obavještajni rad*, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka
10. Gibb, John 2005, *Tko vas promatra?*, Naklada Ljevak, Zagreb
11. Hadžimehić, Mirsad 2015, *Sigurnost informacija*, Dobra knjiga, Sarajevo
12. Hofman, Brus 2000, *Unutrašnji terorizam*, Narodna knjiga-ALFA, Beograd
13. Ibrahimagić, Omer 1998, *Državno- pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo
14. Ibrahimagić, Omer 1999, *Supremacija Bosne i Hercegovine nad entitetima*, DES, Sarajevo
15. Kovač, S. / Dimitrijević, B. / Popović, I. 2016, *Slučaj Ranković iz arhiva KOS-a*, Despot infinitus, Zagreb
16. Krieger, Wolfgang 2016, *Istorija tajnih službi: od faraona do NSA*, Laguna, Beograd
17. Lobby, Marc 2006, *Tajne službe Srbije 1945-2005.*, Knjiga 3, Politika, Beograd
18. Masleša, Ramo 2001, *Teorije i sistemi sigurnosti*, Magistrat, Sarajevo
19. Masleša, Ramo 2010, *Obavještajne teorije: Hrestomatija*, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo
20. Pajević, Maid 2013, *Savremene obavještajne teorije*, Visoka škola, Mostar
21. Pirjevec, Jože 2012, *Tito i drugovi*, Mozaik knjiga, Zagreb

22. Radelić, Zdenko 2006, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb
23. Rotim, Karlo 1997, *Obrana Herceg-Bosne I*, Široki Brijeg
24. Rottgen, Norbert; Wolf, A. Heinrich 2008, *Parlamentarna kontrola obaveštajne službe u demokratskoj pravnoj državi*, Konrad Adenauer Stifung, Berlin
25. Stavicki, A. Vasilij 2003, *Obaveštajci i špijuni*, Paidea, Beograd
26. Sun, Tzu 1963, *The art of War*, Clarendon Press, Oxford
27. Žunec, Ozren; Domišljanović, Darko 2000, *Obaveštajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske: Stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije*, Jesenski i Turk, Zagreb

Publikacije, studije, zbornici, izlaganja, dokumenti, konvencije i ostali izvori:

1. Arrigo M. Jean 2000, *Military and Civilian Perspectives on the Ethics of Intelligence, Report on a Workshop at the Department of Philosophy*, Claremont Graduate University
2. Cerović, Dražen 2014, *Reforma Agencije za nacionalnu bezbjednost kao uslov NATO integracija*, Institut za javnu politiku, Podgorica
3. Edwards, Willard 1949, *Hiss spy paper linked to late treasury aid*, Chicago Daily Tribune, 29 Novembar 1949
4. Evropska konvencija o zabrani terorizma (European Convention on the Suppresion of Terrorism, Strasbourg, 27.01.1977. godine, stupila na snagu 04.08.1978 g, stupila na snagu u odnosu na BiH 04.01.2004 g; objava „Službeni glasnik BiH“- Međunarodni ugovori 12/2003)
5. Gerecht Marc Reuel, *The Counterterrorist Myth*, The Atiantic Monthly, Juli/August 2001
6. Larry L. Wats 2004, *Intelligence Reform in Europe's Emerging Democracies, Studies in Intelligence*, Journal of the American Intelligence Proffesional, 2004. vol. 48, No1 (prevod s engleskog)
7. Kant Immanuel, *The Science of Right, Right during War*
8. Konvencija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci (United Nation Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, Beč, 20.12.1988. godine, stupila na snagu

- 11.11.1990.godine, BiH članica temeljem sukcesije, tekst objavljen „Službeni list SFRJ“ - Međunarodni ugovori broj: 14/1990)
9. *Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala* (Convention against Transnational Organized Crime, Palermo, 15.11.2000. godine, stupila na snagu u međunarodnom i unutrašnjem smislu 29.09.2003 g, objava „Službeni glasnik BiH“ broj: 03/2002)
 10. *Konvencija Ujedinjenih Naroda protiv korupcije* (Convention against Corruption, stupila na snagu 14.12.2005. godine, stupila na snagu u odnosu na BiH 26.10.2006. godine, objava „Službeni glasnik BiH“ – Međunarodni ugovori 05/2006)
 11. Lučić, Ivica 2001, *Sigurnosno obavještajne službe u Bosni i Hercegovini*, Zbornik, Svezak 1
 12. Narodne novine RH, br. 19/91, 49/91 i 37/95
 13. Narodni list HR H-B, br. 15/94
 14. Narodni list HZ H-B, br. 8/93
 15. Nedjeljnik „Globus“ od 24. decembra 1999.godine
 16. Nedjeljnik „Vreme“ od 30. maja 1998. godine
 17. Nielsen Axboe Christian 2016, *Služba državne bezbjednosti Republike Srbije i njena interakcija sa ministarstvima unutrašnjih poslova pod kontrolom Srba 1990.-1995*, Izvještaju o istraživanju pripremljenom za predmet Stanišić i Simatović (IT-03-69)
 18. Odluka predsjednika R.Hrvatske od 05.12.1997.godine
 19. Optužnica Međunarodnog krivičnog suda za Jugoslaviju br. IT-03-69
 20. Opšta dekleracija o ljudskim pravima
 21. Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini
 22. Opća enciklopedija Jugoslovenskog leksikografskog zavoda, Zagreb 1977-1982.
 23. Politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1975.
 24. Pravna enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1979.
 25. Sud Bosne i Hercegovine, rješenje br. S1 1K 018398 15 Krn
 26. Službeni glasnik BiH br. 12/04, 20/04, 27/04, 54/05, 88/05, 88/15
 27. Službeni list Republike BiH br. 2/92, 9/92, 16/92, 13/94, 17/96
 28. Službene novine Federacije BiH br. 23/02
 29. Stefanović, Andrej 2016, *Zakonska uređenost službi bezbednosti na zapadnom Balkanu: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Albanija, Makedonija i Kosovo*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd

30. Šuković, Mijat 11/2009, *Tri različita ustavna uređenja Crne Gore: Od razbijanja šestoclane jugoslovenske federacije (1992.) do sada (2009.)*, Revus, Journal for Constitutional Theory and Philosophy of Law
31. Turčalo, Sead, *Međunarodna zajednica – teorijska razmatranja i problemi definiranja*, Magistarski rad, Sarajevo
32. Večernji list, 11.06.1999.godine
33. Von Schliffen, Alfred 1913, *Gesammelte Schriften*, Mittler&Sohn, Berlin, Vol.1
34. Zakon o Agenciji za istraživanje i dokumentaciju (Službeni list RBiH br.17/96)
35. Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH br. 12/04 i 20/04)
36. Zakon o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu (Službeni glasnik BiH, br.27/04)
37. Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj službi Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, br. 23/02)
38. Zakon o Obavještajno-bezbjednosnoj službi Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 21/98, 17/99)
39. Zakon o odbrani (Službeni glasnik BiH, br. 88/05)
40. Zakon o strancima (Službeni glasnik BiH, br. 88/15)
41. Zakon o zaštiti tajnih podataka BiH (Službeni glasnik BiH, br. 54/05)
42. Zeman, Petr 2002, *Zpravodajske služby po 11. září (prevod sa češkog: Obavještajne službe nakon 11. septembra)*
43. Zipf K. George 1949, *Human Behavior and the Principle of Least Effort*, MA Addison-Wesley, Cambridge

Internet izvori:

- <http://www.amnesty.org.uk>
- <http://www.anb.me>
- <http://www.avangarda.ba>
- <http://www.balkans.aljazeera.net>
- <http://www.bia.gov.rs>
- <http://www.epic.org>
- <http://www.fbi.gov>
- <http://www.jip.rs>
- <http://www.marxists.org>

<http://www.mpr.gov.ba>
<http://www.nsf-journal.hr>
<http://www.obranaastrategie.cz>
<http://www.ohr.int>
<http://www.osa-oba.gov.ba>
<http://onlinelibrary.wiley.com>
<http://www.oscebih.org>
<http://www.povijest.hr>
<http://www.paluba.info>
<http://www.soa.hr>
<http://www.theatlantic.com>
<http://www.un.org>
<http://www.vecernji.hr>
<http://www.vreme.com>

Naziv odsjeka i/ili katedre:	<u>Međunarodni odnosi i diplomacija, Odsjek politologija</u>
Predmet:	<u>Međunarodna zajednica i upravljanje konfliktima</u>

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime:	Edin Kačar
Naslov rada:	REFORMA OBAVJEŠTAJNOG SEKTORA U POSTKONFLIKTNIM DRŽAVAMA: STUDIJA SLUČAJA - BOSNA I HERCEGOVINA
Vrsta rada:	Završni magistarski rad
Broj stranica:	95

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, 20.09.2019.g.

Potpis